

FENNTARTANDÓ MINŐSÉG

- A HAGYOMÁNYOS CIPŐKÉSZÍTÉS ÉRTÉKEINEK OPTIMALIZÁLHATÓSÁGA
A "BUDAPEST" MODELL INNOVÁCIÓJÁVAL

Témavezetők:

Jankovics Zsuzsanna DLA

Prékopa Ágnes PhD

Bánsági Petra

DLA hallgató

Budapest

2013

Nyilatkozat

Ezúton kijelentem, hogy jelen doktori munka (értekezés és a hozzá tartozó mestermű) teljes egésze saját szellemi termék.

A mestermű minden fázisát a Vass Kézimunka Cipőkészítő Kft műhelyeiben készítettem, így annak kivitelezése közös munka.

Minden fénykép, ami a doktori munkában szerepel saját felvétel és a mesterműben alkalmazott technológiák illusztrálását szolgálja (a doktori értekezésben megjelenő idézetek kivételével, amelyek forrása a képjegyzékben található).

Budapest, 2013. február 28.

Köszönetnyilvánítás

Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy egy nagy családhoz és egy még nagyobb szakmai közösséghez tartozom, mindkettőnél csak a barátok közössége népesebb. Így a doktori értekezés megírásában és a mestermű elkészítésében sokan támogattak.

Első sorban témavezetőimnek köszönöm biztató, értékes munkájukat: Jankovics Zsuzsannának a mestermű létrehozásához nyújtott útmutatását és Prékopa Ágnesnek értekezésem doktori kívánalmakhoz igazítását, szövegem áldozatos javítását és gondozását.

Hálával tartozom Vass Lászlónak, aki pályám kezdetén, mint fiatal tervezőnek bizalmat szavazott és azóta is támogatja szakmai fejlődésemet.

A kivitelezés minden fázisát a Vass cipészet műhelyeinek mesterei segítették. Köszönöm türelmüket az időt és gondolkodást igénylő újításaim megvalósíthatóvá tételéért. Külön hálával tartozom Holup Annának, aki a modellek mintaszerkesztésében segített.

Bízom benne, hogy meg tudom szolgálni családom minden áldozatát, amit értem doktori munkám elkészítésének érdekében vállaltak.

TÉZISEK	5
1. TÉZIS: A CIVILIZÁLT EMBERI LÁB VÁLTOZÁSAI AZ ÉLETÚT SORÁN, FÉRFI ÉS NŐ ESETÉBEN	5
2. TÉZIS: A LÁBRA ILLŐ KAPTAFÁ	5
3. TÉZIS: A HAGYOMÁNYOS CIPŐKÉSZÍTÉS	6
4. TÉZIS: A TRADICIONÁLIS „HELYI ÉRTÉKŰ” MODELL	6
ELŐZMÉNYEK	7
A LÁB ANATÓMIÁJA ÉS ORTOPÉDIÁJA	11
AZ ANATÓMIA ÉS AZ ORTOPÉDIA TÖRTÉNETE	12
A MOZGÁS PASSZÍV SZERVEI ÉS AKTÍV SZEREPE	14
AZ ALSÓ VÉGTAG FUNKCIONÁLIS ANATÓMIÁJA	19
A LÁB ANATÓMIÁJA, FELÉPÍTÉSE ÉS MŰKÖDÉSE	26
A LÁBBOLTOZAT JELENTŐSÉGE	35
A JÁRÁS	40
A LÁB ÉS A CIPŐ VISZONYA	42
A CIPŐ FUNKCIÓJA	42
TALÁLTMÁNYOK ÉS TERMÉKEK A CIPŐIPARBAN – A CIPŐ ÉS LÁB VISZONYÁNAK JÓ MŰKÖDÉSÉÉRT	48
A LÁBFORMÁK TIPIZÁLÁSA	59
AVAGY: „MUTASD A LÁBAD ÉS MEGMONDOM KI VAGY!”	59
A LÁB MÉRÉSÉNEK MÓDJAI	60
A LÁBFORMÁK FAJTÁI	62
A KAPTAFÁFORMÁK TÍPUSAI	65
EGYÉNI ADOTTSÁGOK – EGYEDI CIPŐ	70
A SZEMÉLYRE SZABOTTSÁG TERMÉSZETE	70
A KÉZI KÉSZÍTÉSŰ CIPŐK VÁSÁRLÓI BUDAPESTEN	72
A KÉZIMUNKA CIPŐK ÉS VEVŐKÖRŰK BÉCSBEN	78
A BÁLINT MARSCHUHE	79
LUDWIG REITER	81
RUDOLF SCHEER&SÖHNE BOTTIER D’ART	83
TRADICIONÁLIS NÉMET CIPÉSZETEK ÉS VEVŐIK	86
HARAI-SCHUHE	86
KLEMMANN SHOES	89
HIMER MARSCHUHE	91
AZ ANGOL CIPÉSZETEK ÉS VÁSÁRLÓIK	93
FOSTER & SON	95
G.J. CLEVERLEY	95
JOHN LOBB	96
A MESTERMŰ	99
1. A CIVILIZÁLT EMBERI LÁB VÁLTOZÁSAI AZ ÉLETÚT SORÁN, FÉRFI ÉS NŐ ESETÉBEN	100
2. A LÁBRA ILLŐ KAPTAFÁ	111
3. A HAGYOMÁNYOS CIPŐKÉSZÍTÉS	120
4. A TRADICIONÁLIS „HELYI ÉRTÉKŰ” MODELL	131
SZAKMAI ÖNÉLETRAJZ	140
IRODALOMJEGYZÉK	142
KÉPJEGYZÉK	145

Tézisek

A doktori értekezésben bemutatott kutatások eredményei és az azok nyomán levont következtetések a lábbelikultúra divaton kívül álló, mélyebb rétegeiről adnak számot – ezt illusztrálja a DLA-mestermű is.

A mestermű célja két sorozat – hét pár férfi, illetve női – cipőn keresztül bemutatni a civilizált emberi lábnak – külön tanulmányozva a férfi és a női lábakat – a teljes élet során bekövetkezett változását. Ennek a megfigyelésnek az eredményeire alapozva került sor azoknak a kaptafáknak a megépítésére, amelyek egyedi lábméreték sorozatának optimalizálása révén alkalmasak arra, hogy hagyományos, kézműves eljárással a tradicionális „Budapest” modellek különféle változatai készüljenek el a felhasználásukkal.

1.Tézis: A civilizált emberi láb változásai az életút során, férfi és nő esetében

Cél: a láb felépítésének és működésének, a járás biomechanikájának ismertetésével, azok fogalomrendszerének használatával tudományosan igazolt alapokra helyezni a lábak – illetve különböző történelmi korszakokban készült cipők – tanulmányozásából származó tapasztalatokat. Ehhez át kell tekinteni a lábak méretezésének különbözőségeit, az eltérő hagyományokból eredő mértékegységek kiszámításának módját. A kiinduláshoz szükséges a különböző lábtípusok bemutatása, jellegzetességeik tárgyalása és elterjedtségük. Ezt követi a láb változásának idősíkonként való áttekintése: az evolúció történelmi síkja és az egyes ember életútja során bejárt, a lábakra fizikai hatást gyakorló folyamatai. Ezen folyamatok csomópontjait megkeresve kerülhet sor az életkorok és a hozzájuk rendelt közép méretek kijelölésére. Mindezek áttekintését követően következik a rendszerépítés a láb nemi és életkori specifikumainak optimalizációjával.

2.Tézis: A lábra illő kaptafa

A következő feladat: az egyedi lábak adatainak, változásainak feldolgozásával, valamint a tudomány módszereinek és alapvetéseinek használatával a láb egészséges megőrzésének és fejlődésének támogatásául az életkori sajátosságokhoz igazodó kaptafarendszer kiépítése, a lábokról összegzett információk cipőbe „transzponálásának” köztes állomásaként. Meghatározó a lábformák specifikumainak és igényeinek formaadása, illetve azok kaptafákba vetítése. A kaptafa kialakítása a láb általi meghatározottságon túl függ a cipőtípustól, amelyet készítenek rá. Ennek kiválasztását követően kerül sor a tervezés menetének bemutatására és a döntések indoklására: a kaptafarendszer kiépítésében elsőrendű cél a láb boltozatának védelme, minden mozgásában torzítatlan működése.

Másodlagos cél a technológiából következő időtállóságnak való megfelelés a formaadás által. Ezután lehet bemutatni az életkoronként változóan érvényre jutó divatkövetést és részletesen megindokolni az adott korhoz tartozó formák kialakítását.

3.Tézis: A hagyományos cipőkészítés

Ez a fejezet lényegében a kézi cipőkészítésben eltöltött másfél évtized tapasztalatainak összegzése. Egy kiveszőben lévő szakma „mélylélektana”, a szakmában jelen lévő szereplők nemzeti hagyományainak bemutatása és e tradíciók érvényre jutása a cipőviselésben. A minőségi megmunkálást, a helyi kézimunkát, az egyéni adottságok mentén való tervezést és az időtálló forma- és mintakészlet értékeit éltető szakemberek bemutatása, preferenciáik magyarázata. Részletesen is ki kell térni a szűk piacon sikeresen működő helyi vállalkozások tradíciójára és stratégiáira, valamint a magyar jellegzetességek feltárására, és azok „helyi értékei”-nek ismertetésére. Külön vizsgálandó problémát alkotnak a kézi készítés alternatívái és azok érvényre jutásának lehetőségei a globalizáció tükrében. A mesterműben alkalmazott minden szakmai fogás és egyedi eljárás részletes tárgyalásra kerül azzal a szándékkal, hogy feltárja és rögzítse a hagyományos technológia minden értékét, alternatívát mutatva a mai cipőtervezés és -készítés számára. A tervező feladata: a szakmában felhalmozott évszázados tudás azon elemeinek kiválasztása és tárgygyá formálása. Mindez konkrét tanulsággal szolgál a kortárs design szereplői számára is.

4.Tézis: A tradicionális „helyi értékű” modell

Önálló fejezetet igényel a „Budapest” modell története, érvényességének bemutatása a mai nemzetközi cipőpiacon. A márkanév – mint a minőségi cipő szinonimája – Németország-szerte ismert. A jelenség hátterének felkutatása és ismertetése azzal a szándékkal történik, hogy a hazai designerek számára is hozzáférhetővé tegye a modell mögött álló divattörténeti tartalmakat. A modell szimbolikus üzenetén túl konkrét részleteinek, technológiai megjelenésének elemzése, vonalai és díszítő eljárásai változatosságának bemutatására is sor kerül. A mesterműben a „Budapest” modell a végtelen modell-alkotási lehetőségek tárházát kínálja; a megvalósult 14 páras mestermű ezek szélső értékeit mutatja meg azzal a szándékkal, hogy a jellegzetes vonalak, ívek és szabásmódok képet adjanak a modell komplexitásáról.

*Harcok: nem tudom, kiért
és nem tudom, ki ellen.
Nem kell ismernem célokat,
mert célokat ismer engem
(Weöres Sándor: A célról)*

Munkámhoz – amely a mestermű megalkotásához és a háttérkutatás és elméleti anyagok részletes dokumentációjához vezetett – húsz éve kezdtem.

Ekkor már elvégeztem az (akkor) Iparművészeti Egyetem első, alapozóképző évét és a bőr szakon, Jankovics Zsuzsanna tervezőtanár irányítása alatt tanultam.

Az Alapképzőn meghatározó volt Jandó Péter rajzi kurzusa: beállításai és feladatai tág teret adtak a kísérletezésnek, új szemléleti felfedezések megtapasztalásának.

Az Iparművészeti Egyetemre a „bőr” miatt jelentkeztem. Kifejezetten ez az anyag foglalkoztatott. Köszönhetően Szabó Eszter Ágnesnek, akihez gimnáziumi éveim alatt jártam „bőrszakkörre”. A szakkörnek csak a neve volt hagyományos; egy élelmiszeripari szakközépiskolában tartották (itt volt analitika tanár Eszter édesanyja) és tárgyakat formáltunk – cipőtől a táskán, pénztárcán és az ékszereken át a bútorkedvezményekig – mindent bőrből, heti három órában, alkalmanként teljesen készre hozva egy-egy terméket. Ez alapján elképzelhető, mennyire kidolgozott és maradandó dolgokat készítettünk. A lényeg az anyag és az alkotás volt; alkotás, mint szabad tárgyformálás: előképektől, igazodási kötelezettségektől, minden vizuálkulturális sallangtól mentesen, amely az alkotót teljes élményben részesíti: átéli a szabad fantázia tárgyá formálásának sikerét. Alapmotivációnk a „holnap felveszem” volt, tárgyainkat használatra szántuk. Eszter ekkor a Május 1. Ruhagyár bőrrészlegén dolgozott (talán „összeállító”-ként), innen voltak színes, különleges bőreink, minden alkalommal hozta a varrógépét, ragasztókat, festékeket stb. Azt csináltunk, amihez kedvünk volt. Ő minden korlátozás nélkül ötleteinket a rendelkezésre álló kevés eszközzel segítette kivitelezni, (megmutatta, hogyan szabjuk, varrjuk, formáljuk meg álmunkat), miközben ontotta a történeteket a kortárs művészeti életről, lejátszotta underground zenekarok felvételeit, hozott magyar néprajzi gyűjtéseket, táncszínházi tapasztalatait vagy beszélt indiánok viseleti szokásairól. A szakkör tagjai nem a szépen rajzoló vagy művészszülőkkel élő beavatottak voltak, hanem a helyi szakközépiskolások és barátaik, többek között az akkori József Attila Gimnáziumból, ahová én is jártam. Ahogy most felidézem, a négy év alatt nem fizettünk tandíjat. A szakkörön a tanártól (később jó barátától és „művészárstól”), valamint az „alkotótársak”-tól tanultak: az anyagban való jártasság, a felszabadult tárgyformázás élménye és a művészetekbe való beavatás meghatározta pályaválasztásomat.

Szerencsémre az Iparművészeti Egyetemre nem vettek fel elsőre. Így maradván a bőrnél, elmentem érettségi utáni szakmunkásképzőbe, hogy szakmát (bördíszművesség) tanuljak. Az itt töltött egy év gyökeresen ellentétes tapasztalás volt az anyaggal való találkozásban (is). Szigorú és kötött előírások, kizárólagos technológiai sorrendek, fogások és szakmunkás-élet munkaköppennyel, hátrakötött hajjal és jelentéssel a munkapad mellett minden reggel 6:45-kor Újpesten, az odavezető úton addig soha nem látott emberek tömege a metróon és a gyárakhoz vezető buszjáraton. (Ma már nem élhetném meg ugyanezeket – se gyárak, se iskola...) Nagyon sokat tanultam és szerettem is, lendületet adott a felvételre való készülésnek, amikor szakoktatóm 9 hónap után így dicsért: „Meglátja Petra, jó tűzőnő lesz magából!”

A bőr szakon töltött első évben, az akkori tanmenetnek megfelelően, rekonstrukciós munkát végeztünk. Az iskola eredeti hagyományaihoz híven Kinizsi utcai műhelyeinkből átsétálunk az Iparművészeti Múzeum „Kisgyűjtemények” raktárába, és tanulmányoztuk az igen gazdag bőrös anyagot a díszítőeljárások, összeállítási módok, megmunkálás szempontjából. Itt két kiváló, szakmájában avatott, lelkes és végtelenül segítőkész szakember foglalkozott velünk: az azóta eltávozott Soós Katalin restaurátor és Prékopa Ágnes művészettörténész, muzeológus. Munkáinkat a „Műhelysarok” elnevezésű kiállítással tisztelték meg az Iparművészeti Múzeum épületében. Számomra túlmutattak az itt tanultak az egyszemeszteres stúdium keretein, vonzottak a múzeumi tárgyak és vágytam mélyebb szakmai tudás birtokába kerülni megismerésük által. Ezzel a szándékkal pályáztam Ludwig Ösztöndíjra és hallgattam egy félévet az Offenbach-i *Hochschule für Gestaltung* bőr szakán, miközben naponta látogattam és rajzban dokumentáltam a helyi *Deutsches Ledermuseum und Schuhmuseum* gyűjteményét. Rajzaimból és rekonstrukciós tárgyaimból a múzeum önálló kiállítást rendezett.

Ezt megelőzően, szintén az egyetemi bőrszakos tanmenetet követve cipőtervezést tanultunk egy szemeszteren keresztül. Mesterünknek, Jankovics Zsuzsanna tervezőtanár közbenjárásának köszönhetően Vass László cipésmester műhelyében teljesíthettük a szakmai gyakorlatot. Vass László 1978-tól készített egyedi cipőket, a rendszerváltás után a hiány (akkor így tűnt) megszűnésével a női divatcipők gyártásáról áttért a kizárólag kézzel készített, rámán- és gojzerverrott cipők készítésére. Megtisztelő volt, amennyire nagy érdeklődéssel és bizalommal fogadott bennünket, bocsájtotta rendelkezésünkre műhelyét és tudását. Feladatul új női úgynevezett „bukó” kaptafájára terveztünk modelleket. Megismerttetett az akkor 87 éves (ma már eltávozott) Új Géza „bácsi” legendás cipőfelsőrész-készítővel, akivel így haláláig maradhattam kapcsolatban és tanultam tőle tűzés-típusok és cirádé-minták kivitelezésén túl szakmai alázatot, odaadást és igaz történeteket letűnt korok cipésmestereiről, a pesti divatról, az „ántivilág” úriembereinek és úriasszonyainak

szokásairól, életmódjáról. Nem szakmai tudásom, vagy tehetségem miatt, inkább a német nyelvben való jártasságomnak köszönhetően szombatoként a Vass-cipőüzletben dolgoztam, segítettem az eladást. Nagyon élveztem a vevőkkel való találkozásokat és beszélgetéseket, a kézzel készített cipő személyességét. A termék közel állt hozzám és jó szívvel tudtam ajánlani, érdekelték a vevők igényei, jártasságuk a cipők terén, viseleti szokásaik és preferenciáik lábbelivásárlás alkalmával. Nagyon sokat tanultam tőlük, otthonos közeggé vált számomra a cipőbolti lét, beletanultam a méretvételezésbe, a lábak kiismerésébe, „kaptafára” azonosításába. (Mindezekről bővebben később...) Mindenesetre, németországi tartózkodásom alatt a rekonstrukciós alapgyűjtés mellett, mint a Vass-cég elkötelezett „munkatársa” a múzeum könyvtárában igyekeztem – Vass László kérésére és biztatására – cipős anyagokat gyűjteni a klasszikus férfi- és női cipők típusairól.

Diplomamunkám klasszikus női öltözékkiegészítők tervezése volt, a cipőket a Vass-műhelyben kiviteleztem. A munka sikerét jelezte az „Év pályakezdő divattervezője” díj elnyerése valamint az, hogy a Vass-cégnél hivatalosan is munkába álltam.

Itt nagyon sok és változatos feladatot kaptam, a női cipők tervezésén és az értékesítésben való részvétel, a vevőkkel való kapcsolattartáson túl részt vettem a cipők exportjában, külföldi viszonteladók kereskedői betanításában: hogyan ajánlják és magyarázzák a kézi készítésű terméket az érdeklődőknek, ítélik meg a vevő számára megfelelő kaptafát és modellt, majd készítsék fel a cipő viseletére, karbantartására és javíttatására. Sokat jelentett nekem az idős és tapasztalt cipészekkel való közös munka, általuk hitelesen tudtam közvetíteni e kiveszőben lévő szakma becsületét és a magyar cipőkészítés magas minőségű tradícióit.

A cipőről való elméleti ismereteim elmélyítését a *Klasszikus férficipő* című könyv írásában, fényképezésében és szerkesztésében való aktív részvételnek köszönhetem, amelyet a németországi Könemann Kiadó felkérésére írt Molnár Magda és Vass László, és a Vass Cipőmanufaktúra tevékenységére alapozva mutatta be a cipőkészítés hagyományos eljárásait, anyagait és modelljeit.

Tervezői ambícióimat támogatta a Moholy Ösztöndíj elnyerése és három éven át tartó feladatai (1998–2000). Vállalásom a női cipők kísérleti modelljeinek tervezésén, a kézi készítésből is kivesző technológiák felelevenítésén és kortárs igények szerinti alkalmazásán túl egyéb, a cipőkhöz stílusban és minőségben illő klasszikus öltözékkiegészítők tervezése volt. A kalapok, kesztyűk, utazó- és kézitáskák, apróáruk tervezését meghatározta az a szándékom, hogy még működő, magas minőséget és szakmai tudást képviselő, a mesterséget hagyományos módon művelő magyar vállalkozásokat vonjak be a kivitelezésbe. A *Girardi Kalapház* kalaposaival, a *Budagant Kesztyűs Szövetkezet* kesztyűseivel, a *Cango & Rinaldi* táskásaival való együttműködésünk minden esetben túlmutattak az ösztöndíjas

munkák keretein, a fenti cégek terveimmel bővítették termékkínálatukat és ajánlásomra több külföldi megrendelő minőségi igényét szolgálták ki sikeresen. Sajnos mára csak a *Cango & Rinaldi Kft.*, Csángó Tamás vállalkozása maradt meg a szűkös magyar piacon.

1998-ban jelentkeztem az Iparművészeti Egyetemen akkor első alkalommal meghirdetett doktori képzésre. Nagy megtiszteltetést jelentett, hogy ösztöndíjasként nyertem felvételt és témámnak bizalmat szavaztak. Ez a magyarországi múzeumokban fellelhető, bőrből készült tárgyi emlékek feldolgozása és oktatási segédanyag készítése volt, amit rekonstrukciós tárgytervezés és kivitelezés követett, elfelejtett, de aktualizálásra érdemes díszítőeljárások, bőrös technikák alkalmazásával. A Doktori Iskola képzésén töltött három évben sokat kaptam. Inspiráló volt a különböző művészeti területekről érkezett hallgatótársakkal való ismeretség, akikkel új barátságok, eddig fel nem fedezett művészeti területek nyíltak meg, továbbá számos új, komoly szakmai háttérrel és tudással bíró előadó vázolt fel számunkra tágabb perspektívát, hogy a graduális képzésen felül álló, magas művészethez köthető témákkal foglalkozzunk.

A doktori mestermű elkészítésére és a disszertáció megírására most, a doktori tanulmányaim befejezését követő tíz év elteltével került sor. Hogy témám miért és mennyiben változott, az kifejtésre és egyeztetésre, majd jóváhagyásra került a doktori eljárásra való jelentkezésem idején.

Feltett szándékom, hogy művemmel és elméleti munkámmal dokumentáljam és aktualizáljam egy kiveszőben lévő szakma legfőbb értékeit. Gyűjtéseim, idézeteim és az elmúlt húsz év lábakról és cipőkről felhalmozott tudásának rendezésében a téma magasabb szintre helyezésének igénye áll. A *Klasszikus férficipő* című könyvben (2000) feldolgozásra került, így elérhető a téma divathoz, a készítés fázisaihoz kapcsolódó ismerete. Doktori munkámmal igyekszem a láb anatómiájának, a méretes kaptafaépítés szempontjainak és egy azonos modell („Budapest”) lábra illő kapták sorozatára szerkesztésének egzakt magyarázatain keresztül láttatni, milyen aktuális egy tradicionális modellben és egy kivesző szakmában lévő tudás alkalmazása, globalizált világunkban a személyesség érvényre jutása.

A láb anatómiája és ortopédiája

„Der menschliche Fuß ist eine Kunstform der Natur. Seinem Wesen nach ist er noch nicht völlig erkannt und erklärt, und es bedarf noch mancher wissenschaftlicher Forschung, bis dieses Gebilde in seiner Wesenheit uns völlig klar ist.

(Dr.Georg Hohmann, 1923)¹

A lábméret vételének, az egyedi kaptafa helyes építésének, a láb valódi megismerésének alapja a lábak anatómiájának és ortopédiájának vizsgálata: csak a „mélyrétegek” tudásával lehet sikeres az adott láb – kaptafán keresztüli – megfelelő cipővé transzponálása.

Itt szeretném ismertetni, majd a későbbiekben alkalmazni és hivatkozásul adni az anatómia és ortopédia lábra vonatkozó fogalmait és összefüggéseit.

A normális és a kóros állapotot úgy érthetjük meg, ha a szerkezettel együtt a működést is látjuk – ezt a szemléletet tükrözi a funkcionális anatómia. Az anatómia elsősorban a szabad szemmel látható szerkezetet írja le, ami szabad szemmel nem látható csak mikroszkóppal megfigyelhető, azt a szövettan tárgyalja. Ezzel rokon szakág a szervezet kialakulásával, fejlődésével foglalkozó fejlődéstan. Szempontomból fontos orvosi tudományág az ortopédia, amelynek feladata a tartó- és a mozgatórendszer elváltozásainak megelőzése, valamint az alak- és a működésbeli betegségek gyógyítása. Azon túl, hogy az ortopédia szorosan összefügg egyéb orvosi szakterületekkel is, a mozgásszervi elváltozások kezelésében elért eredmények megtartásában és a megelőzésben is, nélkülözhetetlen segítőitársai az ortopédorvosnak a cipészek és az orvosi műszerészek, ipari formatervezők. Nem véletlen, hogy világszerte a ma is sikeresen működő komoly tradíciókra visszatekintő kézimunka cipészetek alapját és kontinuitását gyakran az ortopédcipészetben jártas, akár „mesterlegény”-éveikben abban is dolgozó cipészek adják.² Különösen igaz ez azon vállalkozásokra, ahol méret után készítik a cipőt, – ugyan jellemzően egészséges lábakra - de az egészségmegőrzés, az időtállóság és a legmagasabb minőség iránti igények mentén. Ilyen igényeknek felel meg a szakmájában jártas, jól képzett ortopéd cipész.

¹ Szabad fordításban: „ Az emberi láb a természet műalkotása. Lényegét megítélni és magyarázni nem tudjuk teljesen, és többféle tudományos kutatást igényel, hogy e képződmény teljes valójában világossá váljon számunkra.”. Ezekkel a szavakkal kezdi Dr. Georg Hohmann (1880-1970) a német ortopédia meghatározó alakja főművét. (Dr. Georg Hohmann: Fuß und Bein, Ihre Erkrankung und deren Behandlung, J.F. Bergmann, München 1923)

² Ilyenek pl: Bálint Maßschuhe, Bécs / Kleemann Shoes, Hamburg / Himer Maßschuhe, Köln és Baden-Baden

Az anatómia és az ortopédia története

Az anatómia és az ortopédia történetében sok nagy orvos és tudós neve ismert. Néhányuk nevének, munkájuk meghatározó mozzanatainak megemléztetését fontosnak gondolom.

Az ókori görögök híres orvosa, *Hippokratész* már időszámításunk előtt 400 évvel alkalmazta az orvostudományban azóta is nélkülözhetetlen megfigyelést; feljegyzései között megtalálhatjuk pl. a dongaláb helyes leírását is. A modern anatómia megteremtőjének *Andreas Vesalius* németalföldi orvost (1514–1564) tekintik, mivel holttesteken végzett boncolásai révén elsőként próbálta feltárni az emberi test felépítését és működését. Főműve, a hétkötetes *De humani corporis fabrica* (Az emberi test működéséről) az emberi testről szóló egyik legfontosabb értekezés. Az, hogy a mű máig nyomtatásban van, köszönhető páratlan pontosságú és művészi kivitelű illusztrációinak, amelyet egy feltehetően Tiziano-tanítvány: *Jan Steven van Calcar* készített. (Magyar kiadásban *Szentágothai János* szemelvényes összeállításában, szerkesztésében és bevezető tanulmányával 1967-ben jelent meg.) Az orthopaedia elnevezése *Nicolas Andry*tól (1741) származik. A sebészetet az ortopédia gyógyító eljárásaként *Jacques Mathieu Delpech* (1777–1832) alkalmazta először. Munkásságából az ízületek mozgásáról és az ízületeket mozgató izomzat működéséről szóló helyes elmélete emelkedik ki. A sebészeti gyógy módok kiterjesztése mellett *Antonius Mathijssen* (1805–1878) vezette be a gipszkötést a kezelési eljárások közé. *Friedrich Helsing* (1838–1918) teremtette meg a mechanikai-technikai eszközök és eljárások ortopédiai alkalmazását, vezette be a gyógyászatba a segédeszközöket. Találékonyágának, sziporkázó alkotókedvének és máig érvényben lévő egyedülálló újításainak háttérében tanulságul álljon élete: 13 gyermekes család legfiatalabbjaként, (édesapja halász és földműves, édesanyja bábaasszony volt), az asztalosmesterség elsajátítása után orgonaépítőként dolgozott, mielőtt az ortopédiai eszközök iránt kezdett volna érdeklődni. Hamarosan, mint csodadoktort ismerték: a németországi Göggingenben működő klinikáján hatvanezer páciens köszönhetette Helsing-találmányoknak gyógyulását. Az anatómus *August F.J.K. Mayer* (1867) írta le a csontgerendák elrendeződését és *Oscar Cullmann* svájci matematikus és építész jött rá arra, hogy a csontgerendák és lemezek elrendeződése az alapja a csontszerkezet teherbíró képességének. Összehasonlításokat tett a csontszerkezet és az építészeti elgondolások között. *Julius Wolff* továbbfejlesztve a felismerést (1870) megállapította, hogy a végtag

deformálódása esetében a csont belső szerkezete alkalmazkodik a megváltozott viszonyokhoz, szerkezetében átalakul. A múlt század végén, az aszeptikus- antiszeptikus korszak beköszöntésével megszorodtak az ortopédiában a sebészeti módszerek: az ínátültetések, a csontátvélések, az ízületi beavatkozások stb. *Wilhelm Conrad Röntgen* Nobel-díjas fizikus nagy felfedezése (1895) komoly előrelépést és fejlődést jelentett a csontok és ízületek vizsgálatában.

A XIX. század elején születtek Lipcsében a Weber testvérek, akik az izomműködés biomechanikájával foglalkoztak. Leírták a csontok erőkar szerepét, továbbá meghatározták a gravitációs középpont (súlypont) mozgását.³ Munkásságuk lényege az emberi járás, az emberi gerinc mozgásával kapcsolatos biomechanikai megfigyeléseiknek, az izomműködés mechanikájának tudományos alapokon történő leírása.

Christian Wilhelm Braune (1795–1878) és tanítványa, Otto Fischer (1861–1917) is elsősorban a járás analízisével foglalkozott, ami miatt mégis itt említem őket, az a súlypont mozgás közben való viselkedésével kapcsolatos tanulmányaik. Kísérleteik során külső koordináta-rendszerhez viszonyították a vizsgált test viselkedését, valamint a mozgást négykamerás rendszerrel rögzítették és a fotókat analizálták. „Ezzel az egyszerű kivitelezéssel és pontos analízissel példát mutattak arra, hogy egyszerű felszereltséggel, de megfelelően előkészített vizsgálatokkal és pontos analízissel is számottevő eredményeket lehet elérni.“ (Molnár Szabolcs Lajos, 2011)

Hazánkban az anatómia és ortopédia fejlődése – más orvostudományokkal párhuzamosan – csak a nagyszombati egyetem orvosi karának felállításával (1770) indult meg. A történeti áttekintést⁴ Dr. Riskó Tibor, az OTKI Ortopédiai Tanszékének professzornak közleménye alapján foglalom össze. A leíró anatómia művelője és fejlesztője volt *Lenhossék József* (1859), majd *Mihálkovics Géza* (1859). Mihálkovics írta az első magyar nyelvű anatómiai és fejlődéstani tankönyvet. Az első magyar ortopédiai intézetet *Schöpf-Merei Ágoston* alapította 1836-ban Pesten a Dohány utcában, de 1839-ben a nagy pesti árvíz az épületet sajnos romba döntötte. Ez volt akkor az első ilyen intézmény az Osztrák-Magyar Monarchiában, a korát megelőzően felszerelt és szakmailag igen magas nívón vezetett intézményt sok beteg kereste fel külföldről is. Ortopédiai tevékenységét ezután az Öt pacsirta utcai kórházban folytatta. Schöpf-Merei a szabadságharc leverése után Törökországba, majd Angliába menekült, itt gyermekkorházat alapított és ismert gyermekgyógyász lett. Sajnos 54 éves korában váratlanul és hirtelen halt meg májrákban, a manchesteri temetőben nyugszik. A XX. század elején legnagyobb anatómusunk *Lenhossék Mihály* volt. Az ő könyvéből sokáig

³ Wilhelm Weber-Edward Weber: „Mechanics of the human walking apparatus”, Springer Verlag 1991 New York

⁴ Dr. Riskó Tibor: „Gondolatok a magyar ortopédia helyzetéről, az ortopédszakorvos-képzésről”, Orvoseképzés 61. 382-387 1986

tanulták az orvostudomány alapjait a medikusok. Az első – mai értelemben vett – ortopédiai kórházi osztályt a múlt század végén szervezte meg *Horváth Mihály*. Századunk elején alapították a Nyomorék Gyermekek Országos Otthonát, ahol az első világháború után, *Zinner Nándor* vezetésével, 60 ágyas ortopédiai osztály is alakult. Ez az intézmény együtt valósította meg a mozgássérült gyermekek nevelését, ortopédiai kezelését, majd megfelelő munkára való irányítását és képzését. A II. világháború előtt a magyar ortopédia nemzetközileg elismert képviselői többek között: *Balassa János, Dollinger Gyula, Horváth Mihály, Kopits Jenő és Zinner Nándor* voltak.

A jelenkori ortopédia ikonikus alakja Prof. emeritus *dr. Bender György*, aki immár hatvan éve az ortopédia, ezen belül is az egészséges és beteg lábak legavatottabb ismerője. Mái a budapesti Karolina úti Ortopédiai Klinika aktív orvosa, medikusok szakmai segítője, de figyelemre méltó elméleti munkássága is: 9 szakkönyv és 30 közlemény szerzője: ortopéd- és hagyományos cipészek generációi tanulták írásaiból a lábanatómiát és -ortopédiát.

A mozgás passzív szervei és aktív szerepe

A láb funkcionális anatómiájának elsajátításához a tudást a mozgás passzív és aktív szerveinek megismerésével: a csontváz felépítése, a csontok fejlődése, a csontképződés folyamata, az ízületi és szalagrendszer és az izomtan működési mechanizmusai által szerezhethetjük meg. Mindezeket a „tervező-iparművész” számára felfogható szinten (ezalatt a háttér-tudás nem teljes hiányára, de gimnáziumi szintű biológiai ismeretek feltételezésére utalok) – ahogyan magam számára is feldolgozhatóvá egyszerűsítettem – igyekszem bemutatni.

A csontváz felépítése

A csontváznak fontos feladata van a test tartásában, a testüregekben levő életfontosságú szervek védésében, a vérképző csontvelő befogadásában és a mozgás végrehajtásában. Először általánosságban a csonttant célszerű tárgyalni.

Az emberi test csontjainak (os) száma 206. Súlyuk a test 10%-a. A csontok kemény, de rugalmas anyagból vannak. Szilárdságukat a bennük levő szervesanyagok adják, rugalmasságukat felépítésük biztosítja.

A csontállomány 40% vizet tartalmaz. A szervesanyagok, a különböző sók, a szilárd állomány 60-70%-át, a szerves anyagok 30-40%-át adják. Ha a csontot savba (sósav, vagy salétromsav) mártjuk, a mészsók szénsav fejlesztése közben kioldódnak és a szerves

állomány marad meg. Az így nyert mésztelenített (decalcinált) csont könnyen faragható, rugalmas, kaucsukszerű. Ha a csontot hevítjük, izzítjuk, a szerves állomány távolítható el és az így nyert calcinált csont törékennyé válik.

Alaki sajátosságok alapján hosszú csöves, rövid lapos és szabálytalan csontokat különböztetünk meg. A csöves csontok a végtag hosszú csontjai, amelyek két végükön kiszélesednek, végeik porccal borítottak, a középtájukon levő nyíláson a csontvelő fő erei, idegei hatolnak át. A rövid csontok a kéz- és lábtő csontok, a csigolyák. A lapos csontok a koponya csontjai. A szabálytalan csontok közé tartozik néhány légtartalmú arccsont.

A csontok felszínén különféle kiemelkedéseket, bemélyedéseket, dudorokat, árkokat, nyúlványokat, lyukakat találunk. Ezekben részben izmok erednek és tapadnak, részben inak, erek, idegek befekvésére, vagy áthaladására szolgálnak.

Ha egy csontot harántul átvágunk, a külső részén, a felületen tömör állományt, a csont belsejében szivacsos állományt találunk. Ha különböző kezelési eljárásokkal egy csontrészletet mikroszkóp alatti vizsgálatra alkalmassá teszünk, akkor csontállományban csontsejtekből felépülő gerendákat és köztük csatornákat találunk.

Ezeknek a gerendáknak az elrendeződése szabályos. Gondos vizsgálatok azt mutatják, hogy a gerendák a statikai erővonalak irányában helyezkednek el úgy, hogy a csont a lehető legkevesebb csontállomány segítségével a legnagyobb szilárdságú, teherbírású legyen. Szerkezetében tökéletesen érvényesül az, amit a műszaki tudományok is használnak. Az építészetben és a technikában a nagy nyomó- és húzóerők irányában – az erővonalak irányában – helyezik el a fő tartógerendákat és így nincs szükség tömör tartóoszlopokra. A szivacsos csont ugyanilyen elvek szerint épül fel, s így a tömör csontszövetnél könnyebb és rugalmasabb is.

Ha a csont törést szenved, vagy egyéb behatás éri és ezáltal a terhelés iránya megváltozik, az erővonalak is átépítődnek az új behatás irányába.

A csontok felszínét a porccal borított részek kivételével csonthártya fedi, amely erekben és idegekben gazdag. A csonthártya részt vesz a csonttermelésben, a csontba benyomuló erei táplálják a csontot és bő idegellátása van.

A csontok belsejét csontvelő tölti ki. Vörös és sárga csontvelőt különböztetünk meg. A magzat összes csontjaiban vörös csontvelő van, a felnőttekben viszont csak a lapos csontokban, a felkar és a combcsont felső végében. A vörös csontvelő részt vesz a fehérvérsejtek képzésében és a vörös vértesteket termeli. A sárga csontvelő főleg zsírszövetből áll.

A csontok végeit, az ízületi felszíneket porc fedi. Gyermekeknél a csontváz még nagy részben porcos, helyén később csont képződik. Üvegporcot, rostos és rugalmas porcot ismerünk.

A csont fejlődése

A csontképződés kötőszövetből indul meg, a második embrionális hónap végén. Ebben az időszakban a magzatot ért károsodások a végtagok torzképződéseit hozhatják létre. A csont állandóan képződik és lebontódik. A csontgerendák felszínén a csontképző sejtek új csontszövetet termelnek, amelyekben később rakódik le a mész és ekkor lesz teljes értékű a csont. Ugyanakkor a csontgerendák más részén csontbontó sejtek az ott lévő csontot bontják. Normális körülmények között az állandóan működő csontképző- és csontbontó sejtek munkája egyensúlyban van. Ha valamilyen károsító tényező az egyensúlyt megbontja, akkor pl. a csontképző sejtek csökkent munkája miatt a csontgerendák megfogynak, a csont ritkul. Ha pedig a csontbontók munkája csökken, akkor a csont megvastagszik.

A csont-anyagcsere egyik fontos szabályozója a D-vitamin. Gyermekkorban D-vitaminhiány esetén jön létre az angolkór (rachitis), amikor a csontosodás zavara lép fel, a csontok mészben szegényekké, hajlékonyá lesznek. Ilyenkor a kisgyermeknél egyéb elváltozás mellett, a lábszár Ó-alakúvá deformálódik, esetleg nagyfokú lúdtalpképződést is találhatunk. Felnőttkori csontanyagcserezavar csontlágulást okozhat. Ilyet látunk éhezések után, de terhesség után is előfordulhat. A túlzott D-vitamin bevitel is káros. Mészlerakódást okozhat a szívben, a vesében és a nagyerekben.

Hormonzavarok, daganatok mellett egyéb ismert és ismeretlen betegségek is okozhatnak csontosodási zavarokat, csontritkulást stb.

Ha egy végtagot, vagy testrészt sokáig nem használunk, pl. hosszan tartó fekvés esetén, akkor a használat hiánya miatt csontritkulás jöhet létre.

Ízület és szalagrendszer

A porccal borított egyik csontvég sima felülete a másikon elcsúszhat. A csontok közötti összeköttetésnek ezt a fajtáját ízületi összeköttetésnek nevezzük (articulatio).

Az ízületi felszín alakja igen változatos. Az alaktól függ többek között a mozgás terjedelme és iránya. Az ízületi felszínt általában üvegporc borítja. Vastagsága néhány tized mm-től több mm-ig terjedhet. Az ízületi porc nemcsak a mozgásokat teszi lehetővé, hanem összenyomhatósága miatt a felszínnek egyenlőtlenségét is eltünteti, rugalmasságával pedig a zökkenések, összeütközések erejét tompítja.

Az ízületi tok körülzárja az ízületi üreget és nagyságától, lazaságától függően korlátozza a

mozgást. A tok belső részének hártvás része néhol tasakszerűen betüremkedik az izmok, inak, szalagok alá és nyálkatömlőket alkot.

Az ízületi üregben néhány csepp sárgás, nyúlós Ízületi nedv (synovia) található, amely a felszíneket sikamlóssá teszi.

Az ízületek mozgáspályáját a kör fokaiban mérjük. A kör középpontja maga az ízület.

Az ízületek középállású, nyugalmi helyzetükből a következő mozgásokat végezhetik: nyújtott végtag 180° -os állásban van. Ez a megállapítás csak a csípő, a térd és a könyök ízületre helyes. Ha a csontok által bezárt szög kisebbedik, akkor hajlításról (flexió) beszélünk. A derékszögű állás 90° -os. 90° -tól 0° -ig csökken a fokok száma. Ezzel ellentétes a feszítés (extensio). Ha a feszítés 180° -nál nagyobb, akkor túlfeszítésről (hyperextensio) van szó. Bizonyos Ízületekben a végtagot a test középvonalához közelíthetjük, illetve attól távolíthatjuk (ab-adductio), pl.csípő- és vállízület. Rotatio esetében az ízületet alkotó csont vagy csontok hossztengelye körül történik a mozgás.

Az ízületek egytengelyűek, kéttengelyűek, három-vagy soktengelyűek.

Egytengelyű ízület lehet henger vagy csuklóízület, ez esetben az ízületi árokba a másik csont vezető léce illeszkedik és ez vezeti az ízület mozgásának irányát. Ilyen ízület pl. az ujjperc ízület. Másik egytengelyű ízület az I-II. nyakcsigolya közti forgó ízület mozgása: amikor pl. a fejünkkel nemet intünk.

A kéttengelyű ízület lehet tojásízület, mint a kéztőízület és lehet nyeregízület, mint a csigolyák kis ízülete.

A három vagy soktengelyű ízület mozgása a legszabadabb. A gömb vagy golyóízület példája a váll-és a csípőízület, amelyeknek mozgása majdnem minden irányban szabad.

Az izomtan

A test tömegének mintegy 40%-át kitevő izomzat kb. 350 egymástól elkülöníthető izomból áll (musculus). Színe frissen sötétvörös, részben vérteltsége, részben festékanyaga miatt. Az izom 75%-a víz.

A különleges feladatú szívizomzat és a zsigerek sima izomzatának működése akaratunktól független, míg a bennünket érdeklő harántcsíkolt csontvázizomzat mozgása akaratunktól függő.

Ha egy izmot megnézünk, azon szabad szemmel egymástól jól elkülöníthető részeket látunk. Az egyik az összehúzódásra képes tulajdonképpen izom, a másik az inas rész. Az összehúzódásra képes izomhas ernyedtt állapotban puha, működéskor megkeményedik.

Az összehúzódás az idegeken érkező inger hatására történik. Az izomszövet alakeleme az izomsejt, illetőleg izomrost. Ezeket vékony hártya övezi. A sejtben mikroszkóp segítségével myofibrillákat, párhuzamosan futó szálakat látunk. Az izomrostok izomnyalábbá rendeződnek, az izomnyalábokat kötőszöveti rész válsztja el egymástól. Ez akadályozza meg az izom túlnyúlását, illetve túlságos összehúzódását.

Az inas rész jól elkülönülő, szívós, tömött köteget alkot, amely hosszát nem változtatja. Az izmoknak eredése és tapadása van. Némelyik izom hasát bonye rögzíti egyes csontokhoz. Az izmok és inak alakja, formája különböző lehet. Egy izom két-három fejjel is eredhet és közös izomba-ínba mehet át.

Az izmokban gazdag érhálózatot és sok idegvégződést találunk. Az idegek érző, mozgató és úgynevezett vegetatív rostokkal ellátott idegek. Az érző idegek tájékoztatják agyunkat a test mozgásáról, tartásáról, helyzetéről, a fájdalomról, a hő stb. ingerekről. A mozgató idegek az izomtónust és az aktív működést biztosítják.

Az izmokat kívülről izompólya (fascia) borítja. A pólyák néha izomcsoportokat vesznek körül. Jól körülhatárolják az izmot, ezzel is elősegítik működését. Ha a pólya megsérül, akkor az izom a nyíláson előtüremkedik és izomsérv keletkezik.

Az izmok járulékos részei

Az izmok inai súrlódásnak vannak kitéve, az inakat általában savós hártya, ínhüvely veszi körül. Az ínhüvelyben képződött néhány csepp ízületi folyadék elősegíti az inak csúszását. A nyálkatömlők ürege többször közlekedik az ízületi üregekkel.

Az izmok működése

Az izomrost a kémiai energiát alakítja át mechanikai energiává, mozgássá. Az izmok rendszerint csoportosan működnek. Egy-egy mozgási folyamatban igen sok izom vehet részt. Az azonos, egyirányú működést kifejtő izmokat társizmoknak, az ellentétes működést kifejtőket ellentétes izmoknak hívjuk.

Működés szempontjából hajlító (flexor), feszítő (extensor), közelítő (adductor), távolító (abductor), szűkítő (sphyncter) és forgató (rotáló) izmok különíthetők el. Az izom összehúzódása eredésének és tapadásának helyét egymáshoz közelíti. Ezáltal az izom – az ízületekben végzett mozgással – megváltoztatja a csontok előző helyzetét.

Az izomzatnak állandóan van bizonyos kisfokú összehúzódása, ez az izomtónus. A túlságosan petyhüdt, vagy állandóan fokozott tónusú izomzat betegségre utal. Csökken az izomtónus kifáradáskor, alváskor és fokozódik pl.gyulladások esetében. Ha valamelyik

izomcsoport bénult, az ellentétes túlműködhet és a végtagot, illetve az ízületet kóros helyzetbe hozza. Ha valamelyik izomcsoportot sokszor használjuk, akkor túlműködik és megerősödik, izomrostjai megszaporodnak. A pihenés, vagy a hosszantartó kényszerhelyzet sorvasztja az izmokat.

Az izomműködés közben keletkezett bomlási anyagokat a vér szállítja el. Ha táplálkozása csökken, kifárad. Ezért az izomnak pihenésre van szüksége, hogy új tápanyagokat (glycogen) raktározhasson fel.

Az izomzatnak az aktív mozgáson kívül szerepe van az anyagcserében, a hőtermelésben, segít a vérkeringésben és az ízületek tartási szilárdságában.

Az izmok működésében fokozatokat különböztethetünk meg.

0. fokozatú az izomzat működése, ha teljes a bénulás. Ilyenkor semmilyen izomrángás nem észlelhető.

1. fokozatú, ha az izom áram fut végig, tehát rángás tapasztalható.

2. fokozatú az izomműködés, ha mozgást tud végezni a nehézségi erő – azaz a testrész, súly – kikapcsolása esetében,

A 3. fokozatú izom a nehézségi erővel szemben is kifejti működését,

a 4. fokozatú izom ellenállással szemben is működik és

az 5. fokozatú izom ereje pedig működése teljes.

Az alsó végtag funkcionális anatómiája

A lábfej működésének megértéséhez fontos áttekinteni az egész alsó végtag anatómiáját, hiszen a végtagokra hárul közvetlenül a teherviselés, az állás, a járás feladata. Az alsó végtag normális és kóros állapota, elváltozásai érdeklik azokat, akik lábbelivel, leginkább „lábra illő” cipővel foglalkoznak.

Az alsó végtag csontváza és ízületei a következő részekre oszthatóak: medenceöv, comb, alszár, láb

A medenceöv

A medenceövet a medencecsont alkotja. Ez a csont három csont összezsugorodásából jön létre. Külső és elülső része a szeméremcsont, hátsó és alsó része az ülőcsont, felső része a csípőcsont. Mindegyik kétoldali. A szeméremcsontok elöl, a test középvonalában találkoznak, jól kitapintható a találkozási helyük. Az ülőcsont megvastagodott gumója az

ülőgumó. A medencecsont felső része, - a csípőtarék szintén jól tapintható.

A csípőcsont a gerinc alsó részét képező keresztcsonthoz nagyon erős szalagokkal kapcsolódik. Ebben a kapcsolódásban mozgás – normális körülmények között – nem lehetséges. Ugyancsak nincs mozgás a szeméremcsontok találkozásánál sem.

A medencét a kétoldali medencecsont és a gerinc folytatását képező keresztcsont alkotja. A medencét két részre osztjuk: nagy- és kismedencére.

A nagymedence elöl nyitott, nincs csontos fala, oldalról két csípőlapát határolja. A nagymedencében vannak a bélkacsok. A kismedencében találhatóak a húgy- és ivarszervek, valamint a végbél. A kismedencét minden oldalról csontos fal határolja, ki-és bemeneti nyílása van. A medence összeköti a törzset az alsó végtagokkal és a magzat számára csontos szülőutat képez.

A két nem közötti különbség leginkább a medence alkatában nyilvánul meg. A női medence szélesebb, ürege tágasabb, a csípőtarajok egymástól távolabbra vannak, a medencebemenet- és kimenet is nagyobb. Ez a különbség csak a nemi érés idején alakul ki.

A csípőízület (Articulatio coxae)

A csípőízületet a medencecsont mély árka és a combcsont feje alkotja.

Az ízületi árok (vápa) teljes félgömb lenyomata, az ízületi fejet alkotó combcsontfej a teljes gömbnek mintegy kétharmada. A csípőízület – mint gömbízület – mozgásai: hajlítás, feszítés, távolítás (a test középvonalához), forgó mozgás.

A comb

A comb vázát egyetlen csont alkotja: a combcsont (femur), amely az emberi test leghosszabb csöves csontja. A combcsont felső részén a fejet, alatta a combnyakat és az izomzat tapadására szolgáló két dudort: a nagy- és a kis tomport találjuk.

A combnyak a combcsont testével kb.130°-os szöveget zár be. A csont alsó vége kiszélesedik és a térdízület alkotásában vesz részt.

A térdízület (Articulatio genus)

A combcsont térdízületi része nagyjából hengeralakú, a sípcsont felső részével és a térdkaláccsal ízesül. A combcsont és a sípcsont között találjuk a két félhordalakú porcot és a térdízületi szalagokat, az ízületi üreg igen bonyolult, sok tasakja, zsírpárnája van. A külső és a belső erős szalagok biztosítják a térdízületek működését és szilárdságát.

Az ízületi tok környékén sok nyáktömlő van az inak tapadása alatt. A térdízület szerkezete és erős szalagrendszere csak két irányú mozgást engedélyez. Főmozgása a hajlítás, a feszítés. Ezen kívül hajlított helyzetben kiefőrgő forgó mozgás lehetséges és ebben fontos szerep jut az ízületi porcoknak (meniscus), amelyek közül a belső mozgékonyabb.

A térdízületet elöl a térdkalács határolja. A térdkalács (patella) gesztenyealakú csont.

A lábszár

A lábszár két csontból, a sípcsontból (tibia) és a szárkapocsból (fibula) áll, a két csont egymáshoz mozdulatlanul kapcsolódik.

A sípcsont erős, vaskos, háromélű csont, a nagyujj vonalában helyezkedik el. Elülső éle gyengén „S”-alakú, amelynek felső ívében tapad a comb feszítő izmának a térdkalácsot magában foglaló inája, alsó része a belső bokát alkotja és a felső ugróizület alkotásában részt vesz.

A szárkapocs a lábszár külső oldalán fekszik, teste pálcá-szerű, a sípcsontnál sokkal vékonyabb. Alsó része megvastagodott és a külső bokát alkotja.

A sípcsont és a szárkapocs között a csontközi hártya feszül.

Az alsó végtag izomzata

Az emberben az alsó végtag izmai a két láb járása miatt rendkívül erős izmokká fejlődtek. Felosztásuk: csípőizmok, combizmok, lábszárizmok, lábizmok.

A csípőcsont körül elhelyezkedő, a csípőízületet körülvevő izmokat csípőizmoknak hívjuk. Ezek hozzák létre a csípőízület mozgásait. Belső- és külső csípőizmokat különböztetünk meg.

A külső izmok közül a fartájék formáját a három farizom adja (musculus gluteus maximus, medius, minimus), amelyek a medencecsonton erednek, a combcsonton tapadnak és fontos szerepük van az egyensúly fenntartásában, továbbá a medence tartásában és a járásban.

A combon három, egymástól jól elkülöníthető izomcsoportot különböztetünk meg. Az elülső oldalon vannak a feszítők, hátul a hajlítók, a kettő között, a belső oldalon a közelítők.

Ez a három izomcsoport szorosan körülöleli a combcsontot. Valamennyi izmot takarja és egymástól elválasztja a széles combpólya. A combpólya sövény módjára húzódik a combcsont felületéhez. Elöl a combpólya felső és a középső rész határán, széles nyílás van, itt szoktak megjelenni comb sérvek.

A comb feszítője a négyfejű combizom (musculus quadriceps femoris), egyike a test legerősebb izmainak. Előről körülveszi a combcsont testét és csak a belső oldalon hagy helyet a közelítő izmok tapadására.

A négyfejű combizom a térdkalács közvetítésével a sípcsont felső érdességén tapad. Az állás és a járás szempontjából van szerepe.

A szabóizom (musculus sartorius) a comb elülső felszínén csavaros vonalban húzódik át a külső, felső részről a térdízület belső oldalára. A csípő és a térd hajlításában segít. A hajlító izomzat a térdízületet hátulról határolva tapad a sípcsonton és a szákapocscsonton. Ezek a félínas izom (m. semitendinosus), a félhártyás izom (m. semimembranosus) és a kétfejű combizom (m. biceps femoris).

A közelítő izomzatnak fontos szerepe van az alsó végtagnak a középvonal felé való közelítésében, a combok összeszorításában. A közelítő izmok (m. adductor), a fésűizom (m. pectineus), és a karcsúizom (m. gracilis) végzik ezt és egyik még a lábszár hajlításában is segít.

A három izomcsoport és a borító combpólya a combnak felülről lefelé keskenyedő kúp-jellegét adja.

A lábszáron három, egymástól jól elkülöníthető izomcsoport található: a feszítő-, a hajlító- és a szárkapocs izomzat.

Elöl a sípcsont és a szárkapocs között találjuk a feszítő izomcsoportot. Ez a három izom:

az elülső sípizom (m. tibialis anterior), a hosszú ujjfeszítő izmok (m. extensor digitorum longus) és a nagyujj hosszú feszítőizma (m. extensor hallucis longus) és a két boka közt elöl húzódik a lábhátra és a boka magasságában két erős szalag szorítja le őket, nehogy húr módjára felemelkedjenek a talpazatról. A két szalagról sövények húzódnak a csontoz, így mindhárom izom ina külön rekeszben van. A jóval tömegesebb hajlító izomzat a lábszár hátulsó részén húzódik egy felületes és egy mély rétegben. A két réteg között a szárkapocstól a sípcsontig húzódó mély pólya feszül.

A hajlító izomzat adja a lábszár jellegzetes alakját. A felületes hajlító izomzat a háromfejű lábszárizomból (m. triceps surae), a felső lábikraizomból (m. gastrocnemius), és az alsó lábikraizomból (m. soleus) áll. Erős ínban (az ún. Achilles-ínban) tapadnak a sarokcsonton. A mély hajlítók a belboka mögött húzódnak a talp felé. A mély hajlítók a hátsó sípizom (m. tibialis posterior), a hosszú ujjhajlító izom (m. flexor digitorum longus) és a nagyujj hosszú hajlító izma (m. flexor hallucis longus).

A szárkapocsizmok (m. peroneus longus és brevis) a szárkapocs mentén a külboka mögött

húzódnak a lábra.

A lábszárizomzat a láb hajlítását, feszítését, az ujjak mozgatását, a lábboltozat fenntartását végzi. Részletes tárgyalására a lábfunckciók leírásakor térek ki.

Az izmok tapadása alatt nyáktömlők vannak. Az inak ínhüvelyben mozognak. Az ínhüvelyekben az inak csúszását savó biztosítja.

Az alsó végtag erei és idegei

A közös csípőverőér (artéria-rendszer) a főverőérből, az aortából ered és külső-belső csípőverőerre oszlik. A fartáji izomzat a belső csípőverőérből kapja vérellátását. A külső csípőverőér folytatása a combverőér, amely a comb elülső, belső részén húzódik lefelé, majd a térd alatti árok alsó részénél kettéoszlik elülső sípcsonti és hátulsó sípcsonti verőerre. Az elülső sípcsonti verőér a két boka közt, elöl a lábháton megy az I.-II. ujj felé.

A hátulsó sípcsonti verőér a hajlító lábszárizomzat közt fut le a belső boka felé, illetőleg a talpra.

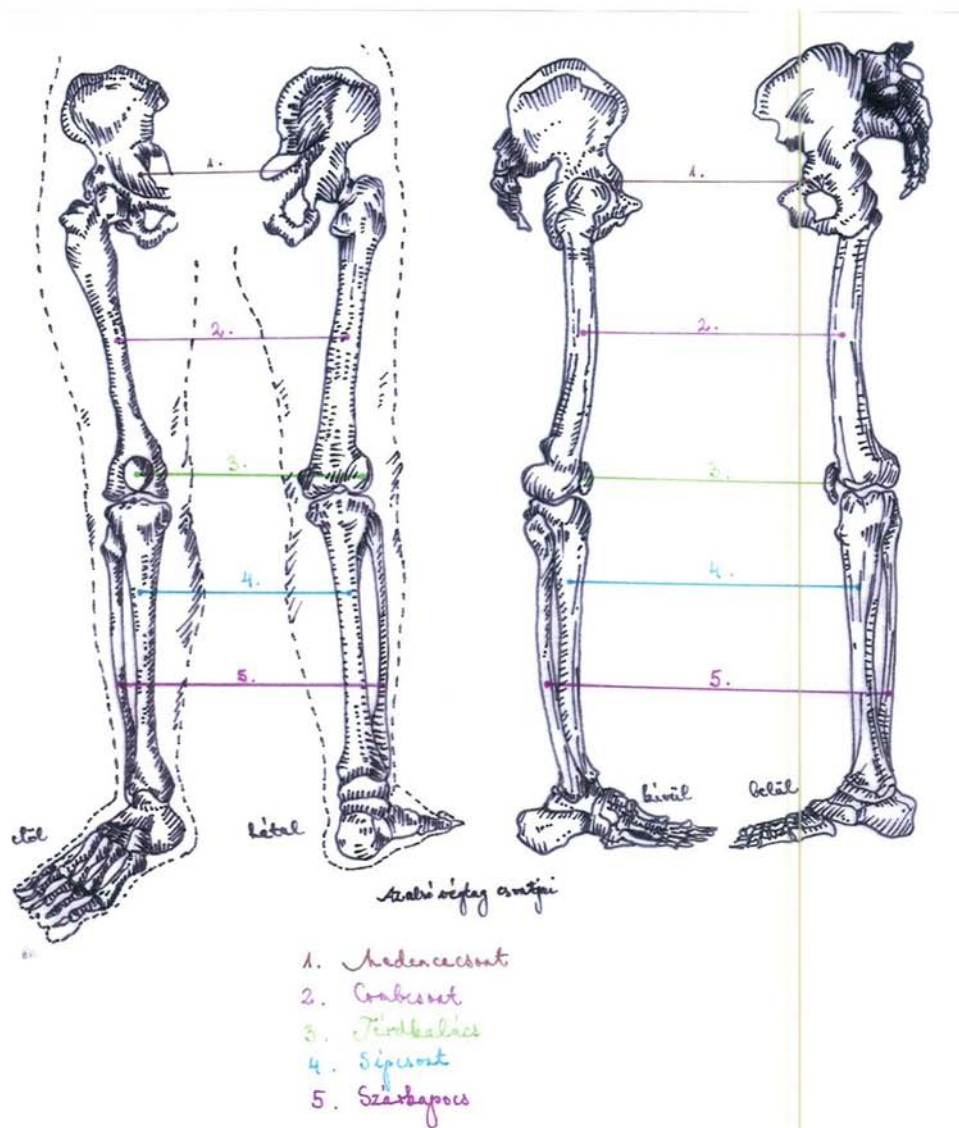
A lágyék hajlatban a combverőér felületesen tapintható, könnyen sérülhet és ilyenkor percek alatt elvérzés következhet be.

A visszér (vena) hálózat a közös csípővisszéken és a belső visszéken át viszi az elhasználódott vért az alsó fő visszér, a vena cava felé.

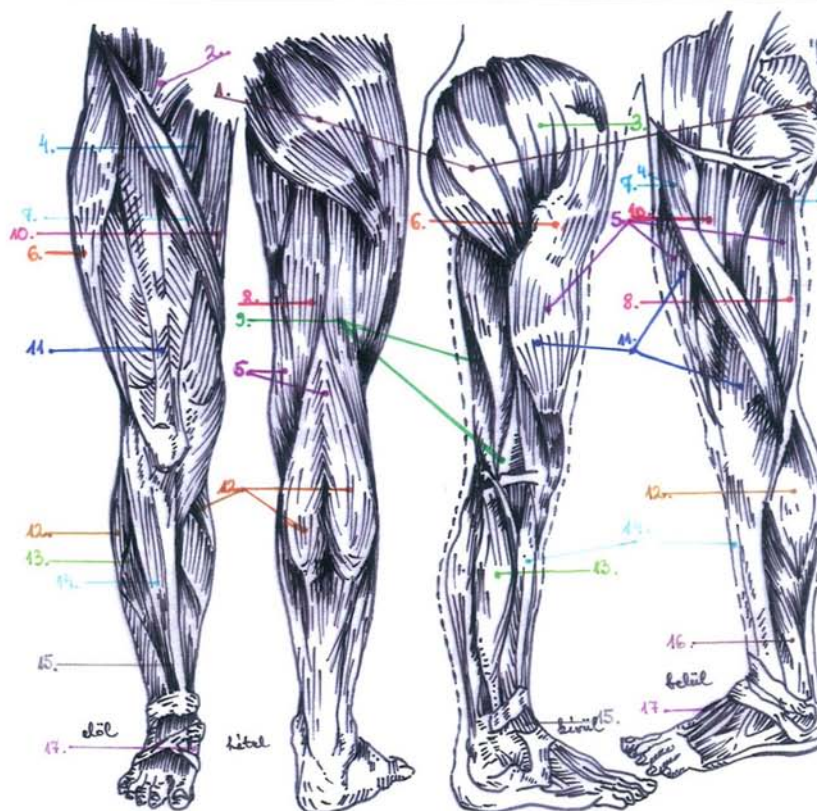
Az alsó végtag mély visszerei a verőereket kísérik. A felületes visszerek a bőr alatt húzódnak, tapinthatóak, gyakran találunk rajtuk tárgulatokat.

A gerincvelőből kilépő ideggyökökből fonódik össze az ülőideg (nervus ischiadicus).

Az ülőideg testünk legerősebb idegfonata. A keresztcsont mellett indul el, majd a comb hátsó részén és a térdízület magasságában két erős ágra oszlik, amely közül az egyik a lábszár elülső, a másik a lábszár hátsó részén vonul.

Kép 1: Az alsó végtag csontjai

alsó végtag izmai

1. Nagy farizom	10. Kacsu izom
2. Feszizom	11. Kígyfejű combizom
3. Középső farizom	12. Háromfejű labdaizom
4. Házelítő izom	13. Szarkopici izom
5. Felhátyás izom	14. Elülös cipizom
6. Combpofát feszítő izom	15. Míjfeszítő hosszú izom
7. Szarv izom	16. Míjhajlító hosszú izom
8. Filinas izom	17. Nagyujj feszítő izom
9. Kétféjű combizom	

Kép 2: Az alsó végtag izmai

A lábfejről fókuszom, a cipő okán aprólékosabban írok. A funkció, a statika, a mechanika szerepének és a betegségek anatómiai alapjainak megértése, majd átadása és értő felhasználása céljából igyekszem világosan, – mégis a szükséges részletek vázolásával – a vizuális befogadáshoz szokott szűrőmön át szavakra váltani a láb anatómiáját. A normál- és a módosult vagy kóros lábra készítendő cipő hordásra alkalmas felépítése mind elképzelhetetlenek az anatómia pontos ismerete nélkül.

A láb csontos váza három, egymástól jól elkülöníthető részre oszlik. Ezek: a lábtő (tarsus), a lábközép (metatarsus) és a lábujjak (phalanges). A láb – ha a járulékos csontokat nem számítjuk – összesen 26 csontból áll.

A lábtő csontjai (ossa tarsi)

A lábtő csontos vázát hét csont alkotja. Mivel a test súlya álláskor és járáskor a bokavillán át a lábtőcsontokra nehezedik, ezeknek jól fejlettnak, erősnek kell lenniük. A bokavillába illeszkedő legfelső lábtőcsont az ugrócsont (talus). A megközelítően négyszög alakú csont felső része domború, előre felé nyakszerűen megnyúlt. Több felszíne porccal borított.

A sarokcsont (calcaneus) a lábtő legnagyobb csontja. Téglalakú teste van, a hátulsó részén pedig két gumóban végződő érdes nyúlványa (calx). A felső részén találjuk a porccal borított, ugrócsonttal ízesülő felszínt. A sarokcsont belső részén egy kinyúló perem (sustentaculum tali) van, amelyre az ugrócsont támaszkodik és amely alatt az ín csúszásának számára szolgáló bemélyedés található. A sarokcsont előre felé a köbcsonttal ízesül.

A lábtő harmadik csontja a sajkacsont (naviculare), amely az ugrócsont fejéhez illeszkedik, előre felé az ékcsonatokkal ízesül. Három ékcsontot (os cuneiforme I-II-III.) találunk a lábtő csontvázában. Az első a legnagyobb, a második a legkisebb, a harmadik a talp felé tekint élével.

A köbcsont (cubioideum) a sarokcsont előtt fekszik, kockaalakú, talpi felszínén ín futására szolgáló árok van.

Néha előfordulnak járulékos lábtőcsontok is.

A lábközép csontjai (ossa metatarsi)

Öt lábközépcsont (metatarsus) van. Ezek a lábtőcsontokból a lábujjak irányába húzódnak.

Alapjuk, testük, fejecsek van. A legzömökebb és a legvastagabb az első, a leghosszabb a második lábközépcsont. Az első és az ötödik lábközépcsont fejecse a talpazathoz támaszkodik. A lábközépcsontok fejecsei félgömbszerűek, porccal borítottak.

Az első lábközépcsont fejecsenek talpi felszínéhez két lencsecsont (sesam) illeszkedik. Ilyen nagy ritkán, a többi lábközépcsont alatt is előfordul.

A lábujjak csontjai (phalanges)

Az első lábujjnak két, a többinek 3-3 ujjperce (phalanx) van. Az első ujj – az öregujj – percei jól fejlettek, vaskosak, a többiek vékonyabbak.

A láb ízületei

A láb ízületeinek funkciói az állás, a járás, a munkavégzés szempontjából igen fontosak. A funkció szempontjából fontos ízületek között elsőnek a „bokát” vagy a felső ugróízületet említtem.

A bokaízület (articulatio talocruralis)

A lábszár csontjaihoz a láb csontos váza a boka, vagy más néven a felső ugróízülettel kapcsolódik. A két boka villa módjára fogja körül az ízületi fejet képező ugrócsontot.

Az ízületi tok elől-hátul bő, kétoldalt feszes. Oldalt szalagok erősítik, amelyek az ízesülő csontokat szorosan összetartják. A belső bokától jövő szalag háromszög alakú, a külső bokától pedig három, egymástól elkülönülő szalag húzódik lefelé.

A boka, vagy felső ugróízület csuklóízület. A derékszögben álló láb talpi irányban való elmozdulásakor tompa szöget, felfelé való elmozduláshoz hegyes szöget zár be a lábszárral. Oldalmozgás a bokák és a szalagok miatt nem jöhet létre.

Az alsó ugróízület (Articulatio subtalaris)

Az alsó ugróízület két ízületből áll. Az egyik az ugrócsont és a sarokcsont közti ízület, a másik az ugrócsont feje és a sajkacsont közti ízület.

A két ízületet együtt tárgyalom, mert az ízületi mozgások közös tengelyben történnek.

A sarokcsont és a sajkacsont talpi része között kifeszülő szalag erős, alátámasztja az ugrócsont fejét és fontos szerepet tölt be a talpboltozat fenntartásában. Oldalszalagok is biztosítják a csontok közötti összeköttetést és a sarokcsont és az ugrócsont közti öblöt is szalagok töltik ki.

Az utolsó ugróízület forgóízület. A forgás tengelye a talp síkjával kb. 45°-ot bezáró, a lábtőt ferdén átszelő egyenes, az ugrócsont nyaka és a sarokcsont gumója között. Az alsó ugróízületben az egyik forgómozgás a supinatio: az öregujj felemelkedik, a kisujj süllyed, a talp íve mélyül, a talp befelé fordul.

A másik mozgás, a pronatio: alkalmával a nagyujj süllyed, a kisujj emelkedik, az előláb kifelé billen.

A felső és az alsó ugróízület együttes mozgásánál a láb kör alakú mozgást is végezhet, amikor az ujjak kört írnak le.

A sarokcsont és a köbcsont között, főleg a talpi felszínen igen erős szalagok vannak, amelyek közül pl. a hosszú talpi szalag, a sarokcsontot nemcsak a köbcsonttal, hanem a II-V. lábközépcsont alapjával is összeköti és csatornát képez inak számára. A sarokcsontot a sajkacsonttal is szalag köti össze.

A láb egyéb ízületei

A sebészek azt az enyhén „S”-alakú ízületi vonalat, amely az ugrócsont és a sajkacsont, – illetőleg a sarokcsont és a köbcsont között – húzódik, Chopart-féle ízületi vonalnak nevezik.

Az ékcsonatok és a lábközépcsontok, illetve a köbcsont és a lábközépcsontok közti ízületi vonal a Lisfranc-féle ízület.

A lábtő és a lábközépcsontok közti feszes ízületeknek kevesebb jelntőségük van az állásban és a járásban. Mozgási lehetőség csak annyi bennük, amennyit a feszes tokszalagok rugalmassága megenged. A lábközépcsontok és lábujjpercek közti ízületek (articulatio metatarso-phalangici) tokja bő, a lábháton vékony, a talpi oldalon vastag, porcszerű.

Ezekben az ízületekben hajlítás és feszítés lehetséges, az oldalirányú mozgásnak nincs jelentősége. A hajlítás és a feszítés irányában történő mozgás igen fontos, a járás, az elrugaszzkodás szempontjából.

A lábujj ízületeiben (articulationes digitorum pedis) csak hajlítás és feszítés lehetséges.

A lábat mozgató izmok

A lábon tapadnak olyan lábszárizmok, amelyeknek funkciói összefüggnek a láb mozgásával.

A lábszár feszítő izmai közül – amelyek a két boka közt elöl húzódnak a lábhátra – az egyik a lábboltozat belső szélét emeli, a másik kettő a nagyujjat és a többi ujjat feszíti.

A lábszár hajlító izmai közül a mély réteg izmai a belső boka alatt a talpra húzódnak.

A hosszú ujjhajlító izom ina a talpon négy részre oszolva, a II.-V. ujjakhoz fut, azokat hajlítja.

A hátsó sípcsontizom a lábat hajlítja, az öregujj hosszú hajlító izma – amelyik igen erős izom – az I.lábujj hajlítását végzi.

A hosszú és a rövid szárkapocsizom a külső boka mögött húzódik a lábra, segít a láb talpi hajlításában és a külső lábszél emeli. A hosszú szárkapocsizom az előlábát a talp irányába hajlítja.

A láb saját izmai

A láb izmainak kis része a lábháton (dorsum pedis), nagyobb része a talpon fekszik (plantum pedis).

A lábháton találjuk az öregujjat feszítő rövid izmot (m.extensor hallucis brevis) és a lábujjakat feszítő rövid izmot (m. extensores digiti brevis), amely 4 részre oszolva II.-V. ujjhoz húzódik és azokat feszíti.

A talpizomzat három, egymástól jól elkülöníthető csoportot alkot. A talp belső (medialis) szélén találjuk az öregujj-párnát, a külső (lateralis) szélén a kisujj-párnát, a kettő között a talpközép izmait. Mindhárom izomcsoportot közös, erős talpbőnye borítja, amelyből sövények futnak egy-egy izomcsoport közé, elválasztva azokat egymástól. Az I. és V. ujjat távolító izmok jelentőségüket elvesztették.

A talpközép izmai közül meg kell említenem az ujjhajlító rövid izmokat (m. flexores digitorum breves), amelyek a II.-V. Ujjakhoz futnak és a lábközépcsontok közt található csont közti izmokat (m. interossei plantares et dorsales), a giliszta izmokat (m. lumbricales) és a négyszögű talpizmot (m. quadratus plantae).

A láb erei és idegei

A láb verőereit és visszereit az alsó végtag érrendszerénél bemutattam. A láb idegei a vastag ülőidegből származnak. A cipőviselet szempontjából részletes tárgyalásuk elengedhető.

A láb felépítése és működése

A lábat támaszkodó, egyensúlyozó és mozgásszervünként kell tárgyalni.

Az emberi láb nem simul egészen a talajhoz, hanem álláskor három ponton támaszkodik. A lábtó és a lábközépcsontok ugyanis ízesülésükben nemcsak egymás mellé, de egymás fölé is illeszkednek. Így lábunk boltozatos szerkezetté alakul, amely két irányban: hosszant és harántul ívelt.

A boltozatos alak rugó módjára viselkedik a talpzat nyomásával szemben, a test súlyának hordozásakor.

A hosszanti boltív a láb hátsó és középső részén egységes, de előrefelé az ujjak irányába legyezőszerűen öt ívre oszlik. Az öt ív közül a leghosszabb és egyben legmagasabb a II. ív, amelynek vonala a sarokcsont közepe, az ugró-, továbbá a sajka-, az ékcsonton és a II. lábközépcsonton halad át. Legmagasabb pontja a sajkacsont táján kb. 5-7 cm-re van a talpzettől.

A többi ív fokozatosan rövidebb és alacsonyabb, a legalacsonyabb az V. ív magassága, a talpzettől kb. 1-2 cm.

A láb haránt boltíve az ék és a lábközépcsontok területére esik. A legmagasabb pontja a II. ékcsontról táján van. A két boltozat együttesen a lábnak olyan zárt, kivájt alakot biztosít, amely a láb belső szélénél kezdődik.

Álláskor a boltozat támaszpontjait hátul a sarokcsont gumója, elől az I. lábközépcsont fejecse, a két lencsecsont, és az V. lábközépcsont fejecse alkotja. Az elülső támaszpontok azonban egyénileg változhatnak és előfordul, hogy a II. vagy a III., esetleg a IV. lábközépcsont fejecse képezi az elülső támasz egyik részét. Az egyéni variációkon kívül más a támaszpont helyzete terheletlenül, vagy nehéz teherrel.

Járáskor az elülső támaszpont rendszerint a II. vagy a III. lábközépcsont fejecse.

A lábholtozat alakjának megtartásában igen fontos szerepük van a passzív erős talpi szalagoknak, a talpi bőnyének és az izomzatnak.

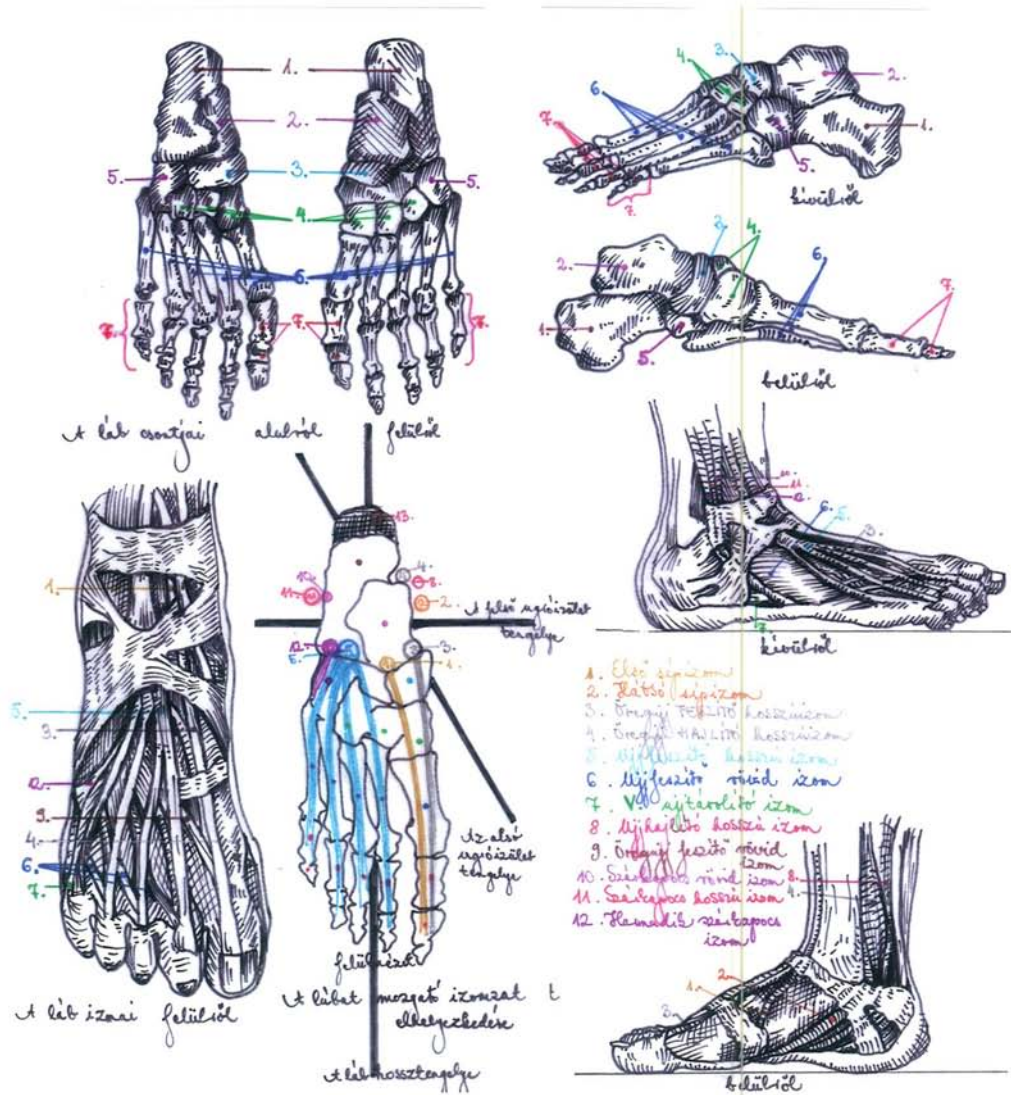
A boltozatos tartó szalagok közül meg kell említenem a hosszú talpi szalagot (ligamentum plantare longum) és a sarokcsontot a sajkacsonttal összekötő talpi szalagot (ligamentum calcaneo naviculare).

A boltozatos tartó izomzatnak szerepe igen fontos. Kengyelszerűen hidalja át, illetve függeszti fel a boltozat alsó részét az elülső feszítő sípcsontizom és a hosszú szárkapocs izom.

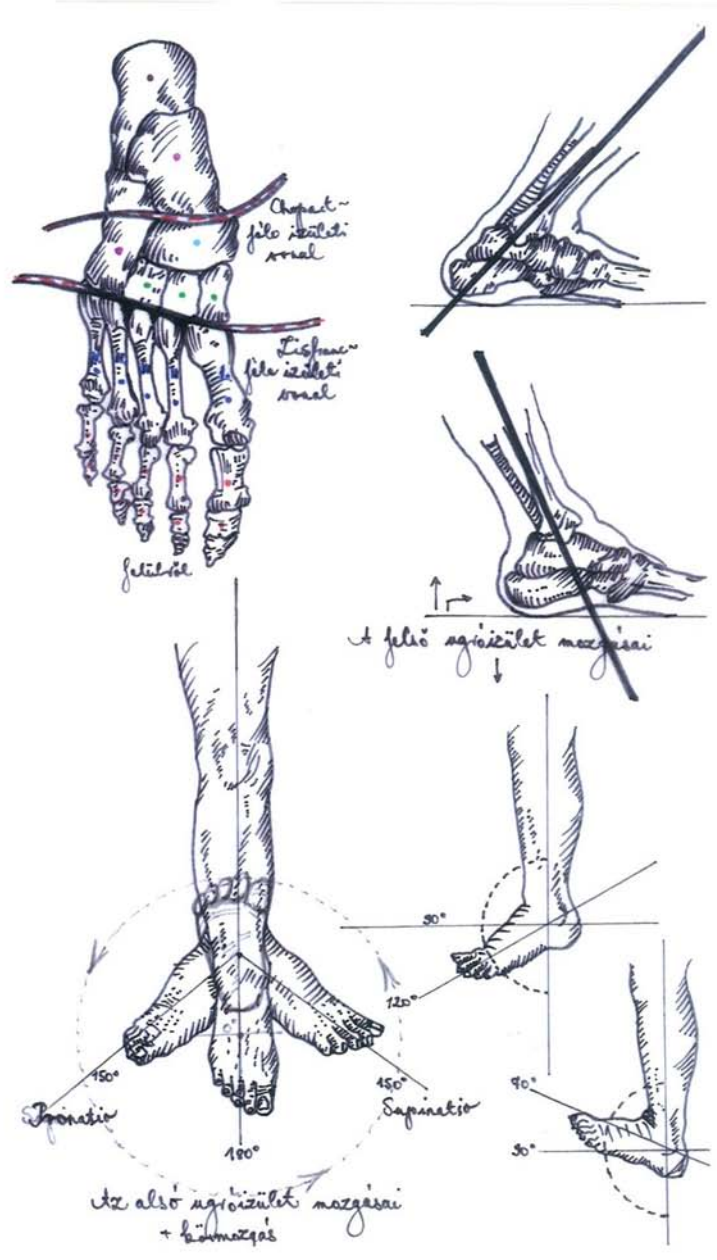
Meg kell említenem, hogy a lábszár izomzata a bokatengelyig függőlegesen fut lefelé, majd előre a láb tengelyével megegyezően fut tovább. A láb saját izmai is hasonlóan viselkednek lefutásukban, a láb tengelyéhez viszonyítva. Ebből az következik, hogy álláskor és járáskor a fellépő erővel szemben a láb ellenállása hosszirányban erős, de harántirányban nem. Ezért a sok állástól, járástól a boltozat hátsó támaszték-pontjára, a sarokcsontra ható nagy terhelés miatt a hosszholtozat süllyedésének és a sarokcsont befelé dőlésének veszélye igen nagy.

A test súlya a bokavillában a sípcsonton át az ugrócsontra nehezedik, ahonnan az erőbehatás ferdén hátra és előre a boltozat támaszpontjai felé irányul. Hátrafelé az ugrócsont elhelyezkedése miatt a test súlyából több jut. A testsúly háromnegyed része a sarokcsontra esik, egynegyed része pedig az elülső támaszkodási pontokra. Álló egyén nyomát vizsgálva jól látható a testsúly elhelyezkedése.

Az egymás mellé helyezett két láb kupolaszerű boltozatot alkot. Ez azt mutatja, hogy lényegében körszerű, gyűrű alakú támasztófelületről van szó, amely a sarkoknál és a bűtyök tájon kiszélesedik. Ez a kiszélesedés azért áll elő, mert ezeken a pontokon történik a talajjal való érintkezés. A lábujjak támasztószerepe állás közben elhanyagolható, mert az ujjak csak mozgás, járás közben segítenek.

Kép 3: A láb izmai

Kép 4: Az ízületek mozgásai

A láb mozgásai

A láb a felső ugróízületben – a hajlító izomzat hatására – a talp irányába, a 90°-os helyzetből 30°-ot (tehát 120°-ig) képes elmozdulni, míg a feszítő izomzat hatására a felfelé mozgás 20°-os lehet, kb.70°-ig. A mozgást a talpi hajlítás irányába majdnem teljes egészében a sarokcsonton tapadó lábszárizomzat végzi (90°-ban). A hosszú ujjhajlító izomzat és még néhány más izom csak minimálisan segít ebben. A lábnak felfelé, a láb hát irányába történő mozgásait 50%-ban az elülső sípcsont izom végzi.

A lábszár izomzata a lábat, mint kétkarú emelőt mozgatja a felső ugróízület haránttengelye körül. Más irányú mozgásra lehetőség ebben az ízületben majdnem semmi sincs, mivel a bokavilla az ugrócsontot szorosan körülfogja.

Az alsó ugróízületben történik a láb oldal irányú mozgása. A láb kifelé fordítása, - a pronatio – a középvonaltól 30°-os lehet, ennek 2/3 részét a szárkapocsizomzat működése adja. A láb befelé fordítása – a supinatio – a középvonal felé ugyancsak 30°-os lehet. Szintén az alsó ugróízületben történik és főleg a hátsó sípcsontizom és a lábszár felületes hajlító izom összehúzódnásának eredménye. Ez az oldalmozgás az alsó ugróízület felületeinek egymásközti eltolódásaiból adódik, amely ferde tengely körül történik. (A tengely az ugrócsont belső oldalától a sarokcsont külső talpi gumója felé tart.) A lábtő- és lábközépcsontok közti feszes szalagok miatt ezekben az ízületekben a mozgás igen csekély és csak a lábboltozatok eltűnésével beálló kóros állapotban válik jelentőssé.

A lábközépcsontok és a lábujjcsontok közötti ízületekben a mozgás elsősorban feszítés és hajlítás irányában lehetséges, de a ferde lefutású talpizomzat, amely főleg az I. ujj és az V. ujj oldalán csoportosul, ezeket az ujjakat egyszersmind egymás felé is közelíti. A nagyujj közelítő izmának haránt része segít a harántboltozat emelésében, s ezáltal a láb egyensúlyozó szerepében is.

A lábujjak mozgásának szerepét láthatjuk csecsemőknél és azoknál, aki mezítláb járnak, de az állandóan merev cipőt viselő felnőttél ez majdnem teljesen elvész. A cipőt viselő embernél, az ujjak nyújtása és zárása a hajlítással, terpesztése a feszítéssel egybekötött mozgás.

A lábboltozat jelentősége

A boltozatos láb sokkal alkalmasabb a test súlyának viselésére, mintha felfekvésű lap volna, hiszen a boltozatos szerkezet az építészetben teherbíróbb, mint az ugyanolyan elemekből előállított sík lap. Ez a boltozat ezenkívül nem merev, mert a csontok közti szalagok és ízületek bizonyos fokú rugalmasságot kölcsönöznek neki, amely a járáskor keletkező rázkódásokat letompítja és a járást simává teszi. A boltozatos szerkezet védi az ereket és az idegeket is. A boltozat kilengése rugózás közben fél centiméter is lehet. A boltozat támaszkodási pontjait – a lábnyomot – figyelve azt látjuk, hogy a sarok és az I. lábközépcsont fejcsének nyoma erősebb, mint az V. lábközépcsont fejcsének nyoma. Ez a teher elosztásából, a súlypont helyzetéből ered, mert a sípcsont közvetítésével a belső bokatájra, tehát a hosszboltozat I. ívére nehezedő terhelés nagyobb, mint az V. ívre eső.

Emellett a sarokcsont kissé ferde helyzete is hozzájárul ahhoz, hogy a belső ívet a lesüllyedés veszélye fenyegetse.

Külön kell beszélnünk a talp felépítéséről. A talp lágyrészeit erős talpi pólya borítja. Ennek a bőnyének kettős szerepe van. Egyrészt rugószerűen feszül ki a láb hosszanti boltozatának végpontjai között, másrészt védi a véredényeket, a talpi lágyrészek érző és mozgató idegeinek sűrű hálózatát az összenyomástól. Ez a bőnye teszi lehetővé a talpi izmok működését állás és járás közben.

Talpunk a támaszkodási helyeken jól alápárnázott, hogy a test súlyát, a ránehezedést el tudja viselni. A zsírpárna nélkül nem tudnánk állni a lábunkon. A zsírszövet a talp bőre és a talpi pólya között foglal helyet és ott a legvastagabb, ahol a nyomás a legerősebb és legállandóbb. Ez a zsírszövet nem olyan laza, mint a testünk többi helyén levő zsír, hanem kemény, erős kötőszöveti rostok kötik a talp vastag bőréhez. A zsírpárna, mint matrac szerepel. Ez a zsírszöveti alátámasztás vízpárnaként hat a hydrostatika törvényeinek megfelelően és így biztosítja a nyomás egyenletes elosztását és azt, hogy a terhelés a csontokat a boltozatok támaszkodási pontjain ne közvetlenül érje.

Az állás és a két lábon való járás az ember mozgásának, helyzetváltoztatásának legjellemzőbb tulajdonsága.

A fizikából tudjuk, hogy minden test a nehézségi erő következtében a föld felé igyekszik mozogni. A tömeg és a hatóerők összegezéséből kapjuk a test súlyát. Ezen erők eredője a súlyvonal. A test annál szilárdabban és biztosabban áll, minél nagyobb a súlya, minél

mélyebben van a súlypontja és minél közelebb esik a súlypont az alátámasztási ponthoz.

Az élő szervezet, így az emberi test súlypontja is az állandó mozgás (légzés, szívműködés, stb) miatt állandóan változik. Ezért az embernél relatív súlypontról beszélünk. Az emberi test súlypontja a kismedence táján van.

Az emberi test általában dinamikus egyensúlyi állapotban van, ezt az ép mozgásszervi működés biztosítja.

A lábra, (mint mechanikai szervre) a statika és a dinamika törvényei érvényesek. A mechanika egy része: a statika, valamely testre ható összes erők egyensúlyi helyzetével foglalkozik, a dinamika pedig a testet mozgásba hozó és tartó erőkkel.

A test súlyának a hordozását az illető testrész fiziológiás statikai megterhelésének nevezik. Testünk súlya gerincünkre és alsó végtagjainkra nehezedik. Lábainkat az egész test súlya terheli. Feladatuk teljesítéséhez: az álláshoz és a mozgáshoz (járáshoz) a csont-, az ízület- és az izomrendszer kellő szilárdságára van szükség. Ezt statikai teherviselő képességnek nevezzük.

A statikai igénybevétel és teljesítőképesség között fiziológiás összhangnak kell lennie.

A láb hossz tengelye nem esik egybe a végtag hossz tengelyével, hanem attól kb. 15-18°-ban kifelé tér el. A sarokcsontnak a végtag hossz tengelyéhez való viszonya arra hívja fel a figyelmet, hogy a sarokcsont belső szélén húzódik a súlyvonal. Mivel ez a súlyvonal az ugrócsonton halad át, a legnagyobb megterhelés az ugrócsont és a sajkacsont közötti ízületre kerül és innen oszlik el. A láb hossz boltozatának belső ívére jutó erő igen nagy, a szalagrendszer is csak rugalmasságának határáig tudja tartani a boltozatot és aktív dinamikai erőre van szükség a boltozat fenntartásában.

A láb harántboltozata a lábtőben állandóbb, mert a csontok egymáshoz alakuló boltozatos elhelyezkedése már magában is biztosítja a boltozat állandóságát. A láb elő részének harántboltozata szintén az aktív izommunka szabályozása alatt áll.

Az álló helyzetben levő test látszólagosan nyugalomban van ugyan, de ehhez az álló helyzet fenntartását végző izmok működése folyamatosan szükséges.

Embernél álláskor a testet a két alsó végtag támasztja alá. Két lábon való álláskor a kilengés előre-hátra történik, a kettős alátámasztás miatt az oldalirányú biztonság nagyobb.

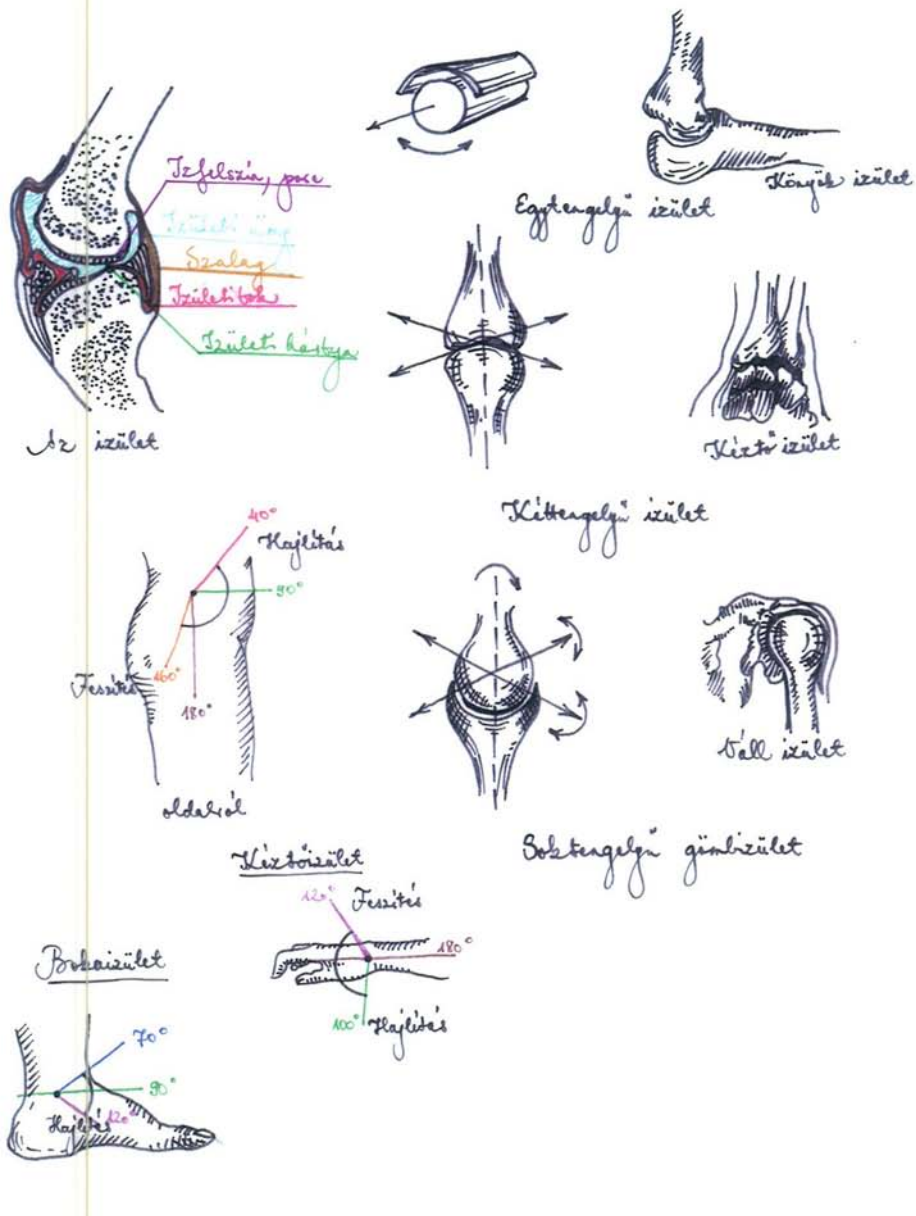
Ha az alsó végtagokat álláskor nézzük, azt látjuk, hogy a láb a lábszárral 90°-os szöget zár be, a talajhoz a sarokcsont és az I.-V. lábközepont fejecsk támaszkodik. A térdízület kismélységben, a csípőízület pedig feszített helyzetben van.

A láb megterhelése során a kötőszöveti struktúrákat különösen igénybe veszi, az izmokkal ellentétben azonban megnyúlásuk, „kitágulásuk” irrevezibilis. A hosszan tartó állással járó foglalkozások ennek következtében a láb boltozatainak „lesüllyedéséhez” vezetnek. A boltozatos szerkezet fenntartását izmok, inak és szalagok biztosítják. A boltozatos szerkezet további előnye, hogy védi az ereket és idegeket is. A lábboltozat alakjának megtartásában igen fontos szerepe van a passzív, erős talpi szalagoknak, a talpi bőnyének és az izomzatnak. A boltozatos szerkezetű láb alkalmasabb a test súlyának viselésére, mert a boltozatos szerkezet teherbíróbb, mint az egyenes talp. A boltozat nem merev, mert a csontok közti szalagok és ízületek olyan fokú rugalmasságot kölcsönöznek neki, ami a járáskor keletkező rázkódásokat letompítja és a járást simává teszi. A boltozat legmagasabb pontjának süllyedése rugózás közben fél centiméter is lehet.⁵

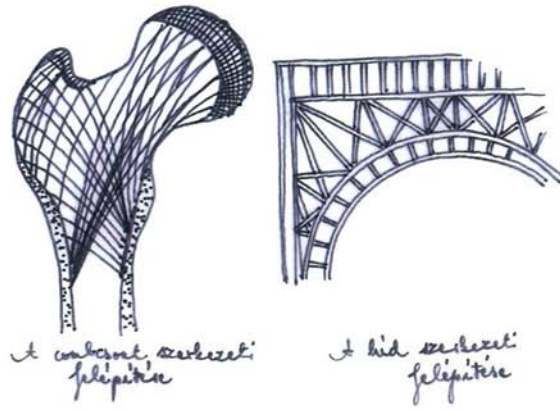
Fontos szerepe van a lábnak a test egyensúlyban való tartásában, tehát egyensúlyozó szervként is működik. Az öntudatnál levő ember összetett lábainak talpain is biztosan meg tud állni. Ilyenkor a lábszárizomzat működése nem a láb mozgásában nyilvánul meg, hanem az állandó beidegzés alatt levő izomzat biztos helyzetben tartja a lábat a lábszárhoz viszonyítva. A lábizomzat egyensúlyozó helyzetét különösen akkor érezhetjük, amikor egy lábra állunk. Ilyenkor az ingadozásokat a talpizmok megfelelően változó beidegzésével egyenlítjük ki. Egyenetlen talajon is igyekszik izomzatunk lábunkat a talaj felületi viszonyaihoz alkalmazni. Természetesen az állás mechanizmusában a törzs izmai is részt vesznek, de ez a kaptafa megfelelő formázása és a cipő szerkesztése szempontjából számomra nem érdekes.

A láb, mint mozgásszerv legfontosabb feladatát a járás közben teljesíti.

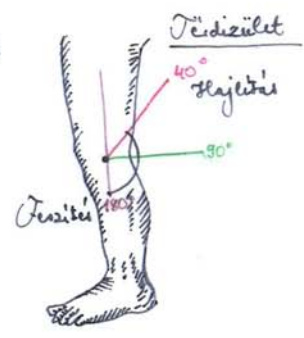
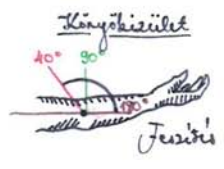
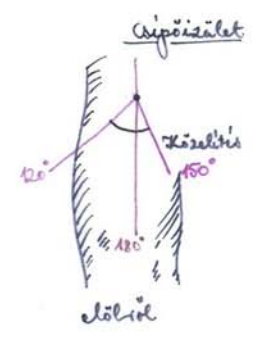
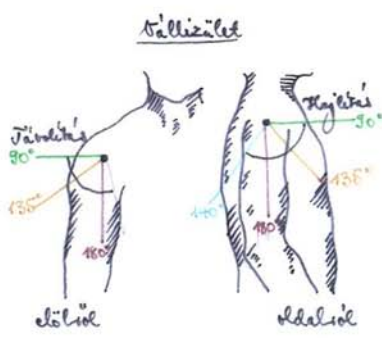
⁵Dr.Sandra Sándor: „A láb alkalmassági kérdése a foglalkozás-egészségügyben”, Hippocrates, 2004 VI.évfolyam 3.szám

Kép 5: Az ízületek tengelyei

Ízületi mozgások:

Kép 6: A csont szerkezete és az ízületi mozgások, tengelyek

A járás

Az emberi járás változik az egyén életében. Más a gyermek járása, más a felnőtté és másképp jár az öreg ember. Befolyásolja a járást a nem, az alkat és a mozgásszervek egészségügyi állapota is.

„A láb, mint teherviselő mozgásszervünk működése közben statikus és dinamikus feladatokat egyaránt teljesít. Járás közben a sarok földreérésekor rugalmasságával csillapítja a test súlyának mintegy lökésszerű terhelését. Rigiditása biztosítja, hogy járás közben a test továbbvitelében, mint emelő működhessék. Flexibilitása révén képes a rá ható erőket a minimálisra csökkenteni.” (Sandra 2004)

A járás célja a helyzetváltoztatás. A két alsó végtag hol alátámasztja a testet, hol felváltva leng. Ez a mozgás ciklikus, tulajdonképpen ritmikus egyensúlyvesztés és egyensúly visszanyerés. A járás megismeréséhez a járásmechanizmust részekre bontva igyekszem bemutatni.

A járás kis szakaszokból, lépésekből áll. A lépésperiódusok a jobb és a bal oldalon felváltva követik egymást és így eredményezik a test továbbhaladását. Egy lépést három fázisra lehet bontani:

1. Támaszkodási fázisra, 2. Kettőtámasz fázisra, 3. Lengési fázisra

1. A támaszkodási fázisban a test súlya a végtagra, illetőleg a lábra nehezedik és az egész test az alátámasztás után halad előre. Ez két részre oszlik. Első szakasza a fékezés, amikor a sarok külső része, majd az egész sarok a talajjal érintkezik. Ezáltal az előrehaladó test visszanyeri az egyensúlyát. Ilyenkor a térdízület nyújtott, a csípőízület kissé hajlított helyzetben van, majd a csípőízület is nyújtott helyzetbe kerül, a térdben pedig egy kis hajlítás következik be. A test előrehaladása folytatódik és a test súlypontja áthalad a bokaízület felett. Az egész sarok talajjal való érintkezése után a külső talpszél, majd az egész talp érintkezésbe lép a talajjal. A medence áttolódik a terhelt oldal felé és a hátizomzat megfeszül. A támaszkodási fázis másik szakasza az előrehaladás. Ez akkor kezdődik, mikor a test súlypontja áthalad a bokaízület felett és addig tart, amíg a másik sarok a talajt eléri. A csípőízület túlnyújtott helyzetbe kerül, az áttolódott medence helyére billen. A talp elő részének, a lábközépcsontok fejecseinek a talajjal való érintkezése után a sarok a levegőbe emelkedik és a testsúly áttevődik az első lábközép csontfejecsére, majd a lábujjra.

2. A kettőtámasz fázisa a járás legrövidebb része. Futáskor, ugráskor hiányzik. A

támaszkodó végtag még érinti, a lengő végtag pedig már elérte a talajt. A test tehát a kettőstámasz helyzetben van. Ez az állapot a test helyzetének biztonságát növeli. A medence középállásban, a gerinc nyugalmi helyzetben van. A járásnak ebben a fázisában a II. - V. ujj alátámasztással segíti a láb felemelkedését a talajtól, biztosítja az öregujj szilárd helyzetét.

3. A lengés fázisa a járás harmadik szakasza. Ez lényegében a talajtól való elrugaszkodást jelenti, kimozdulást az egyensúlyi állapotból. A láb erőteljes hajlítással ellöki magát a talajtól, a csípő aktív és passzív hajlításba kerül, a térdízület hajlított helyzetű lesz, a végtag megrövidül. A megrövidült végtag elhalad a másik mellett anélkül, hogy a talajt érintené. A végtag rövidülését követi a végtag hosszabbodása, a lengés második részében. A térdízület újra nyújtott lesz, előkészül a talaj érintésére.

*Bayer,*⁶ lábunknak a talajjal való érintkezését a test külső ízületének hívja. Ezt a kapcsolatot, a tapadást fontosnak tartja a járás sebessége és biztonsága szempontjából. Sáros, nehéz talajon a tapadás túl nagy, a járás fokozott munkát igényel, megnehezül. Sikos talajon pedig a tapadás csökkenésével a járás bizonytalanná válik. Nehéz a járás hóban, homokon, friss fűben is.

A járásban nemcsak az alsó végtag, hanem a fej, a törzs, a felső végtagok is részt vesznek. Az egyes testrészek súlyponthelyzetének változását a másik testrész kompenzálja.

A mozgó test egyensúlyi helyzetének szabályozása az idegrendszer irányítása alatt áll.

A testre, járás közben a nehézségi erő és a súrlódás hat. Az izomerő minden lépésnél legyőzi ezeket az erőket. Az előrehajtó erő az izomműködés, az izomműködés lánckapcsolatának folyamata automatikus, de a tudat ellenőrzése alatt áll.

Ha a járás gyorsul, a lépés meghosszabbodik és ritmusa is szaporább lesz. Megrövidül a kettőstámasz fázisa, a láb rövidebb ideig marad a talajon. A talajtól való ellökés több energiát és izomerőt igényel. Közepes magasságú ember részére a leggazdaságosabb a percnkénti 125 lépés, átlag 80 cm-es lépéstávolsággal. Futásnál általában 180 lépést teszünk meg percnként és a lépéstávolság 1 méterre nő.

Teherhordáskor a lépés megrövidül. Ha háton van a teher, akkor a térdek hajlított helyzete miatt a súlypont magasabbra kerül és ilyenkor fokozottabb egyensúlyozásra van szükség. A fejükön terhet hordók járása ezért sokkal szebb és a tartási helyzetük is kecsesebb.

⁶ dr. Bender György: Anatómia és ortopédia, Műszaki könyvkiadó 1964/ 60.oldal

A láb és a cipő viszonya

A cipő funkciója

A cipő a civilizált ember nélkülözhetetlen ruhadarabja, amely elősegítheti, vagy hátráltathatja a láb működését. A cipőt viselő ember lába alakjában és működésében átalakul és ez az átalakulás nem mindenben szolgál előnyére. A zárt cipőbe szorított láb elveszíti szabad mozgását, izmai lassan elsorvadnak, ízületeinek mozgáspályája beszűkül és nem képes feladatát maradéktalanul teljesíteni.

Jól bizonyítja ezt egy 2009-ben, a „Footwear Science”-ben megjelent tanulmány⁷, amit biomechanikával foglalkozó tudósok írtak három csoportot átfogó felméréseik alapján. Az első csoportba 70 olyan indiai ember szerepelt, akik sosem viseltek életük során lábbelit. A második csoportban – még mindig indiai – 137 pár felnőtt lábat vizsgáltak, amelyek 15 éves korukig mezítláb, cipő korlátozása nélkül fejlődtek és később is csak a munkába, intézményekbe menet viseltek cipőt. Végül a „nyugati populáció”-nak nevezett belga csoporton vizsgálták a lábra állás pillanatától az élet végéig viselt cipő lábra gyakorolt hatását. A három csoportban a lábokról nyert adatokat a hossz-, a bőség-, és a térfogatmérétekből, valamint a talp lenyomatának analíziséből összegezték. Mind a láb formájában és méreteiben, mind pedig a lábnyomat vonatkozásaiban szignifikáns különbségeket tapasztaltak, amelynek tanulságait nagyon tömören összegezve: a mezítlábas csoport tagjai jóval szélesebb lábon, de kiegyensúlyozott talpnyomattal, minden egyed esetében ép lábboltozattal jártak. Az alkalmanként cipőben, de lábboltozatuk kifejlődésének idején jellemzően lábbelit viseltek indiai populációján a lábnyomat súlypontokat tükröző adatai már nagyobb szórást mutattak. A belga populáción nyert adatokból pedig világosan kiderül, hogy ugyan lábaik méretei minden tekintetben kisebbek: rövidebbek, keskenyebbek és izomtónusaik csökkentebb volumene miatt kisebb térfogatúak; a sarok, a lábujjak és a bűtyökponatok lenyomatának csúcsai magasabbak, látványosan kiegyensúlyozatlanabban terheltek voltak mindkét indiai populáción mértékénél.

Mi, akik civilizált társadalomban élünk, általában kora gyermekkorunktól – már pár hónaposan, két lábra állásunktól – életünk végéig cipőt viselünk. Az elpuhult lábnak cipőre van szüksége, a talaj durvasága, a sérülések, a nedvesség, a hideg és a meleg elleni

⁷ K. D’Aout, T.C. Pataky, D. De Clerq, P. Aerts: The effects of habitual footwear use: foot shape and function in native barefoot walkers (Footwear Science, Volume 1, Issue 2, 2009)

védelmére.⁸ De a cipő segíti is a lábat állás és járás közben, a sportoknál, vagy speciális környezetben (jégen, havon, sziklákon stb.) pedig egyenesen nélkülözhetetlen. A cipő feladata tehát kettős: egyrészt védenie kell a lábat a különféle külső behatások és ártalmak ellen, másrészt támaszt is kell nyújtania a lábnak, hogy alkalmassá tegye funkciója elvégzésére. *„A jó cipőnek azonban elő kell segítenie a járást, a munkát és a szórakozást is. A civilizálódással a lábat károsan befolyásoló tényezők megnövekedtek. Az emberek sima, kemény talajon (parketta, beton, aszfalt) járnak, így az izomzat nincs kellően igénybe véve, ezért hamar kifárad. Lábunkat általában tömegesen termelt és forgalmazott lábbelikbe bujtatjuk, és a választásnál csak az esztétikum és az anyagi megfontolás a döntő tényező. Ezért az egészségileg helyesen szerkesztett cipő kérdése nemzetgazdasági probléma is.”* (Sandra 2004)

A cipőviselés speciális sportokra fejlesztésére számos kutatást rendelnek a piacon jelenlévő sportcipő gyártók; és a kutatások eredményei mentén a versenyelőny reményében technológiai innovációikat beépítik a cipők alapformájába, belső-, és külső kiképzésébe, alapanyagainak választékába. Jó példa mindezekre egy – a meghatározó sportcipőmárkákat és a mezítlábasságot – összehasonlító cikk, amely a 2009-es San Francisco Marathonon részt vett futók lábbelijeinek és eredményeinek összefüggéseiben vonja le a tanulságokat.⁹ A cikk utal a harvardi biológusprofesszor Daniel E. Liebermann¹⁰ kutatására, amely az evolúció tükrében vizsgálja a terheléses futás biomechanikáját és hasonlítja össze a járás fiziológias és anatómiai mechanizmusával. Számomra a leírtak tanulsága, hogy járásunkban a futás mintájára kell megvalósítani a haladás fázisait, amely jelenti előbb a sarok, majd a láb középső, végül a láb elülső részének, a lábujjknak gördülékeny érintkezését a talajjal. Ha a mezíttelen lábat gördülés közben megfigyeljük, látjuk, hogy az izmok erősen összehúzódnak azért, hogy a test súlyát átmenelhesék a lábhegyen. Ha cipő van a lábon, az izmokat kevésbé vesszük igénybe, mert a cipőn levő sarok a lábat többé-kevésbé megemeli és így a láb már részben gördült helyzetbe kerül. Ugyancsak részben gördült helyzetben van az előláb is a keménytalpú lábbeliket jellemző orrfelhajlás miatt. Természetesen így az izmok kevesebbet használnának és gyengébb teljesítőképességűek lesznek. A kemény talajon való járás mégis keménytalpú lábbelik viselését igényli.

Ha természetes talajon cipővel járunk, megfigyelhetjük, hogy lábunknak legalább annyira kell izmait használnia, amennyire azt a cipő konstrukciója megengedi. Ezzel szemben a sima

⁸ A téma avatott szakértője, René Baumann részletesen ír a cipő és a klíma viszonyáról: René Baumgartner, Hartmut Stinus: Die orthopädische Versorgung des Fußes, (Georg Thieme Verlag, Stuttgart 2001) című művében

⁹ Amy Cortese: Wiggling Their Toes at the Shoe Giants (The New York Times, 2009. augusztus 29 pBU1)

¹⁰ Dennis M. Bramble & Daniel E. Lieberman: Endurance running and evolution of Human (Nature, Vol 432, 2004. November 18)

műutakon olyan fáradságmentesen járunk, hogy lábunknak csak egyes izomcsoportjait kell használnunk és az egyoldalú igénybevétel következtében a láb izomzata tovább gyengül, így minden könnyítés mellett végül kifárad. A láb természetes tartását tehát csak az izmok teljes használatával őrizheti meg, mert az izmoknak nemcsak mozgást előidéző, hanem tartó szerepük is van.

Fenti tényezők nagy részét elkönyvelhetjük úgy, mint a civilizációval együttjáró hatásokat és csökkenthetjük jól megépített, lábraillő cipővel, mindez azonban nem jelenti azt, hogy a civilizált embernek ne lehetne egészséges és erős lába. Csupán azt kívánom jelezni, hogy a jó cipőkonstrukció önmagában kevés lábunk teljesen egészséges megőrzéséhez. Mint minden izmunkat, a lábizomzatot is állandóan erősíteni kell sporttal, gimnasztikával, turisztikával, stb.¹¹ Azt is fel kell vállalni, hogy a legjobban szerkesztett és elkészített cipő is bizonyos mértékig hátrányos a lábra, mert míg egyrészt gátolja a lábat a működésében, addig másrészt a láb munkájának egy részét elvégzi és így, (mivel egyes izomcsoportok elernyednek) a láb egészséges tartását rontja. Bár a minden tudásunkat és jószándékunkat „hordozó” cipő sem teljesen ideális lábbeliviselet, az biztos, hogy a helytelenül felépített cipő a láb legnagyobb ellensége és nemcsak a láb, de egész testünk egészségére káros. A rosszul kialakított cipők hatása leginkább a súly nagyrészét viselő sarkon, a gyenge, könnyen sebezhető előlábban, az ujjakon érvényesül. A láb helyzetének, így a járás dinamikájának megváltozása kihat a térdre, a csípőre, a medencére és a gerincre is. Ez az állapot a konkrét szervi tüneteken túl fáradságérzést, rossz közérzetet, migrénes fejfájást is okozhat.

A cipőforma kialakítását a láb anatómiai felépítésének kell meghatározni. Az előző részben tárgyalt csontokat borító izom, zsír, bőnye és bőr a külső behatásokra különböző elváltozásokat szenved. Szerepet játszik ebben a lábbelit viselő kora, a cipőviselés időtartama, a kaptafa formája, a cipő szabása, anyaga, stb. A lábfej mozgathatóságát és rugózóképességét minden körülmények között óvni kell. Ennek következtében különösen káros olyan cipők építése, amelyek a lábat minden irányban, minden helyen jól beágyazzák és merevek. A lábtő az egyensúlyi helyzet fenntartásában döntő jelentőségű. A lábtő – amelyet az ugró- és a sarokcsont alkot – a lábfej egy szervesen összefüggő, de kevés mozgásra képes része. Ha tehát a lábtövet erősen beágyazzuk, nem követünk el hibát, mert nem korlátozzuk a lábfej mozgásait. Így elmondható, hogy a célszerű lábbeli sem teljesen merev, sem pedig minden irányban mozgatható nem lehet, hanem részben merev (a saroknál) és részben jól mozgatható (az előlábánál hajlékony).

A szériacipők gyártásánál is nyilvánvalóvá vált, (Péterfi János 1972) hogy a hosszanti boltozat alátámasztása nem szükséges ahhoz, hogy a boltozat épsége megőrződjön. A

¹¹ Az általános információknál specifikusabban, kizárólag a lábegészség megőrzésére kifejlesztett gyakorlatokkal, aktív programmal szolgál: Dr Heidi Schewe: 'Starke Füße da steh' ich darauf című könyvével (Trias Verlag in MVS Medizinverlage, Stuttgart, 2007).

boltozat süllyedése legtöbbször a ferdén ágyazott sarokrész kísérő jelensége, így boltozatalátámasztást is csak a már lesüllyedt lábnál szabad alkalmazni. Bár a süllyedt láb értő alátámasztása egyértelműen az ortopédorvosok és a velük szoros együttműködésben dolgozó ortopédcipészek dolga, minden cipőkészítésben és tervezésben érintett szereplő kötelessége a láb boltozatának védeleme és az ehhez szükséges ismeretek elsajátítása.

Az ujjizomzat szerepe a járásnál és a láb normális helyzetben való tartásánál igen jelentős. A cipődivatból ismerjük, milyen gyakori a lábfej ferde orrú, befelé forduló vagy hegyes cipőbe préselése, amely a lábujjakat úgy elékeli, hogy csak passzív mozgásokra képesek. A lábujjaknak tehát megfelelő mozgáslehetőséget kell biztosítani.¹²

A lágyékbetét (lágyékkrugó) tekintetében megoszlanak a vélemények, az viszont tény, hogy a lábat rugózóképességében nem szabad gátolni, így merev lágyékbetét alkalmazása biztosan helytelen.

A mindennapos viseletbe mára beépültek a sportra tervezett lábbelik utcai használata¹³(www.laufsport-linder.de 2013), amelyek minden merev elem és természetes anyag nélkül készülnek. Az ilyen cipő elvileg lábunkat fokozott erő kifejtésre serkenti és fejleszti a lábizomzatot, főként akkor, amikor a láb még fejlődőképes, valamint abban az esetben, ha a lábbeliben végzett mozgás és a talajjal való viszony a tervezés szerint érvényesül. Nyilvánvaló, hogy a boltozat süllyedésében és a lúdtalp kialakulásában döntő szerepet játszik a nem megfelelő funkciójú cipők tartós viselete.

A sarokmagassággal kapcsolatban megállapítható, hogy fiziológiailag a sarok nem szükséges, de mechanikai szempontból egy alacsonyabb sarok a lábra kedvező hatású. A döntő, hogy a saroknak széles felfekvésű felülete legyen. Természetesen minél magasabb a sarok, annál jobban előretolódik a súlyvonal és annál erősebben hatnak a terhelő erők a lábközép ízületeire. A magas sarkú cipő viselése a térd- és a csípőízületre is hatással van. A láb átgördítése megnehezül, csökken a lépéstávolság is. A magas sarok kis felülete ráadásul bizonytalanná is teszi a járást. A láb a legkisebb egyenetlenségnél elveszíti egyensúlyi helyzetét, könnyen kifordulhat a boka. (Sandra 2004)

Ha a lábról és cipőről beszélünk, érinteni kell a magasszárú és félcipők kérdéseit is. A magasszárú cipő a lábat mozgásaiban gátolhatja és elszoríthatja a véreket. Itt különösen nagy szerepe van a gondosan szerkesztett, lábra illő cipőnek, így egészséges lábnak a félcipő mindennapi viseletre kockázatmentesebb.

„További ellenérv lehetne még a lábbelink ellen, hogy a cipőbe zárt láb, a vegetatív idegrendszer beidegzési zavara következtében, fokozott mértékben izzad, ami számos kellemetlenségen túlmenően a lábnak gombásodásra való hajlamosságát is fokozza.”

¹² A témával behatóan foglalkozik Eduard Meier: Von Schuhen Eine Fibel E.M.GmbH München 1994

¹³ Id: <http://www.laufsport-linder.de/unser-laden/10tipps/index.html>

(Sandra 2004) A fentiekén kívül valóban fontos szempont, hogy a zárt cipőknél a cipők belsejében a normális közérzetet, komfort érzést meghatározó feltételek alakuljanak ki. Ezek a feltételek a hőmérséklet, a relatív légnedvesség és a légmozgás.¹⁴ Normális közérzet a 18-22C° hőmérséklet, a 40-60% relatív nedvesség és maximum 1,5 m/sec.légsebesség mellett alakul ki azáltal, hogy a hőképződés és leadás közt egyensúly van. A cipőben, különösen annak orr-részében a lábunk izzadása és hőleadása következtében mintegy 30C° hőmérsékletű és 90-100% relatív nedvességű zóna alakulhat ki, amelyben gyakorlatilag nincs légmozgás. A nedvesség zárt cipőből vagy úgy távozhat el, hogy a cipőanyag a nedvességet elnyeli (adszorpció), vagy a nedves gőzök áthatolnak az anyagon a cipőt környező közegbe (transzpiráció). Bizonyos mértékű levegőcserét biztosíthat zárt cipőben a láb járás közbeni mozgása a cipőben. A nedvesség és levegőcsere lehetőségeiből következik, hogy a cipő anyagául olyan anyagokat kell választani, amelyek amellettt hogy a láb mozgását megfelelően követik, lég- és vízgőzáteresztők és bizonyos mértékig nedvszívók is. Ezt a hatást erősíti (a minőségi lábbelik esetén felkínált), a kaptafa formájára készült fa sámfák használata és a cipő minden másnap való viselete (nyugalmi időszakban sámfával való tárolása). A láb külső behatások elleni védelme viszont megkívánja, hogy a lábbelihez felhasznált anyag vízálló és víz át nem eresztő legyen. E követelmény tehát az előbbivel ellentétes. Ezen követelményeket a legmegfelelőbbben a használati célra kikészített felső- és talpbőrökkel elégíthetjük ki és egyéb jó tulajdonságok mellett ezért is fő anyaga a cipőnek a készbőr.

A cipő anyagainak kidolgozása az összeállításoknál, szabásvonalak mentén (legfőképpen a belső, lábbal érintkező bélés esetében) meghatározóak a hordhatóság szempontjából. Mára az európai orvoslásban is – mind a diagnózis, mind a kezelések terén – elfogadottá és alkalmazottá vált a láb akupresszúrás pontjaival való munka. A cipőfelsőrész, talpbélés tervezésénél, anyagai és illesztési módjainak megválasztásánál figyelmünket nem kerülheti el az akupresszúrás pontok védelme, torzítatlan működése.

Az eddig vázoltak alapján összefoglalva:

1. A cipő védje a lábat nedvesség, hideg, sár stb., tehát az időjárás viszontagságai ellen. Védje továbbá a talaj egyenlőtlenségei és keménysége ellen is.
2. Lásjon el bizonyos mértékig támasztó feladatot. Ezt a sarok és lágyékbetét helyes beállítása biztosíthatja. A sarokmagasság ne haladja túl a 3,5-4cm-t és széles támasztófelülete legyen. A lágyékbetét erős, jól formázott és rugalmas legyen, azonban ne túlságosan hosszú.
3. A cipő kérge a sarkat jól fogja körül és a kéreg középvonala egybeessék a láb hordozóvonalával. A sarok helyes ágyazása döntő a lábdeformációk szempontjából.

¹⁴ dr. Vermes Lászlóné: Bőr- és Cipőipari Minilexikon Műszaki Könyvkiadó Budapest 1975

4. A cipő a láb járás közbeni normális legörbülését, az izmok játékát és a lábujjak mozgását ne akadályozza. A cipőnek tehát hajlékony talpa legyen és a lábujjaknak a talp- és marrész (plantár és dorzáloldal) felé meglegyen a mozgási lehetőségük. Ide sorolható még az is, hogy a cipő a széles lábujjakat természetes helyzetükből ne mozdítsa ki, vagyis a cipőben a lábujjak helyzete ugyanaz legyen, mint a mezítelen lábnál. Ez különösen a belső oldalra vonatkozik, mert ennek az egyenes vonalat csaknem meg kell közelíteni, de a külső oldalon a kisujjnak is megfelelő mozgási lehetőséget kell biztosítani. Ennek a követelménynek a gyermekcipőnél 100%-osan teljesülnie kell, míg a felnőtt cipőknél kisebb eltérések megengedettek.
5. A lábbeliket – kivéve a különleges rendeltetésűeket – olyan anyagból készítsük, amelyek a láb légzését lehetővé teszik, az izzadással szemben ellenállóak és nem tartalmaznak a bőrre káros vegyi anyagokat.
6. A kivitelnél nagy gond fordítandó arra, hogy a cipő dudor- és ráncmentes legyen, a bélésanyag illesztéseinél gondos megmunkálású, hogy a láb csak sima felületekkel érintkezzen.

Ezen pontok alapján szeretnék példákkal szolgálni mai, nálunk is közismert cipőmárkákka, néhol innovatív találmányokkal, amelyek a fenti követelményekre adekvát válaszokat adnak.

1. A nedvesség elleni védelmet a készbőrök nem kielégítő mértékben tudják megvalósítani pórusos anyagszerkezetük miatt. Valódi paradigmaváltást jelentett, – elsősorban a túracipők, hegymászó- és kiránduló bakancsok előállításában - amikor Wilbert Gore és Vieve Gore 1958-ban feltalálták és szabadalmaztatták a politetraflouretilént, ismertebb nevén a Dupont¹⁵ teflont. „Nem is annyira az anyag, mint a benne rejlő piaci lehetőségek termékenyítették meg a két amerikai kutató fantáziáját, akik a NASA-nak, illetve elektromos berendezéseket gyártó cégek számára kezdték el értékesíteni az okos molekulát. Mint ismeretes, az űrkutatástól már csak egy ugrás a csúcsmínőségű sportruházati cikkek gyártása és nem volt ez másként a Dupont teflon esetében sem....a Dupont teflon ugyanis meghatározott körülmények között, különleges eljárás során lyukacsos szerkezetű, erőteljes membránna alakítható.... A **Goretex** néven szabadalmazott biokompatibilis, alacsony súrlódású, finom tapintású, puha és erős, könnyű, hőálló, vízálló nem gyúlékony, lélegző anyag különleges tulajdonságaira a hadiipar, a telekommunikáció, gépgyártás, vegyipar és az elektrotechnika is felfigyelt, de a köztudatba túrafelszerelések mondhatni alapanyagaként itta be magát.”¹⁶

Kép 7: A Goretex anyag szerkezete

Kép 8: A technológia működése rétegekben¹⁷

Mára ez a csodaanyag jelen van minden minőségi téli cipőt, gyermekcsizmát, vagy túracipőt gyártó cipőmárka kínálatában. Valóban igaz, hogy vízálló, miközben lélegző, ugyanakkor

¹⁵ http://www2.dupont.com/Teflon_Industrial/en_US/products/product_by_name/teflon_pfa/index.html
letöltés dátuma: 2013-01-04

¹⁶ <http://tura.network.hu/blog/tura-hirei/mit-tud-a-gore-tex>, Nábrády Pál letöltés dátuma: 2010-01-28

¹⁷ Kép8: <http://www.cheaptents.com/blog/gore-tex-pro-shell-technology-waterproofs/>

Kép7:<http://www.wildearth.com.au/buy/vasque-breeze-mens-gore-tex-waterproof-hiking-boots/v7466>

mára – így, hogy közel húsz éve jelen van a mindennapi öltözködésben - felmerültek kétségek is viselete körül. Egyrészt egy idő után a membrán sérül, így előnyös tulajdonságait impregnálószer használatával ajánlják megőrizni. Ezek a szerek azonban már megszüntetik az anyag lélegzőképességét, így máris sérül az 5.pontban rögzített szabály a lábbelivel szemben támasztott legfontosabb elvárásokból. A másik komolynak látszó aggály éppen az emberi bőrre káros vegyi anyagokra vonatkozik, amennyiben kétséges, hogy a teflon (ami perfluoroktán sav) nem mérgező hatású-e.

Kép 9: 1937 Carramato: Az első Vibram talp Kép 10: A mai Vibram talp, a jellegzetes sárga logoval¹⁸

Ugyancsak az első pontban foglaltakhoz kapcsolódik – a talaj egyenetlenségeit kompenzáló és legfőképpen a biztonságos, csúszásmentes tapadást segítő – megfelelő cipőtalp kiképzése. Az 1937-ben Vitale Bramani által alapított **Vibram** cég újjátását egy 1935-ös tragédia hívta életre. Ekkor történt, hogy az itáliai Alpokban hat hegymászó (mindannyian Bramani barátai) vesztette életét nem megfelelő cipőviselete okán. A maga is alpinista Bramani, az autógumik gyártásában híres Pirelivel¹⁹ közösen elsőként fejlesztette ki a vulkanizált gumit, majd alkalmazta sikeresen cipőtalpakra. A hétvéztizedes múltra visszatekintő Vibram cég ma is meghatározó szereplő a minőségi talpak gyártásában, a túracipők és hegymászó bakancsok piacán vezető szerepe elvitathatatlan. Témám szempontjából említésre érdemes, hogy azok a kézzel készítő manufaktúrák, akik a hagyományosan megmunkált cipő ráámája alá gumitalp rádolgozását vállalják; leggyakrabban a Vibram-talpakat választják, mert funkciójának betöltésén túl (vízállóság, csúszásmentesség, rugalmas hajlékonyság) a gumi anyagának tartóssága, a bordázat időtállósága megfelelően illeszkedik a kézimunka cipő több évtizedes hordhatósági idejéhez.

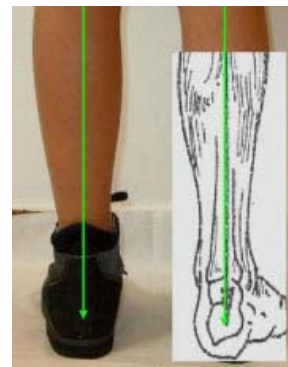
2-3. A sarok lábegészséget megtartó funkciójában a legfontosabb annak magassága és megfelelő helye a talpon. Alátámasztási felületei a láb sarokágya felé és a föld irányába egyaránt körültekintő tervezést igényelnek. Egyértelmű, hogy a magas sarok függetlenül a lábra, térdre, derékra és a gerincre kifejtett hatástól²⁰: kitüntetett helyet foglal el a női lábbeliviseletben. Erre az alapvetésre és a lábegészség (és ezen keresztül az egész tartás)

¹⁸Kép9, Kép10: <http://www.vibram.com/index.php/us/VIBRAM/About-Us/The-History>

¹⁹<http://www.fivefingers.co.nz/History.html> letöltés dátuma: 2013-01-15

²⁰ Az állítást az értekezés 36. oldalán Sandra Sándor anatómiai kutatásai is alátámasztják.

ennek ellenére való megőrzésére fejlesztették ki speciálisan nőknek az ún. **Antishokk**²¹ saroktechnológiát. Az európai szabadalomként bejegyzett rugalmas cipősarok belső részében légkamrákat és központi stabilizálókat alakítottak ki, így minden egyes lépésnél kb. 50%-kal több ütődés-energiát nyeletnek el, mint egy átlagos cipősarok. A találmány ígérete, hogy magasabb sarkú cipőben is sokkal kényelmesebbé válik a járás és a több órás állás, gyaloglás után sem fájdul meg a láb. A szabadalom – a 2011-ben a németországi „best brands”²² versenyében a „beste Wachstumsmarke” kategóriában (az Apple és a LG után) 3. helyet elnyert – Wortmann Schuh-Holding tulajdona, így az antishokk hatást többek között a Tamaris, a Caprice, a s.Oliver és a Jana cipőmárkák termékein tesztelhetjük.

Kép 11: A cipősarokba épített „ütődés-csillapító”²³ Kép 12: A cipősarokhoz épített emelő, a sarok kifelé döntése²⁴

A sarok-innovációk között érdemes megemlíteni a „szupinált”²⁵ (Báthori és Pesáné 2010) technológiát. Az ortopédusok, gyógytestnevelők és cipőgyártók között visszatérő vita-téma a lábbeli kialakításának megfelelő módja. A vita lényege és a hangsúlyok változása mindig a prevenció és a korrekció között ingadozik – ezekről már részben említést tettem a lábánatómia-ortopédia fejezetében. A sarok esetében a kérdés: szabad-e eleve befolyásolni a cipősarok dőlésszöge által a calcaneus (sarokcsont) állását. Ahogyan az előző fejezet elején leírtam, a boltozat süllyedése legtöbbször a ferdén ágyazott sarokrész kísérő jelensége, így egyértelmű, hogy a sarok dőlésszögét úgy kell meghatározni, hogy az ne engedje a lábat valgus-állásba²⁶ fordulni és a kaptafa talpi részét úgy kell kialakítani, hogy annak saroknál felfekvő görbülete ugyanezt tekintse fő szempontnak. A korrekciónak, mint az egészséges-tehát nem gyógycipőbe épített preventív eszközök alkalmazásának a gyermekcipő-gyártásban van visszatérően és „a vita állásától függően” változó szerepe. Itt mellőzve a boltozati alátámasztást szolgáló számos alkalmazást, maradva a saroknál: meg kell említeni

²¹ http://www.antishokk.com/start_content.html letöltés dátuma: 2013-01-16

²² <http://www.bestbrands.de> letöltés dátuma: 2013-01-28

²³ Kép 11: http://www.antishokk.com/start_content.html letöltés dátuma: 2013-01-29

²⁴ Kép 12: <http://gyerekcipo.szamoskft.hu/Supinalt> letöltés dátuma: 2013-01-29

²⁵ forrás: Báthori Anna Zsuzsanna, Pesáné Nagy Katalin: Lábterápia Flaccus Kiadó, 2010,

²⁶ valgus-állás: a sarokcsont befelé dőlése

a szupinált (vagy supinált, supináló, szupináló), más néven döntött talpú gyermekcipőket. A sarok lényege egy teljesen egyszerűen ékkel megépített merev konstrukció, amely a belső oldalán – a nagyságszámmal arányos mértékben 2-5mm-ig; a lényeg, hogy 8 fokban – kifelé dönti a gyermek lábát és nem ad lehetőséget a saroktengely módosulására.

4. A cipő járás közbeni optimális görbületét, mint a cipővel szembeni alapelvárást nagyon szemléletesen jelképezi a svájci **MBT**²⁷ cipő „találmánya“, amely dinamitként robbant be 1996-ben a cipőpiacra, de mára – a világszerte való terjeszkedést követően – a leállásból úgy tűnik, az MBT-nek mintha nagyobb lett volna a füstje, mint a lángja. (Itt jegyzem meg, hogy Magyarországon az MBT cipőket forgalmazó cég 2011-ben jogutód nélkül megszűnt; a wintethuri Masai Group International, mint gyártó 2012 májusában fizetéseketelenséget jelentett be²⁸, így számos, éppen az innovációt jelentő talprészt illető reklamációk kezeletlenül maradnak²⁹). A márka tervezői háttérben egy tudományos csapatot mutat: az „MBT Akadémia“ gyógytornászokból, reumatológusokból és többtucatnyi nemzetközi, valamint svájci kutatás, szakmai tanulmány alkalmazásából alkot olyan háttérrel, amely hitelesíti a szokatlan – a lábbeliviselet egészségmegőrzése terén újító – kivitelét. Sikerük titkát az is adta, hogy a márkát egész Európában gyógyászati segédeszközként bejegyezve, a forgalmazó cég szorosan összefonódott a gyógytornász szakmával, számos külföldi intézetben és kutatóközpontban végeztettek vizsgálatokat, így Magyarországon is (pl. a pécsi ortopédiai klinikán a sokizületi gyulladás gyógyításában lehetséges alkalmazásáról³⁰ – pozitív eredményekkel. 2010-es adat szerint a világ több, mint 20 országában évente kb. kétmillió pár MBT lábbelit értékesítettek, ebből itthon évente 200 ezret vásároltak. Az MBT rövidítés a Masai Barfusstechnik, vagy Masai Barefoot Technology elnevezésekből származik és az afrikai maszáj törzs testtartását és a mezítláb járást (mint a lábnak legmegfelelőbb módot) példának tekintve dolgozta ki az „anti cipő“ formáját. A technológia kifejlesztése Karl Müller svájci mérnöknek köszönhető, aki az 1990-es évek elején évekig tanulmányozta az emberi test fiziológiáját, majd Koreában felismerte, hogy az egyenetlen, puha talajon – mint amilyen a koreai rizsföldeket vagy a kelet-afrikai szavannákat borítja – mezítláb járva enyhülnek hátfájásai. Svájcba visszatérve kezdte meg annak a technológiának a kifejlesztését, amely a városi ember számára visszaadja a puha talaj érzetét. Pozitív hatását tehát a „természetes instabilitás“ elvére alapozza és azt az állapotot igyekszik a cipő viselése mellett megidézni, mintha puha, egyenetlen és természetes talajon sétálnánk. Az MBT viselése által a test arra kényszerül, hogy megtartsa egyensúlyát, ezáltal javul a

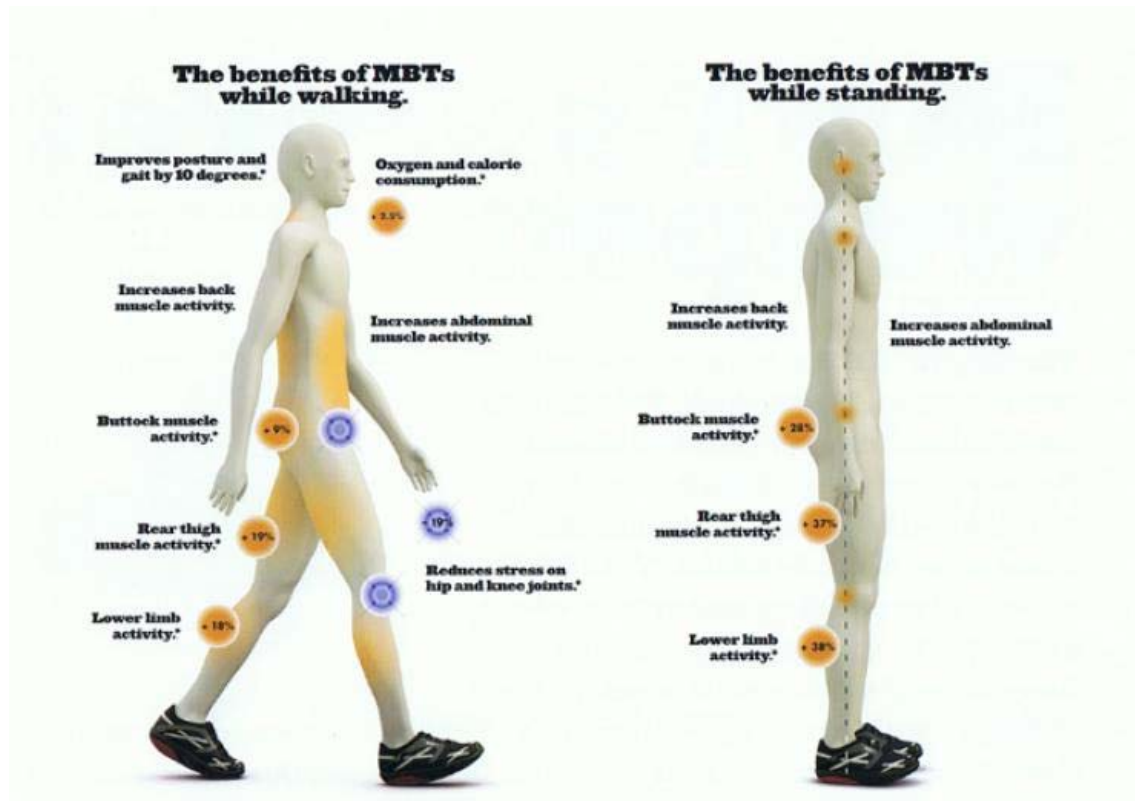
²⁷ <http://www.origo.hu/tudomany/20091229-mit-tudnak-az-mbtpipok.html>, letöltés dátuma: 2013-02-03

²⁸ Id. <http://www.tagesanzeiger.ch/wirtschaft/unternehmen-und-konjunktur/Schweizer-Schuhfirma-MBT-am-Ende/story/31141205>, letöltés dátuma: 2013-01-29

²⁹ Id. http://index.hu/gazdasag/magyar/2011/08/05/eltunt_az_mbt_cipok_forgalmazoja/, letöltés dátuma: 2013-01-29

³⁰ <https://sites.google.com/a/mbtpont.hu/mbtpont/velemenyek-az-mbt-rol>, letöltés dátuma: 2013-02-05

természetes testtartás és járásminta, fokozódik az izmok aktivitása, megélnék a vérkeringés. A speciális talpszerkezet látványosan íves, vastag és rugalmas konstrukciójával a járást instabilizálja (viselői között számos akadt, akinek sosem sikerült megtanulnia az inkább speciális sportra, mint járásra emlékeztető haladást MBT cipőjében), amely arra készíti a testet, hogy ösztönösen egyensúlyozó mozgást végezzen.

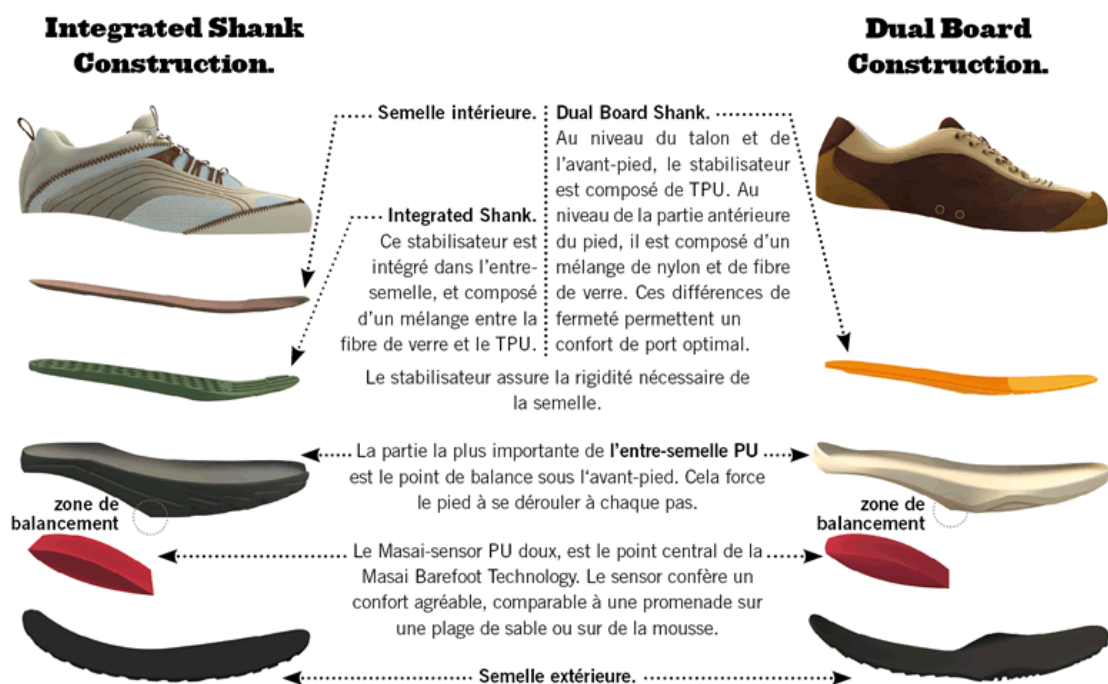

Kép 13 A járás-állás-egyensúlyozás funkciói MBT cipőben ³¹

Az MBT „korszakalkotónak“ tartott gördülő talp gondolata nem egészen előképek nélkül való; itt van mindjárt a lábbeliviselet örök visszatérője (az íves fatalpú, a láb felé is megformázott) magyarul klumpa, igazából **clog** cipőfajta, amely lehet papucs, szandál és zártabb lábbeli is. Igaz, a klumpa és a clog esetében a fatalp a sarokrész középrészétől a bütökvonalig, tehát a lábboltozat kupolája alatt mindig stabil, csak a járásban a gördülést szolgáló hátulsó sarokfelületet és az előláb alatti járótalpi részt faragják íveltre. A lábizmok működését itt éppen a fa merevsége serkenti. A clog-ok adják az amerikai **crocs**³² márka előképét is, amelyek a nagy előddel szemben kizárólag könnyű műanyagból, olcsó fröccsöntött technológiával készülnek.

³¹ <http://www.physioworksni.co.uk/products/mbt-footwear/>, letöltés dátuma: 2013-01-22

³² http://www.crocs.eu/womens-footwear-clogs/women-footwear-clogs_en_ES.sc.html letöltés dátuma: 2013-01-26

Kép 14: A gördülő cipőtalp innovatív rétegei³³

Ha már a lábegészség megőrzését célzó cipőipari vállalkozásokat nézzük, két ismert és sikeres cipőmárka biztosan megérdemli, hogy itt említést kapjon. Közülük az egyik – a valamikor kínálatában húzótermékként fapapucsokat árusító – **Scholl**³⁴ cég. A neves vállalkozást Chicagóban alapította 1904-ben frissen szerzett orvosi diplomájával Dr. William Matthias Scholl. Az eredetileg talpbetétek és egyéb lábápolást segítő gyógyeszközök fejlesztésére és gyártására szakosodott családi vállalkozásban (Frank Scholl, az öcs is társult), s az 1920-as évektől cipők gyártásába is belefogtak. Dr. Scholl gyakorló orvosként és pedagógusként, számos találmányt és szabadalmat jegyez; ő alapította 1912-ben az Illinois-i Lábegészségügyi és Ortopédiai Főiskolát, a maga nemében legjelentősebb tanintézményt az Egyesült Államokban. 1913-tól ingyenes lábápolási tanácsadást vezetett be a „Dr. Scholl’s Foot Comfort Service Stores” üzlethálózatán keresztül. 1916-tól szervezte az „Éves Nemzeti Lábegészségügyi Hét” szakmai fórumot. A ‘30-as évektől a Scholl cég különböző innovatív szorítóharisnyákat dobott piacra, amelyek a dagadt bokákra és a visszértágulatokra nyújtottak megoldást. 1959-ben jelent meg a Scholl márkát ikonná emelő húzótermék: a Scholl Exercise fapapucs, amelyet a ‘60-as, ‘70-es években korra, nemre és életkorra való tekintet nélkül szinte mindenki hordott, aki „stílus és komfort” együttes

³³ Kép14:<http://antichaussure.blogspot.hu/2011/06/de-quoi-est-constitue-une-chaussure-mbt.html>, letöltés dátuma: 2013-01-22

³⁴ <http://www.scholl.com> letöltés dátuma: 2013-01-27

hatására vágyott. Bár a fazon többször is frissült, az eredeti modell ergonomiai elvei továbbra is érvényben maradtak. Dr. William Scholl 86 éves koráig, 1968-ban bekövetkezett haláláig vezette a céget. A Scholl márka azóta is él és forgalmaz sikerrel lábápolási termékeket a tyúkszemtapasztól a körömgomba, vagy szemölcskezelő termékekig a gumiharisnyákon keresztül a különböző építésű bőrből, vagy műanyagból készült talpbetétekig. Jelen van az egészségügyben ajánlott és alkalmazott papucsok piacán, de forgalmaz mindennapi használatra szánt komfortcipőket, lábegészségügyi szempontoknak megfelelő városi cipőket és csizmákat is.

Kép 15: Az ikonikus Scholl fapapucs³⁵

A papucsoknál és szandáloknál maradva ígéretemhez híven szeretnék hírt adni egy másik sikeres vállalkozásról, amely meghatározó a lábegészséget legfőbb szempontnak tekintő cipőgyártók között. Történetük megérdemli a részletes ismertetést – tiszteletet ébreszt és példát ad, hogyan lehet egy adott elv mentén (ld. egészségtudatos gondolkodás a lábbeliviselet és -gyártás terén) olyan nemzeti vállalatot építeni, ami „maradva a kaptafánál” tehát alapvállalásánál, képes felnőni a globalizációs világ feladataihoz: élve annak előnyeivel és egy magasabb erkölcs mentén kikerülve csapdáit. Ez a németországi **Birkenstock**³⁶ cég, amely egészen 1774-re vezeti vissza hagyományait. (Ezt egy egyházi nyilvántartásra alapozza, ahol Johann Adam Birkenstock, mint cipész szerepel.) Az mindenestre bizonyos, hogy a néhai Johann Adam egyenes ági leszármazottja: Konrad Birkenstock cipésmester 1896-ban két cipőboltot is vitt Frankfurtban és talpbetétek készítésében is jártas volt olyannyira, hogy Németország- és Ausztria-szerte tartott előadásokat és képzett mestereket és tanoncokat a lábméret utáni cipőkészítésre, valamint a gondosan kialakított talpbetétek

³⁵ Kép 15: <http://www.scholl.com> letöltés dátuma: 2013-01-27

³⁶ http://www.birkenstock.de/birkenstock/index_1280.php letöltés dátuma:2013-02-01

megformálására. A II. világháború idején Konrad Birkenstock a háborús sérülteket kiszolgáló frankfurti ortopédiai üzemben szolgált, és segítette tapasztalataival az itteni segédeszközök fejlesztését és gyártását. 1925-től fiai, Carl és Konrad is beléptek a családi vállalkozásba és hesseni üzemükben az ún. „blaue Fussbett“ gyártására álltak rá és exportálták sikerrel Európa tucatnyi országába.

Kép 16: A Birkenstock talpbéléseinek kiképzése³⁷

1932-től indították be képzési programjaikat, ahol egyhetes szakkurzusokon az elkövetkezendő években több, mint 5000 szakembert képeztek ki. 1947-ben adták ki *Fussorthopaedie System Birkenstock* címmel (Birkenstock, 1947) 112 oldalas, 55 képpel illusztrált, egy kiadásban 14000 példányt számláló szakkönyvüket, amely a maga idején a legkapósabb lábortopédiai szakkönyvnek számított. 1954-től az unoka, Karl Birkenstock is megkezdte a munkát a cégnél, és megírta első cikkeit a vállalkozások sikertörténeteiről. 1966-ban az önmegfestő lábmérőív fejlesztési munkálatai sikeresen zárultak; Németországban, az USA-ban és a legtöbb európai országban bejelentették a szabadalmi eljárást. Az indigós láblenyomat-véő papír megkönnyítette a Birkenstockot árusító helyeken az eladást a város határain kívül is. 1969-ben kifejlesztették az ortopéd cipészeknek a Birko-parafát, amely egy alakítható termo-parafa. 1973-tól komoly ipari beruházásokat és termelési innovációkat vittek sikerre: elektromechanikus formáraalakító gépet fejlesztettek, amelynek segítségével egyetlen modelltől minden méretet átmenet nélkül a mindig megfelelő arányra modellálták. Járulékosan a kívánt bősségméretben a sarok és előláb változó alakítása is megvalósult. Ezzel a fejlesztéssel világszerte találtak követőkre. 1974-ben szabászüzemet létesítenek a Rajna menti Sankt Katharinában, később ugyanitt fióküzemet építenek és nagy teljesítményű stancgépeket fejlesztenek. 1980-tól már speciális számítógép-vezérlésű programozható formáraalakító berendezéseket használnak, amely egyidejűleg négy forma készítésére alkalmas. 1982-ben, hároméves tervezési és előkészítői munkát követően dobják piacra öt modell választékában a Birkenstock-Zehensteg-Sandal-

³⁷ Kép 16: http://www.birkenstock.de/birkenstock/index_1280.php letöltés dátuma: 2013-02-01

okat³⁸. 1983-ban 360000 példányban nyomtatják ki a „Birkenstock-Fussfibel“ kiadványt. Alex Birkenstock, Karl másodszülött fia, miután a vállalathoz érkezett különös gondot fordított a szabadalmak és védjegyek gondozására, a vevőszolgálat fejlesztésére. 1984-ben a szakkereskedők kb.14millió fogyasztói katalógust rendeltek. 1985-től ifjúsági cipők gyártásába is belekezdtek és új birko-rost anyagot fejlesztettek és dobtak piacra a gyógycipők gyártásához. 1986-tól sport-és szabadidőcipőkbe is készítenek betétet és ajánlják szakboltokban. 1987-től 50-es cipőméretig fejlesztik fel kétféle bőségkínálatban méretválasztékukat. 1988-tól már Christian Birkenstock, Karl legkisebb fia is megkezdte a cégnél munkáját. Ekkortól kerülnek környezetbarát, oldószermentes ragasztóanyagok bevezetésre a gyártásban, amellyel a géppark magas többletköltségeit és a csaknem megduplázódott ragasztóanyag-árakat a ragasztási minőség javítása által behozzák – példává válik világszerte. 1990-től Stephan, a legidősebb fiú is belép a vállalkozásba. A betétgyártást modernizálja és bővíti. A környezettudatosság figyelembevételével energiafelhasználásukat jelentősen csökkentették. A szellőztető-rendszerbe hőcserélőket építettek, ahogy a hőfelhasználásukat saját fejlesztésű környezetbarát áramforrásokból fedezték és jövőbe mutató hulladékgáz-tisztítót létesítettek. Röviddel a berlini fal ledöntése után a Birkenstock az elsők között jelent meg Szászországban és három gyártóbázison 450 munkahelyet teremtett. Alex Birkenstock alapította a Tatami céget, a vezető ortopédiaileg felkészült szakboltok részére. 1991-ben fejlesztették ki a *Papillio* márkát; divatos, aktuálisan változó színekkel és mintákkal két bőségben, a bevált talpkialakítással. 1992-ben kézzel varrott komfortcipőkkel jelentek meg. 1993-ban alapították a *Birki* márkát. 1994-ben Christian Birkenstock alapította a *Betula* cipőmárkát, egy gyorsan változó kínálatot, amellyel gyermekeknek és felnőtteknek ígér jó lábközérzetet. A felhasználás és ár széles választékával a *Betula* alkalmas munkába, szabadidőben, sportolásra és otthon is. A Birkenstock birtokában 1989 óta lévő *Alsa* cég a *Birki* részére kifejleszt egy olyan eljárást („Direktanschaumung“), amellyel ragasztás nélküli szandálokat állít elő a *Birki*. A cég a '90-es években tovább terjeszkedik – épít raktárokot és üzemeket Vettelschossban az eredeti bázison, azonkívül gyártja, raktározza minden termékét Németországban. 1999-ben újabb speciális gyártási eljárást fejlesztve világszerte elsőként állít elő a *Birki* egy extrém könnyű clog-ot, EVA (etilén-vinil-acetát) anyagból. A 2000-es évben a vállalkozás minden cipőmárkája fejlődik, terjeszkedik, kínálatuk bővül. Ugyanakkor az alapmodellek – töretlen siker mellett – sorban ünneplik 25-30 éves jubileumaikat (ld. „Boston“, „Arizona“). 2004-ben az elismert londoni *Drapers* magazin versenyében „Az év legjobb cipőmárkái“ kategóriáját a Birkenstock nyeri. 2006-ban és 2007-ben Szingapúrban a „Cleo Fashion Award“-on „A

³⁸ A Zehensteg szabadfordításban a lábujj helyén vájatoltat jelent.

legjobb futócipő” kategóriájában tüntetik ki a márkát. A cég tulajdonosai máig Stephan, Alex és Christian Birkenstock, székhelyük továbbra is Vettelschoss.

A sokak számára ismert cipődivattal foglalkozó Linda O’Keeffe³⁹ kis kézikönyvében „Az ésszerű cipő” című fejezetben külön oldalt szentel a Birkenstocknak. Ikonikusnak ítéli ennek a „csúf” lábbelifajtának divatban betöltött szerepét és egyértelműen a ’60-as évek ellenkultúrájának, a vissza a természethez törekvések jelképének minősíti. Bővebben ír a márkáról és a „jelenségről” Paola Jacobbi⁴⁰ (kevésbé tudományos, mégis a női cipődivattal foglalkozó) könyvében; miszerint a Birkenstock (O’Keeffe nyomán) 1967-re datált megjelenése után egy évvel San Francisco forrongó campusain elsöprő sikert aratott, mindenki ezt viselte. *„Népszerű a hippik, a beatnikek, a virággyerekék között, mint az uniszex (ez újdonság) és a szabadság – fejben és lábon – jelképe.”* Esztétikai kritikái után ezt írja: *„Mégis ma, 2004-ben, kénytelen vagyok beismerni: a Birkenstock (és ikertestvére, Dr.Scholl fapapucs) győzött. Nemcsak elterjedtek, és széles körben elfogadottá váltak, de még a divatos tervezők, mint Marc Jacobs is felhasználják, vagy továbbfejlesztik őket. Patrick Cox divattervező, aki a kilencvenes években az uniszex Wannabet⁴¹ tervezte, a következőképpen határozta meg a Birkenstockot: modern és kényelmes, klasszikus darab, amely mindig aktuális. Hát, ha ez a véleménye...”*

A márka érvényét erősítse, hogy doktori értekezésem megírása közben (nem számolt, de sok száz munkaóra alatt) mindvégig Birkenstock papucsot viseltem.

5. A láb akadálytalan légzésének és izzadással szembeni ellenállóságának emblematis kísérlete a „lélegző cipő”-ként reklámozott **Geox** olasz cipőmárka. A márka története meglepően hasonló – hangulatát tekintve – a Vibram-sztorihoz, amennyiben az alapító *Mario Moretti Polegato* (aki olasz borász család sarja) egy hegymászós kiránduláson nyert impulzust cipőtalálmányának megteremtéséhez. A találékony olasz 1990-ben Nevadában egy szőlőtermesztési konferencián vett részt és ment kirándulni a Sziklás-hegységbe, ahol viszont elviselhetetlenül izzadt gumitalpú cipőjében a lába. Ekkor gondolt egyet és zsebkésével kilyuggatta cipőjének talpát, de a felszabadító levegővel víz is bejutott a lyukakon, így támadt az ötlet: olyan membránt kell kitalálni és a lábbelibe tenni, amely egyszerre lélegzik és vízhatlan. Polegato cipőjét Geox névre keresztelte a görög „föld” szóból és a technológiát jelképező „x” betűből. Egy családi bőrdíszműves vállalkozás segítségével sikerült életképes terméké alakítania ötletét, de nem volt könnyű dolga, hogy gyártóra találjon. Végül a piactesztelés folyamatán túljutva gyerekcipőit kezdték már Geox néven sorozatgyártásba venni. Ugyanebben az évben (1995) az eredeti ötlet szabadalommal

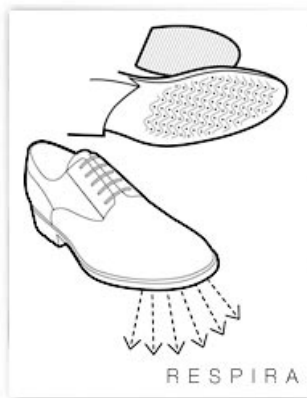
³⁹ Linda O’Keeffe: Cipők (Vince Kiadó, Budapest, 2001)

⁴⁰ Paola Jacobbi: Akarom azt a cipőt! (Ulpius-Ház Könyvkiadó Kft, Budapest, 2008) 107. oldal

⁴¹ A modell megnézhető O’Keeffe fent leírt könyvének 263. oldalán

fejlesztésével, beindult a férfi- és női cipők gyártása is. Az olaszországi Montebellunában, a márka székhelyén egyedülálló kutatói és fejlesztői csoport (15 mérnök, vegyész és fizikus) dolgozik a szabadalom tökéletesítésén és kiterjesztésén. Együttműködnek a legnevesebb európai egyetemekkel is, hogy az emberi hőleadás dinamikáját kutatva tudják tesztelni újításukat az alapanyagok terén. A gyártás mára az olaszországi bázison túl Romániában, Kínában, Vietnámban, Indonéziában, Brazíliában, Szlovéniában, Indiában, Makaóban, Thaiföldön és Dél-Koreában zajlik.

A márka (Geox) berobbanásakor 2004 körül nagy várakozás fogadta az új, korszakalkotó terméket, amely évszázados problémára kínált megoldást (úgy mint a cipőben izzadó, majd szemmel és orral érzékelhetően nyomot hagyó láb) jó design-nal párosítva. A cipők szándékoltnan a mindennapos és szabadidős tevékenységekhez igazodtak modellválasztékukkal. A Vass Cipőüzletben jelentősebb időt eltöltve volt szerencsém rengeteg lábat és viselt cipőt látni, mindezekről elbeszélgetni tulajdonosaikkal. A méretvételek alkalmával mégsem tűnt úgy, hogy akinek valóban lábizzadási gondjai lettek volna a múltban Geox-uk által a jelenben ez megszűnt volna... Azt azonban általában megerősítették, hogy külső víznek – esőnek pl. - valóban ellenáll, nem ázik be cipőjük. Ezt viszont – mint tudjuk – kiválóan teljesíti a goretex technológiája is. Az izzadással szemben felvett harc tehát nem egyértelműen vitte győzelemre a márkát, de jól felépített, a „lezser jólöltözöttséghez“ (mint olasz kiváltsághoz) igazított modellválasztéka, minőségi anyaghasználata és a megmunkálás igényes kivitele máig az élvonalban tartják a Geox cipőket.

Kép 17: A Geox technológiája⁴²

⁴² Kép 17: www.geox.com letöltés dátuma: 2013-01-29

A lábformák tipizálása

Avagy: „Mutasd a lábad és megmondom ki vagy!”

A méretes cipőt igénylő vevő teljes valójával érkezik a méretvételre, így természetesen csak részben a lába alapján „ítéljük meg” honnan jött. Kommunikációnk elsődleges terepe a beszéd, amelynek alapja a nyelv, így az első benyomást abból nyerjük, milyen nyelven beszélünk egymással, majd ezután az is tisztázható, a vevő pontosan melyik országból érkezett. A Vass Cipő-nél eltöltött 15 évben leggyakrabban Európából (szinte minden országából, de döntően a németajkú régiókból), Észak-Amerikából és ritkán, de előfordult, hogy Dél-Amerikából, ugyanígy Ausztráliából, a legritkábban Afrikából és az utóbbi öt évben egyre gyakrabban Ázsiából (a Távol-Kelet országaiból) jöttek hozzánk vevők, hogy lábaikon keresztül mélyebb ismeretségbe kerüljünk.

Ahogy egy 1938-as cipésmestereket oktató szakkönyv is írja: *„A mértékvétel egyik legfontosabb és legelső követelménye a rendelővel való előzékeny bánásmód, mert a rendelőt tapasztalva, sokkal őszintébb és bizalmasabb lesz a cipésziparossal szemben. Nem fogja szégyenleni valamennyi lábbeli fogyatékoságát, hibáját vagy rossz szokását felfedni, amiknek megismerése a cipő készítőjére nézve elengedhetetlenül fontos.”*⁴³ A mértékvételnek ez az előzménye változatlanul érvényes és elengedhetetlen feltétele a sikeres lábbelikészítésnek.

A különféle országokból érkező lábbelivelők, különböző méretezésű cipőkben járnak, mivel a cipőméretek jelölésére többféle számozás van használatban. Öltözködésünk globalizálódásával függetlenül attól, hogy hol vásároltuk lábbelinket, vagy hogy hol élünk, a „jómódú” Európában minden háztartásban előfordulnak többféle számozású cipők. Az érdekes az, hogy ha belenézhetnénk egy európai, vagy egy egyesült államokbeli hasonló társadalmi rangon lévő család gardrójába, meglepően sok (divatmárkát tekintve) egyezést találnánk. Ez vonatkozik a cipőtípusok széles választékára: az alkalmi cipőktől a hétköznapi, városi viseleten és kényelmi cipőkön át a sportcipőig (túra-, futó-, sí-, vagy labdajátékokhoz használt), vagy csizmáig. A nagy cipőgyártók brandjei ugyanúgy jelen vannak a gyermek, a férfi és a női lábbeliviselet kedvelt darabjai közt, mondhatjuk úgy is, hogy az egyes - azonos társadalmi rangon lévők - ruházódása világszerte uniformizálnak tekinthető. Nem itt szeretnék a cipődivat és cipőtípusok nagyon messzire vivő és tekintő témájába merülni, csak jelzem, hogy cipőink által szoktatva vagyunk különböző számozásokhoz, mert érdekes módon viseleti szokásaink ugyan egységesednek, az egyes gyártók ragaszkodnak „nemzeti jellegük” érvényesítéséhez a méretezés tradícióinak tartásával.

⁴³ Cipészipari Ismeretek (Ipari Szakkönyvtár 28-30, Budapest 1939)

A láb mérésének módjai

Fontos lejegyeznem, hogy a láb alaplábméreteinek jelölésére háromféle mértékrendszer, illetve mértékegység használatos, ezek az egyes országokban eleve különbözőképpen terjedtek el és rögzültek.

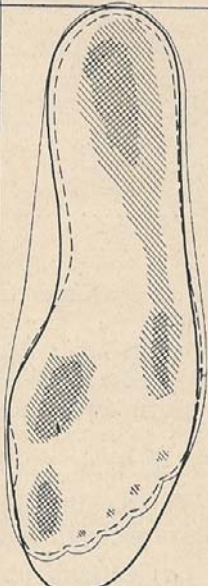
1. Az öltés méret (stichmass) elnevezésén még a múlt században is különböző mértékegységeket ismertek. Így ismert volt a párizsi, a berlini, a bécsi öltés stb. Ezek közül a cipőiparban a párizsi öltés, mai elnevezéssel francia számozás terjedt el. Egy párizsi öltés az $\frac{2}{3}$ cm=6,667mm. Az öltésméretet leginkább Európában, (így hazánkban is) és a volt szovjet tagállamokban használják. A nagyságszámok közötti $\frac{2}{3}$ cm-es méretköz kb.a 60-as évektől túl nagyra bizonyult és minőségibb cipők sorozata esetén fél számokat is bevezettek. A francia számozás szerint a női közép méret (a gyártók különbözően határozzák meg), így kb. 37,5-es és a férfi kb. 42,5-es.

2. Az angol méret általában az angolszász országokban használatos, de Európában is jelen van, nálunk főként a női cipőknél. Ez a méret az angol hossz mérték-egységekből vezethető le: egy angol láb (foot)=12 hüvelyk (inch)=30,48cm; egy hüvelyk=25,4mm; és egy angol cipőszám= $\frac{1}{3}$ angol hüvelyk=25,4mm:3=8,466mm. Ez azonban nagy méretközöket jelentene és ezért feles méreteket is használnak. $\frac{1}{2}$ angol szám= $\frac{1}{6}$ hüvelyk=4,233mm. Az angol cipő mértékrendszerénél a nagyságszámokat 4 hüvelykből (kezdő egység $\frac{12}{3}$ hüvelyk, illetve 12 cipőegység) kiindulva jelölik meg. Az első nagyságcsoport, amely $4\frac{1}{3}$ inchnél 1 nagyságszámmal kezdődik, 13 nagyságszámot foglal magában, a gyermekcipők hosszának mérésére szolgál. Az eddigiekhez további 1-13 egységet adva, a felnőtt számokat kapjuk. Az angol rendszerrel tehát a legkisebb cipőszám az első nagyságcsoportban levő 1-es ($4\frac{1}{3}$ inch) és a legnagyobb a második nagyságcsoportban levő 13-as ($\frac{12}{3}+\frac{13}{3}=\frac{38}{3}=12\frac{2}{3}$ inch). Az angol számozás jelen van meghatározó gyermekcipőgyártó és az elegáns női- és férficipőt gyártók mértékszámolásánál, függetlenül attól, hogy a termék brit vállalkozástól való-e. Ha a nálunk leginkább ismert francia közép számozásról lefordítjuk, a női 37,5-es méretnek angol számozásban kb. a 4és $\frac{1}{2}$ -es méret, a férfi 42,5-esnek kb. a 8és $\frac{1}{2}$ -es angol méretnagyság felel meg.

Az USA-ban és szórányosan Európában is használt amerikai számrendszer ugyancsak az angol hüvelyken alapul. A rendszer felépítése az előbbivel azonos azzal a különbséggel, hogy itt a nagyságszámokat nem 4 hüvelykből, hanem $3\frac{11}{12}$ hüvelykből kiindulva jelölik meg. Nagy amerikai sportcipő-márkáknál találkozhatunk ezzel a mértékrendszerrel. Ha tehát a 37,5-es francia számozású női lábból indulunk ki és pl. Nike futócipőt keresünk, akkor ennek a méretnek az amerikai méretrendszerben az 5-ös, a férfi 42,5-esnek a 9-es méret lesz jó.

3. A metrikus méret régebben volt szokásban és leginkább a cipő és kaptafa hosszának mérésére, a hossz megjelölésére használták. Az 1cm-es méretközök ez esetben is túl nagyoknak bizonyultak és a ½ cm-es méretközök bevezetésével egyidőben az ipari sorozatgyártás tömegessé válásakor (a 60'-as évek elején) a volt szocialista országok könnyűipari rendszereiben újra bevezették a cipőgyártásban a metrikus rendszert (ld. volt Csehszlovákia és NDK, később hazánkban is). Mára leginkább sícipő vásárlásakor találkozhatunk mértékegységeivel. Az előbbi közép méretekre vonatkoztatva a női 37,5-es metrikusan kb. 25-ösnek, a férfi 42,5-es pedig kb. 29-esnek számít.

Metrikus	Francia öltes	Angol szám	Angol öllí	Amerikai szám
1	7			
2	8			
3	9		1	
4	10			
5	11			
6	12			
7	13			
8	14			
9	15			
10	16			
11	17			
12	18			
13	19			
14	20			
15	21			
16	22			
17	23			
18	24			
19	25			
20	26			
21	27			
22	28			
23	29			
24	30			
25	31			
26	32			
27	33			
28	34			
29	35			
30	36			
	37			
	38			
	39			
	40			
	41			
	42			
	43			
	44			
	45			

64. ábra. A hossz méretek összehasonlító táblázata

Kép 18: A hossz méretek összehasonlító táblázata⁴⁴

A különféle méretezések ismeretének és számítási módjának nagy szerepe van a „közös nyelv”, így a sikeres párbeszéd megtalálásában, hiszen a vevő egzakt ismereteit saját lábát illetően abból nyeri, hányas cipők jók rá. A lábméretet készítő cipész ugyan saját módszereivel pontos adatokat vesz vevője lábáról, mégis informatív adat, milyen méretű készcipőket hord a vevő. Ez a méret eltérhet a cipész által mértektől és az eltérés azt jelzi a cipőkészítő felé, hogy a vevő kényelmének az egy számmal nagyobb, vagy esztétikai elvárásának a valós méreténél szűkebb, vagy rövidebb, kisebb méretű cipő felel meg. Az

⁴⁴Kép 18: Péterfi János: A cipő szerkesztése I. (Műszaki Könyvkiadó, Budapest 1958) című könyvéből

adott vevő sikeres kaptafájának kialakításába, majd ezen fára a számára tetsző cipő készítésébe tehát feltétlenül bele kell építeni ilyen igényeit.

A fent említett szempontokon felül azt a tényt is számításba kell venni, hogy az internetes tájékozódás, kapcsolatteremtés és termékvásárlás életformájának térhódításával az egyébként nagyon személyes dolgok – mint pl. a méret utáni cipőkészítés – is virtualizálódnak. Így mára azt mondhatjuk, hogy a legritkább esetben érkezik váratlanul vevő; jellemző, hogy az interneten tájékozódva felméri a méretes, kézzel készítő cipészetek honlapján a méretvétel, a kaptakészítés mikéntjeit, a cipőtípusok választékát, összeveti az árak és (a képről nyert benyomás által) az érték arányát, így felkészülten érkezik a boltba. Vagy nem is érkezik, hanem rendel, mert kész cipő is megfelel igényeinek. Ez esetben különösen nagy jelentősége van a megfelelő cipő kiküldéséhez a méret pontos beazonosításának. A méret-meghatározáshoz pedig fontos a cipész kitekintése és ismeretei, hogy a vevő ruhatárában már meglévő cipők gyártói milyen méretrendszerrel dolgoznak és mindezek hogyan vethetőek össze az általa alkalmazott kaptafaméretekkel. A lábméretet meghatározó mérési pontok, kerületek és az ezekből nyert adatok jelentősége és a különböző méretrendszerek tárgyalása után fontosnak tartom a lábformák alaptípusainak bemutatását.

A lábformák fajtái

Lábujjaink méretei, egymáshoz viszonyított arányai és görbülete döntően befolyásolják a cipőnk jellegét meghatározó orrforma kialakítását. A lábujjformák tipizálására elvértve találunk a szakirodalomban utalást. Így a témában Axel Himer⁴⁵ német cipésmester 2009-ben kiadott szakkönyvéből idézek:

„...pl. az **egyiptomi** lábtípus, amelynél a leghosszabb lábbujj a nagylábbujj. A kaptafakészítésnél fokozottan figyelembe kell venni ezt a lábbujjat, hogy ne ütközzön a cipő orrához, vagy kapjon olyan oldalnyomást, amellyel torzul a lábbujjak állása: a nagylábbujj elkerülhetetlenül a következő lábbujjhoz nyomódjon. Ebben az esetben beszélhetünk „Hallus valgus“-ról. Ettől szenvednek gyakran a focisták, de ez a típusú torzulás lehet örökletes is.

A **római** (általában széles) lábnál ezzel szemben a nagylábbujjtól nézve az első három lábbujj rendszerint egyforma hosszú. Ezesetben nehéz elegáns cipőt készíteni anélkül, hogy a lábbujjakat összenyomnánk. Az elegancia végett a szükségesnél hosszabbra kell megnövelni az orr-részt.

⁴⁵ Axel Himer: Maßschuhe (Gentleman's Library, Fackelträger Verlag, Köln, 2009 58-59. oldal)

A **görög** láb esetében viszont a második lábujj a leghosszabb, ez ütközik pl. hegymászó- vagy túrabakancsoknál, ahol a botlásveszély miatt szerencsés az orr-résznél rövidebbre szabni a cipőt. Méretes cipőknél problémamentesen megvalósítható, hogy a második, leghosszabb lábujjnak elegendő helye legyen.

Nem csupán ez a három lábtípus jellemző az emberekre. Ugyan az alábbiak nem olyan széles körben fordulnak elő, mint az imént leírt lábtípusok, a teljesség kedvéért mégis meg kell különböztetni: az angolszász (keskeny és hosszú), a germán (a hátsó láb keskenyebb, mint az előláb), a latin (széles, egyenes tengellyel) és a balti (hangsúlyos nagylábujj, széles hátsó láb) lábtípusokat.

Egyébként az egyiptomi lábtípus a leggyakoribb, majd a római, míg a görög láb gyakorisága áll a harmadik helyen. Ha az alábbi rajzot megtekintjük, rögtön világossá válik, miért van oly sok férfinak gondja, hogy a lábára illő cipőt vásároljon, habár számos márka létezik, amely különböző bősséget kínál. Szemmel láthatóan néha ez a körülmény a teremtés koronái előtt ismeretlen...⁴⁶

Meglepő módon a lábtípusok gyakoriságára eltérő adatokat találunk. Egy ludwigshafeni ortopédiai klinika⁴⁷ felmérése szerint pl. a Közép-Európában élők 20%-a él görög, 70%-a egyiptomi és csak 10%-uk római típusú lábakon. A lábtípusok hasonló tipizálását végezte el Gerhard Fleischner⁴⁸ azzal az igénnyel, hogy ortopéd orvosoknak a diagnózis, majd a műtéti eljárások helyes felállításában szakmai irányt mutasson. Így (ő a görög lábtípus gyakoriságának legszélesebb körben való elterjedéséről számol be Németországban) a görög lábtípussal élők legfőbb kockázatának a II.lábujj hosszúsága miatt a „hallux rigidus” fellépését tartja, tehát az öregujj ízületi károsodását és porckopását. Az egyiptomi lábtípussal élőknel gyakoribb megjelenés, hogy ugyan az öregujj a leghosszabb, mégis szinte megegyezik hossza a II. és a III. lábujjak hosszával, amellyel „kompakt” hatást kelt és rendszerint erős izomzattal egészül ki, így a lábdeformitások szerzett formái a legkevésbé gyakran lépnek fel. A római lábtípust Fleischner „Quadratfuß”⁴⁹-ként említi és kiemeli különösen széles és meglehetősen tömzsi jellegét. Az alábbi ábra jól szemlélteti a láb plantáris lenyomatán és a lábujjak dorzális megjelenésével az egyes típusok specifikumait, segíti a cipő készítőjét a felismerésben és megfelelő megformálású kaptafa készítésében; az orr-rész és a talp hajlatainak lábhoz igazított kialakításában. A csontok elhelyezkedésének íve pedig jól szemlélteti a felsőrész szabásvonalainak, a bélés összeállítási vonalainak ideális helyét.

⁴⁶ Az idézeteket az eredetiből szabadon fordítottam

⁴⁷ Podologie am St.Marienkrankenhaus, Ludwigshafen am Rhein

⁴⁸ Dr. med. Gerhard Fleischner: Podologische Orthopädie (Verlag Neuer Merkur GmbH, München 2003)

⁴⁹ A „quadrat” szó négyzetet jelent.

Görög lábtípus ¹	Egyiptomi lábtípus	Római lábtípus
		
		
		

¹ Az ábra forrása: Physiologische Fußtypen (Fußtypisierungen) Podologie am St. Marienkrankenhaus, Ludwigshafen/Rhein hozzáférés: <http://www.med-data.info/datapodosmk/Fusstypen.pdf> letöltés dátuma: 2013-01-29

A kaptafaformák típusai

Ahogy a gyakorló cipésmester és avatott ortopéd-szakcipész Axel Himer is összegzi; bár minden láb egyedi, mégis vannak lábalaptípusok, amelyek felismerése nemcsak a méretes cipő készítésekor hasznos, de a tipizálásból nyert tapasztalatok alkalmazása szériacipők kaptaválasztékának kialakításánál is célszerű.

Ezeknek a tapasztalatoknak a kaptafába-vetítését ismertem meg a Vass-cégnél. Vass László a cipész-szakmát egyébként is a kaptafamesterek felől közelítette, a mesterség ezen ágában szerzett mestervizsgát. Ez a tudás segítette egy olyan rendszer kiépítéséhez, amelynél a kész cipőket – és alapjukat a kaptafafajtákat – nem bőség szerint, mint inkább a lábtípusok alapformái szerint sorolja.

Ebben a rendszerben jelenik meg az ún. *banán* kapta, amelyet „bécsi” típusnak is neveznek (abból a megfigyelésből, hogy osztrák megrendelőink zöme ilyen jellegzetesen asszimmetrikus, a belső oldalán egyenes, külső oldalán ívelt lábfejjel bír). Erre a kaptafára leginkább a sima, szabásvonalaktól mentes (ld. „London” modell) felsőrész illik, a magas rüsztnek kedvező derby fűzőrésszel. A derby-s, vagy magyarul felülfejes szabásmód ugyanis könnyebb bebújást és a fűzőrész nyitottsága miatt akár 2-3 cm bővítést is enged a boltozat legmagasabb pontján.

Kép 19: A bécsi „Banán” kaptafa

Jellegzetes a „német” típusú kapta is, amely „3636”-os fantázianévvel kereshető a Vass-cipőkatalógus kínálatában. A német lábakat az erősebb rüsztnél (ld. a tipizálásban a germán leírását) és a láb hosszához képest bővebb bütökméret, összességében húsosabb állag jellemzi. Német megrendelőink többségénél a leghosszabb lábujj a nagylábujj, amely kerekesebb orrforma-kialakítást kíván. Ezen a kaptafán a sima, szabásvonalaktól mentes modellek (ld. „London” modell) mellett, jól mutatnak az egyenes kaplis sima (ld. „Theresian” modell) vagy lyukasztott (ld. „Alt Wien” modell) szabású cipők, de gondos tervezéssel készíthető rá szárnyas kaplis (ld. „Budapest”) modell is, mindezek a rüsztnagasság miatt értelemszerűen derby-s fűzőrész-szabással.

Kép 20: A „német” típusú kaptafa

Az angolszász típusú kapták (a Vass-cég kínálatában az ún. „R”-fa), igazodva a tipizálásban leírtakhoz, alapvetően a lapos, vagy inkább alacsony boltozatú, rüsztbőségű, keskenyebb lábakra illenek. A magyar cipész ritkábban szerez tapasztalatot ilyen lábakon, mert az angol cipészeti tradíciói máig élők és viselőik elkötelezetten választják hazai mestereik termékeit. Ez a hűség az esetek többségében felülírja a racionális anyagi megfontolást, miszerint alapanyagaiban azonos minőségű, akár gondosabb kézi megmunkálású cipőhöz nálunk jelentősen kedvezőbben juthat, mint hazájában a kézi készítésű lábbelit igénylő angol. Ha mégis vevői közt tudhat a magyar cipész ilyen megrendelőt, arra mindig van „magyarázat”: vagy tartósan a hazájától távol élő, dolgozó kliensről, vagy egy közép-európai angol külképviselet alkalmazottjaként a régió kultúrájára, jellegzetes termékeire nyitott érdeklődőről beszélhetünk. Erre a fára az igazán hiteles az „Oxford”-szabásmódú fűzőrész (vagy alulfejes), a fej pedig tetszőlegesen sima, egyenes kaplis, vagy szárnyas kaplis is lehet.

Kép 21: Az „angol” típusú kaptafa

A „Budapest” kaptafa – amelyet nevezhetünk magyar fának is (és nem összetévesztendő a felsőrész szabásvonalairól elnevezett Budapest modellel), nem a magyar láb specifikumainak megépítéséből kapta elnevezését. Alapját egy a múlt században kedvelt, ún. „bukó” orrú kaptafáról kapta, amelyhez hasonló, bár rusztikusabb megjelenésű az osztrák

népviselőből ismert „vadász“ cipőmodell, amely oldalt-fűzött felsőrészéről lehet ismerős. A mai Budapest kapta mégis tükrözhet valamit a magyar lábakról, mert szinte kivétel nélkül jól illik magyar vevőink lábára. És bár ahány magyar család, annyi változatosság a felmenők származását tekintve; meglepő módon mégis a magyar lábakra általánosabban jellemző a második lábujj leghosszabb volta, ugyanakkor a magasabb rüsztt és az átlagos bütyökbőség. Ezeknek az általánosságoknak kedvez a Budapest kaptafa orr-részének centrálisabb kialakítása (nagyon szépen jut érvényre rajta a szabásvonalakat a fejrészen nélkülöző sima, derby-fűzős London modell), ugyanakkor a jellegzetes „bukó“ orr, amely egy megmagasított orr-kialakítást jelent nagyon kedvez a lábujjak szabad mozgásának. Mondanom sem kell talán, hogy a legjobban a Budapest kapta a Budapest modell (derby-fűzős, szárnyaskaplis, lyukasztott és orrcirádé-mintával gazdagon díszített, nagyon „romantikus“ kiképzés) társaságában jut érvényre.

Kép 22: A „magyar” típusú „Budapest” kaptafa

A bőrárúk, így a cipő divatjában is meghatározó az olasz ízlés, amely a kaptafák választékában is meg kell, hogy jelenjen. Az olasz típusú kapták mindig nyújtottabbak, a bütyöknél fogják a lábat, az orr-rész funkciótlanul hosszabb, mint amekkorát a láb hossz egyébként megkíván. Az olaszokra jellemzőbb római típusú lábra, ha az anatómia és ortopédia elveit alkalmazva készítenénk lábra illő egészséges cipőt - mindegy milyen bőrből, minőségben és modellkialakításban készítjük - nem találunk olyan megrendelőt, aki azt viselné (függetlenül a kényelmi szempontoktól). Így az olasz kialakítású kapták legfőbb szempontja - hogy a hordhatósági és lábegészségi feltételek érvényesülése mentén - keskenynek, nyújtottnak és elegánsnak mutassák a lábat. A Vass-cipők választékában megjelenő „olasz modellek“ kaptafaformáit az olasz designban és a legmagasabb minőségben otthonosan mozgó firenzei mestertől: Roberto Ugolinitől tanultuk, az ő instrukciói szerint kerültek kialakításra az ún. „U“ (ld.Ugolini) és az „F“ (ld.Firenze) kaptafák.

Kép 23: Az „olasz” típusú kaptafa

Ezek jelentősebb méreteikben – mint bütyök-, rüsztt-, és sarokbőség – megegyeznek, különbségük az orr-rész, a spicc kialakításában van: az U-fa kockaformájú, az F-fa íves, gömbölyű orrú. Az Ugolinivel való együttműködést a távol-keleti piacokon való közös megjelenés motiválta; Japánban, Dél-Koreában és Hong-Kongban, a legutóbbi időkben pedig Szingapúrban is elérhetőek európai cipésműhelyek kézimunkával készített remekei. Az ázsiai, pontosabban távol-keleti lábak legfőbb jellegzetessége, hogy minden méretükben alulmúlják az európai és az amerikai lábméret-standardeket: kisebbek, vékonyabbak, keskenyebbek a lábaik. A lábbeliviselet milyenségét természetesen leginkább az ízlés dominálja és az a szempont, milyennek szeretne viselője látszani a cipőben, amit hord. Ázsiai megrendelőink nagyobb-lábúnak, „komolyabb, jelentősebb fellépésűnek” szeretnek látszani, a kaptafaforma kialakításánál a nyújtott, feltűnő orrú olasz típus, modellválasztékban az angolos elegancia és kikészítésben (a párizsi cipészikon Berluti-által kifejlesztett) különlegesen fényesre, látványosan csillogóra „politúrozott” megjelenést kedvelik. Így az olasz kaptafáknak kétféle bősége elérhető a választékban és a stílus megtartása mentén a megrendelő lábtípusától függ, melyik alkalmas. A modellválaszték igen sokféle lehet, bár a legorganikusabb hatás az Oxford-fűzőrész egy speciális változatával az ún. „Olasz-Oxford” fűzőrészsel érhető el.

Vannak olyan klasszikus cipőmodellek, amelyeknél a felsőrészen jellegzetes „fejvarrás” jelenik meg, a tradicionális manufaktúrákban természetesen ezt a varrást kézzel – speciális szűrőárral és viaszolt lenfonallal – tűzik meg. Ezek a („norvég” és „slipper”) modellek akkor mutatnak jól, ha legfőbb ékességük, a fejvarrás minél szimmetrikusabb és harmónikusabb ívben fut. Így a kaptafát - amelyre ezeket a modelleket készítik – eszerint a legfontosabb szempont szerint alakítják, így közepes bütyökbőséget és átlagos boltozatot alapul véve olyan orr-részt formáznak, amely nem túl nyújtott, inkább centrális és sem nem hegyes, de nem is túl kerek – éppen annyira ívelt, hogy az ezt az ívet lekövető tűzés kiegyensúlyozott,

mondhatni klasszikus hatást keltsen. A kaptafát, amely speciálisan a norvég és slipper modellekre alkalmas; a Vass-műhely kínálatában „Péter“ kaptának hívják. Természetesen a nyújtott, hegyesebb, vagy akár kocka-orru olaszos fákra is lehet fejvarrásos modellt húzni, – ez számos divatcég kínálatában meg is jelenik – de az orr-részt követő és a fej-hosszt hangsúlyozó varrás mindig felerősíti a kaptafa ezen paramétereit, így a hatás mindenképpen a klasszikustól az aktualizált felé billen.

A fent leírt kaptafatípusok az elmúlt húsz év alatt a Vass-Cipő budapesti boltjában vásárló vevők igényére lettek kifejlesztve; így felülreprezentáltak az osztrák, német, svájci és természetesen magyar lábakra illenek. Hasonló kaptafarendszereket fejlesztettek ki értelemszerűen a régióban jelen lévő kézi cipészetek is. A hasonlóan formált kaptafákra pedig szinte azonos szabásvonalú klasszikus modelleket illesztnek. A teljesség igénye nélkül felsorolnám a jelentősebb, kiváló minőséget kézzel készítő cipészeteket régióinkból: Ausztriában a bécsi Georg Materna, Rudolf Scheer&Söhne, Ludwig Reiter, Kudweis, Bálint Lajos, Németországban a neumünsteri Julius Harai, a hamburgi Benjamin Kleemann, a baden-badeni Axel Himer, Svájcban a baseli Ermann Hebeisen, Lengyelországban a varsói Jan Kielman és Magyarországon Vass Lászlón kívül a Buday shoes (Budapest), Daniel Sallay (Szeged), Fabula László (Dömsöd), Marcel Mrsan (Budapest), David Balazic (Nagymaros), és a debreceni Rozsnyai cipészet. (Az „egyéni adottságok - egyedi cipő” című fejezetben beszámolok a fenti cipészetekről bővebben.) A közép-európai kézi cipészetek egységes arculatát tovább fokozza az a tény, hogy felhasznált alapanyagaikat ugyanazon gyártóktól – ld. gödörcserzett Rendenbach ökotalp, „Tanneries du Puy” francia felsőbőr, chicagói Horween lóbbőr, növényi cserzésű bélésbőrök, ha gumitalp, akkor az olasz (Pirelli vulkanizált technológiájából hegymászó-talpra fejlesztett) Vibrám. Ezeket a legmagasabb minőségre koncentrált anyaghasználatot érintő íratlan szabályokat rögzítette az 1999-ben 8 nyelven megjelent „A klasszikus férficipő” című könyv, amely mára egy kiveszőben lévő szakma alapművévé vált. A cipésmesterség iránt érdeklődő 21.századi nemzedék ebből a könyvből tanulja a szakmai fogásokat és tájékozódik arról, kihez érdemes jelentkeznie tanoncnak, ha tiszta forrásból merítene.

Maradva a kaptafánál: a közép-európai (lábtípusok által determinált) kaptafaformáktól különböző alapfákat találunk a cipésztradícióikról méltán híres angol műhelyeknél. Hogy – szintén a teljesség igénye nélkül – néhány meghatározó manufaktúrát említsek: a londoni John Lobb, a WS Foster&Son, a Crocett&Jones, a Church, vagy a cipőgyártásról híres Northamptonból való Edward Green. (Hogy a fától az erdőt is lássuk: a „kézzel készült” kifejezés nem úgy igaz az angol hand-made shoes-ra, ahogyan ez régióinkban igaz. Az angolok goodyear-varrottnak hívják azt a rámánvarrott technológiát, amelyet valójában egy német emigráns, Christian Dancel dolgozott ki az USA-ban a gépi talpvarrásra 1864-ben,

majd honosodott meg Anglia-szerte az 1870-es években; ennél a géppel átvarrott talpalásnál maradtak a fent említett tradicionális angol cipészetek és nevezik hand-made-nek technológiájukat.) A klasszikus angol cipészetek termékei jelen vannak Párizsban is és formálják sikeresen az elegáns férfiviseletet. A kapták jellemzően nyújtott, keskeny jellegűek, inkább hegyes-orr-kiképzéssel és alacsonyabb boltozattal. Ritkán készítenek rájuk derby-s cipőket, sokkal gyakoribb az oxford-fűzőrész (az alulfejes fej-szár kapcsolódás). Ezen alapforma mentén az erős francia és USA-beli jelenlét okán különböző bőségeket (jellemzően a bütyök- és ezzel arányosan a boltozati részen bővítve az alapkaptákat) alakítottak ki.

Európában meghatározó a francia cipészet is: a legnagyobbak között találjuk az olasz eredetet hangsúlyozó és mindmáig olasz művészeti igazgatóval dolgozó (Alessandro Sartori) Berluti céget. Kaptafáik az olasz stílusra és a fent már vázolt hagyományra épülnek. A nagy olasz cipész-manufaktúrákat nehéz lenne felsorolni – közismerten ez az az ország, ahol a legelevenebben él és virágzik a családi vállalkozások hagyománya, ami különösen kedvez a cipészet ezen ágának. Az olaszok stílustermelő ereje az öltözködésben vitathatatlan és a bőrfeldolgozás és design területén való dominanciájukat sem kell magyarázni. Számomra példaértékűek a római Gatto és Santoni műhelyei, a firenzei Ugolini, de a vigevanoi Bestetti cipői is jól tükrözik (a szó szoros értelmében, mivel politúrjuk káprázatosan fényes) az olasz cipőkészítés jellegzetes tradícióit.

Egyéni adottságok – egyedi cipő

A személyre szabottság természete

A láb általános anatómiája és ortopédiai eseteinek tárgyalása, majd ezek ismeretében a járás folyamatának és a környezeti hatásoknak való megfeleltetése révén igyekeztem összegezni a lábbeli kialakításával szembeni alapvető elvárásokat. Ezekre a szempontokra kerestem a cipőipar termékei között olyan innovatív technológiákat és megoldásokat, amelyek sikeres szabadalmakon és jól felépített márkákon keresztül valódi sikertörténeteknek számítanak a szakma XXI. századi történetében. A láb mérésének, a lábformák típusainak változataira alapozva igyekeztem feltárni a kaptafaépítés különböző hagyományait; a kaptafát mint a láb paramétereit és a viseleti szokásokat, illetve divatot együttesen tükröző formát a maga jelentőségében bemutatni. Az általános lábismertetés és a lábbelin a kijelölt privilégiumokra felelő cipőmárkákval adott válaszok felől a lábmérés és kaptafaépítés módjain keresztül, a

téma különböző rétegeinek kifejtésével jutunk el az egyedi, nagyon személyes lábíg és tulajdonosáig: e fejezet főszereplőjéig.

Tanulságos és kifejtésre érdemes, ki és miért rendel magának korunkban kézzel készült, saját méretének megfelelő cipőt.

Az egyedi cipőkészítést fenntartja és éltezi az ortopédia; mert a születetten, vagy az élet során szerzetten gyógycipőre szorult láb esetére és utcai viseletére kizárólag az ortopéd cipész szolgáltat megoldást. Ebben az esetben tehát a szükség határozza meg a döntést és nem azok a szempontok, amelyek – a világ bármely táján ép lábakkal élő – az egyéni lábméreteik után, kézzel készült, legmagasabb minőségű cipőt rendelő vevőket jellemzik. A lábra illő cipőt viselők halmazában megjelennek részhalmazok is – olyan vásárlók, akik ugyan nem szigorúan véve ortopéd cipőre szoruló lábakon járnak, de lábproblémáik okán mégis igénylik a személyükre szabott megoldásokat. Az ő igényeikre igyekeznek válaszolni a „Találmányok és termékek a cipőiparban” című fejezetben bemutatott vállalkozások a termékeikkel. A bemutatott cipőmárkák sikerének alapját az is adja; hogy a XX. század második felének jóléti társadalmában élő, a fogyasztók tehetős – így az általános szokásokat is meghatározó – rétegéhez tartozók tudatos és konkrét elvárásokkal vannak viseleti darabjaikkal szemben; amelyekben (a divatszociológia alapvetéseinek szempontjain túl)⁵⁰ döntően jut érvényre a kényelem, mint új öltözködési habitus dominanciája. Itt a kényelemre való törekvés, mint elvárás úgy jelenik meg, hogy a hétköznapi viseletre szánt lábbelit lehetőleg egész nap (reggeltől késő estig megszakítás nélkül a lábon tartva), minden időjárású esetre alkalmasan (a hőmérséklet, a pára és a nedvesség változásaitól függetlenül) „panaszmentesen” szeretné hordani viselője. A kivehető betétek, az eleve támaszt nyújtó belső talpkialakítások vagy gyógyhatású egyéb cipészeti alkalmazások is azt az illúziót szolgálják, hogy passzívan – vagyis kényelmesen – is sokat tehetünk lábunk egészségéért.

Ha tehát bőséges kínálat van elegáns – mégis vízálló, magas sarkú – mégsem tartásrontó, lélegző – bár egész nap viselt, és hétköznapi – rejtetten gyógytornát végeztető lábbelikből, – amelyek a lábra illést különböző szempontok mentén szolgálják, ráadásul könnyen hozzáférhetőek – akkor vajon melyek azok az érvek, amelyek az időt és személyes részvételt, egyéni döntéseket és komolyabb anyagi befektetést igénylő kézzel, egyedi lábméret után készült cipők mellett szólnak? A válaszokat igyekszem az egyes szereplők – a cipészeti ezen területén sikeresen egzisztáló mesterek és vállalkozások – bemutatásával megadni.

⁵⁰ Gondolok itt Simmel szociológiai tanulmányaira a divatról, amelyben kifejti, hogyan fejezik ki az emberek stílusuk révén önmagukat és fogyasztási (itt „divatozási”) szokásaik háttérében mely társadalmi ösztönzők állnak. (Georg Simmel: Válogatott társadalomelméleti tanulmányok, A divat. Gondolat, Budapest, 1973: 476-477. oldal)

Ha az áttekintést itthonról, azaz Budapestről kezdjük, személyes tapasztalatokra építve számolhatok be a Vass Kézimunka Cipő üzletébe érkezők preferenciáiról.

Ezek a preferenciák az elmúlt húsz évben sokat változtak. A Vass Cipészet a kézi készítésre és annak is férfi cipőre való alkalmazására igazából a rendszerváltás idején, 1989-ben állt át. Előtte kisszériás női divatlábbeliket készítettek kisipari körülmények között a kor igényére – a gyorsan, rugalmasan változó bőséges termékkínálatra – mint hiányra reagálva. A '90-es évek elejére ez az igény kielégültni látszott a kereskedelem irányainak és a termékek választékának változásai miatt.

Vass László ekkor Magyarországon az elsők között⁵¹ érzett elhívást, hogy képzett cipészként a szakma gyökereihez visszatalálva és a mesterség fogásait még ismerőket bevonva építsen a budapesti cipészet (az '50-es évek előtt virágzó), ekkorra kihálónak látszó hagyományaira. Vállalkozását – nem alaptalanul – a hasonló profilú bécsi cipészetek konkurenciájának tekintették,⁵² és a kezdetekben valóban vevői, megrendelői zöme a „Wiener Schuhmanufaktur“-okat már megjárta kliensek köréből jelentkezett. Érdekes módon – már a kezdetektől – nem lettek volna elegendőek a vállalkozás fenntartásához a magyar vásárlók megrendeléseit. A világszerte kiveszőben lévő, magyar tradíciókra építő cipésmesterség kézműves termékeiért leginkább Ausztriából, Németországból és Svájcban zarándokoltak a vevők Budapestre.

A belvárosi, mintegy 30 négyzetméteres (cipőkanálra emlékeztetően csík-szerű megjelenéssel rendelkező) üzlet nem okozott csalódást, inkább megerősítette döntésük igazáról az odaérkezőket. A berendezés jó érzékkel követte a – számunkra elvesztett évtizedeket töretlenül végig-egzisztáló – hasonló bécsi üzletek mintáját; ahol a megrendelő testközelből, minden külszíntől mentesen élheti át a mesterrel való méretvételezés intimitását és nyerhet benyomást a technológia, a felhasznált anyagok, vagy a kikészítés időigényes mozzanatairól. A Vass Cipészet tudásában, kaptafáinak kiépítésében és modellválasztékának kialakításában felbecsülhetetlen érdemei vannak a kezdeti évek megrendelőinek. Az általánosnak mondható lelkesedés és bizalom, amellyel egy (rendszerváltó és határain a berlini fal leomlása előtt honfitársaikat átengedő) nemzet termékének megrendelői és büszke viselői lettek alapvetően különbözik a mai vásárlói attitűdtől. Tanulságul szolgáltak tapasztalataik, amelyeket máshonnan való lábbelijeik

⁵¹ Előképnak és példának is tekinthető a ma is működő Dinkelacker Cipészet, amely már Burkhardt Dinkelacker cégvezetése idején, a '70-es évektől Budapesten készített cipőit. (ld: http://www.heinrich-dinkelacker.de/ueber_uns.html letöltés: 2013-02-09)

⁵² Jó példa erre Bernhard Roetzl: Der Gentleman (Könemann Verlagsgesellschaft, Köln, 1999.) című könyvében a Vass cipőkről való állítás, ld. 157. oldal.

hordásában szereztek, történeteik a méretvétel máshol megélt módjairól és általában viseleti szokásaik és ízlésük. Mindehhez persze nyitott és tanulni, boldogulni vágyó, értő hallgatóságra találtak Vass Lászlóban, aki kiváló érzékkel építette a cipőkbe a vevőitől megtanultakat és szerzett megbecsülést a szakmában.

A kezdetekre jellemző, hogy a vevőkör számára a budapesti cipészet tradíciójának felélesztése volt a hívószó és e mögé egy generációk óta a mesterségben dolgozó manufaktúrát képzeltek. Amikor az akkor negyvenes éveiben járó Vass Lászlóval találkoztak és nyilvánvalóvá vált, hogy ő nem a nagyapjától, de még csak nem is az édesapjától örökölte a szakmát és vele a „suszterájt“, kissé csalódottnak látszottak, mert elképzelték egy szép és igaz történetet, aminek részeivé akartak válni, vásárlási szándékukkal, a cipő viselésével hagyományőrző és „értéktudatos“ fogyasztóként feltűnni.

A kézi készítésű öltözékek, vagy kiegészítők (amilyen a cipő is), a világ minden táján a legfelső árkategóriájú termékek közé tartoznak. Ide pozicionálta cipőit a Vass manufaktúra is, de a magyar viszonyok közötti legfelső árszintre, amely a hasonló, konkurens európai cipőmanufaktúrák mellett kifejezetten méltányos árat jelentett. Ahogyan „A klasszikus férficipő“ című könyv⁵³ legelső képe is sugallja, a kézi készítésű, méret után készült cipő a XX. század végének öltözködési kultúrájában elsősorban a legfelsőbb rétegeknek – uralkodóknak, régi múltra tekintő arisztokrata családok sarjainak, politikusoknak –, vagy hírességeknek – színészeknek, művészeknek, médiaszereplőknek –, de legalábbis a tehetősebbeknek – a gazdasági élet sikeres szereplőinek – a privilégiuma.

Ugyanakkor az a tény, hogy Magyarországon egy ilyen presztízsű viseleti darabhoz hozzáférhetett az öltözködésére és lábegészségére adó tehetősebb középosztálybeli nyugat-európai polgár, vonzóvá tette a Vass-cipőt régióink tőlünk nyugatra eső részein. Ezekben az időkben tehát, a kézi készítésű klasszikus budapesti cipőknek jellemzően a németajkú férfiak szavaztak bizalmat, ők vásárolták meg a készcipők háromnegyedét vagy rendeltek, – ha a lábuk úgy kívánta – saját méretük után lábbelit. A magyar vásárlók zömében is felfedezhető volt az a fent említett nosztalgikus és büszke attitűd, amellyel mintha kifejezték volna, mennyire pártolják, hogy egy jó ügy mellett állhatnak – kézi készítésű klasszikus cipőjükben. Ha a vevők átlagéletkorát kellene meghatároznunk, mondhatjuk, hogy ekkor az 50-60 éves korosztály jelentette a törzsközönseget; olyan férfiakat, akik általában már megállapodtak, biztonságos és jó anyagi körülmények között éltek és öltözködésükkel mindezeket kívánták – nem feltűnő módon - kifejezni.

Itt kép: régi fotó méretvételről a régi üzletben

Természetesen a sikert meghatározta maga a termék is: a jól megépített kaptafák, a mívésen megmunkált felsőrészek, a minőségi anyagválasztás és a valóban kézzel varrott talpak, a

⁵³ Vass László – Molnár Magda: A klasszikus férficipő. Vince Kiadó, Budapest, 2000. (4. oldal)

méltó kikészítés, sámfázás. A cipőmanufaktúra hitelességét és elismertségét mi sem tükrözte jobban, minthogy 1997-ben éppen egy német kiadó, a Könnemann Verlag kérte fel Vass Lászlót, hogy a könyvkiadásban tapasztalt Vince Kiadó magyar szerzőjével – Molnár Magdával – közösen írják meg a klasszikus, kézzel készült cipőről szóló könyvet. Az 1999-ben eredetileg német, később kilenc nyelven megjelent könyv – fényképezésének minden mozzanatánál, mint „szakértő” és a német fényképész tolmácsa volt szerencsém részt venni, majd szerkesztését segíteni – máig a kézi cipészet legátfogóbb és szemléletesebb albuma, a szakma fogásaiban jártasságra vágyók sorvezetője. A könyv sikerének látványos hozadéka, hogy a budapesti Vass cipőüzletbe a világ más tájairól is számosan érkeztek kézi készítésű cipőre vágyó kliensek, akik bizalmat szavaztak egy magyar terméknek. Ugyanakkor példaértékű, hogy ugyan a könyv alapvetően a Vass Cipő budapesti műhelyére alapoz és mutatja be a technológia részleteit, tartalmasan beszámol európai és tengerentúli tradicionális kézi cipészetekről is, így igyekszik az egész szakma rangját megadni (Vass-Molnár 2000).⁵⁴

A vevők legnagyobb része akkor, és ma sem érkezett véletlenül. Ezekre az időkre még nem volt jellemző az információk mára megszokottan gyors és közvetlen áramlása, a különböző piaci szereplők ennyire áttekinthető és szinte „kézzelfogható”, vizuálisan és verbálisan is megjelenített felületei, amit ma az internet kínál. Mégis megtalálta a boltot az, aki a szakma budapesti tradícióit szerette volna saját lábán megismerni. Ez a könyvnek és az ekkorra több száz elégedett Vass-cipőt viselőnek volt köszönhető, akik szándékoltnan üzentek cipőjükkel környezetüknek: érték számukra a minőségi kézi munka, a személyre szabottság és nemzeti hagyományok láttatása.

A termék magasra pozicionált ára mellett szóló érv az időtállóság – sok vevő döntésének kulcsmotívuma. Az a tény, hogy a kézzel, legjobb minőségű anyagokból készült cipő évtizedekig hűen szolgálja viselőjét. Alapja az időtállóságnak természetesen maga az alapforma; a kaptafa, amely lábra illő kialakításával hosszú távon ad kényelmet és panaszmentes hordhatóságot. A sokat taglalt felsőbőrök, bélésbőrök, a ráma-, a kéreg-, a talp- és az oldalerősítékek bőranyagán túl maga a gödör szerzett talpbőr minősége is a tartósságot szolgálják. Minden töltő- (parafa) és ragasztó- (csiriz), vagy varróanyag (viaszolt lenfonal) természetes, így hosszú távon felhasználóbarát. Ráadásul a kézi talpvarrás két-három alkalommal (a hordás gyakoriságától és viselőjének „járásérősségétől” függően kb. 5-8 évente) reprodukálható, amely a cipő teljes reparatúráját jelenti. Ilyenkorra a felsőrész már teljesen a lábra alakult, puha és ápolt (amennyiben viselője rendszeresen tisztította és pasztázta, sámfával tárolta), ebbe kerül vissza a lejárt talp teljes eltávolítása után az eredeti

⁵⁴ A méretvételezés módját eleve a bécsi „Bálint Maßschuhe” boltjában mutatja be (a könyv 16-17. oldalán), és 10 oldalon át külön fejezetet szentel a jelentősebb műhelyeknek (195-205. oldalig).

kaptafa és varrnak új ráját és talpat a cipőre. Ilyenkor általában a cipő bélésének részleges cseréjét is elvégzik azokon a helyeken, ahol ez szükséges (pl. sarokfogó és teljes talpbélés). Ez a szolgáltatás –komolyabb összegért – kizárólag a tradicionális kézi cipészeteknél vehető igénybe. A kaptafák típusainak megformálásáról szóló fejezetben, az angol hagyományoknál említett good-year technológia például nem alkalmas erre a teljes reparatúrára. Az időtállóság és javíthatóság legfontosabb feltétele természetesen maga a készítő évtizedeken átívelő, megbízható jelenléte a szakmában, tehát a „Suszter maradjon a kaptafánál!” mondásának igazolása.

Ennek a folytonosságnak érvénye természetesen nem kizárólag a cipész szakmai lekiismeretén és munkáján múlik, mert a legmagasabb minőségi igényeknek megfelelő termék is vevők hiányában eltűnik. A Vass cipészet története sem mentes a nehézségektől, megtorpanásoktól, így változásra kényszerülésektől. Mivel a kezdetektől a forgalom nagy részét a külföldi vásárlóerő adta, a cég sikere függött a magyarországi turizmus alakulásától. A rendszerváltás után érdekes úti célként számított az egykori vasfüggöny mögötti országok, fővárosok látogatása olyan magasabban kvalifikált, kulturális benyomásokra vágyó turisták számára is, akik addig nem merészkedtek Európa ezen részére.⁵⁵ Az ő jelenlétük és igényeik nagyban segítették nemcsak Budapesten, de Prágában vagy Varsóban is a helyi gyártási kapacitásokra építő minőségi, magas árkategóriájú egyedi termékek forgalmát. Ezekből a találkozásokból, sikeres és elégedett vevőkből – minden egyéb reklám nélkül – alakult a Vass Cipő export-lehetőségeinek, külföldi megjelenéseinek javarésze.⁵⁶

Az említett megtorpanást jelentette tehát a turizmus (itt domináns az üzleti turizmus) visszaesése a 2001. szeptember 11-i terrortámadások után bekövetkező általános, drámai recesszió következtében.⁵⁷ Az ennek hatására a repülőtársaságoknál megjelent fapados járatok és révükön a megéledő pár napos városlátogatások szokásának elterjedése sem jelentett markáns változást a budapesti kézi készítésű cipők forgalmában.

Változást inkább jelentett a XXI. század kezdetén elterjedt és általánossá vált internet-használat és az internetes vásárlások szokásba jövedele. Az új jelenségre reagálni kényszerült minden piaci szereplő; lett légyen az naprakész divatot gyártó multi, vagy kézműves technikával dolgozó családi vállalkozás, mert a világháló azt sugallja és teszi

⁵⁵ Itt utalnék egy adatra: a turisták számának alakulására Magyarországon 1980 és 1998 között: (ld: http://elib.kkf.hu/okt/publ/szf_16_17.pdf 142. oldal letöltés: 2013-02-10) a grafikonról jól leolvasható, hogy az előző 10 évhez képest 1990-ben megkétszereződött, ezután ezen a szinten stagnált a külföldi látogatók száma.

⁵⁶ Néhány példa a sok közül: az osztrák Stiefelkönig cipőlánc vezetője is a pesti belvárosban sétálva fedezte fel a Vass cipőket, majd emelte cége legmagasabb árú termékévé azt; 1992-ben Werner Baldessarini a Forma1-re (amelyet 1986 óta rendeznek meg Magyarországon) érkezve találkozott Budapesten először és tért be a boltba, vált vásárlóvá, később megrendelőjévé a márkának és juttatta el számos német nagyvárosra túl Párizsba és New Yorkba a „hand made by Vass Budapest for Baldessarini Hugo Boss” logo alatt a Boss lelegegánsabb termékeit árusító üzleteibe a Vass cipőt.

⁵⁷ Számszerű adatokkal szolgál a Magyar Turizmus Rt részére 2002-ben írt tanulmány: http://neta.itthon.hu/site/upload/mtrt/Turizmus_Bulletin/01_12/Te1.htm letöltés: 2013-02-10

hihetővé, hogy aki nem szakít itt felületet, igazából nem is létezik. A Vass-cipő is új katalógust⁵⁸ és általa saját honlapot, felületet rendelt és került egy új „közösségbe“, talált szélesebb közönségre. A világhálóra csatlakozással és a cégek honlapjainak böngészésével a felhasználók egy eddig ismeretlen, új viszonyrendszert alakítottak ki a hasonló profilú cégek között, amely dimenzióiban más, mint az addig megszokott hagyományos verseny. Gondolok itt a kézi cipészetek alapbeállítottságára, amely általában – a készítői részről – egy családi jellegű, vagy legfeljebb pár tucat segéddel dolgozó, magára a „mű“-re koncentráló és kevésbé az arculat, a piackutatás és reklám eszközeit használó, ebben jártas magatartás, és – a felhasználói részről – a személyességet értékelő, a kapcsolat (cipész és viselője, egyedi kaptafa és a saját lába, a kész cipő és az idő) által motivált attitűd. Mindezekben újdonság a virtuális tér, ahol egy időben van jelen minden cipőkészítő. Ki kell találni az arculatot, hogy a képernyőn keresztül „átjöjjön“ a tudás, a tapasztalat, a minőség, a lokális specifikumok érvénye, mint erény és a személyesség: a műfaj hitelesítői. Szembe kell nézni a kihívással, hogy a virtuális fórumokon „posztoló“ érdeklődők valós tapasztalattól, tényleges tudástól függetlenül, különböző kulturális és anyagi státusszal, gyakran teljesen személytelenül is értékeljék a megalkotott felületet és a terméket.

Mindezek mellett azonban – túl a műfajtól idegen aktualizáltságon és önreflexión, és a laikusok véleményeinek való kiszolgáltatottságon – az új jelenség, mint minden kihívás komoly alap a fejlődésre és lehetőség a sikerre. A budapesti cipészet tradíciója és a mögé rendelt mester – Vass László – története és a lábbelik, úgy tűnik, kiállják a nyilvánosság és a nemzetközi konkurencia próbáját. Itt szeretném megemlíteni, hogy az alapító mester hitelét nagyban erősíti műgyűjtői tevékenysége: Vass László a '80-as évektől gyűjti magyar és nemzetközi kortárs művészek konstruktivista szemléletű, a „konkrét művészet“ ágához tartozó alkotásait. A veszprémi Várnegyedben létrehozott múzeuma és gazdag gyűjteményes anyaga komoly rangot képvisel nemcsak a hazai, de a külföldi műgyűjtői körökben is. A következetesen, az adott művészi területben való elmélyült tudással kialakított Vass-gyűjtemény⁵⁹ azon túl, hogy erősíti a Vass Cipő, mint a márka mögött álló mester személyének hitelét, a nemzetközileg elismert kortárs művészek (a Vass cipő büszke viselői) a szellemi élet meghatározó köreiben viszik hírét a márkának – a lábukon. Ez a tény annyiban tartozik ide, amennyiben a interneten „kutatás“ bevett praxisa révén megszokott felhasználói magatartás egy adott márka, és a márka mögött álló személyről a lehető legtöbb információ feltárása.

⁵⁸ A katalógust Kaszta Mónika tervezte, munkáját több díjjal is jutalmazta a szakma. Ld: http://www.sztnh.gov.hu/testuletek/mft/formatervezesi_dij/dijazottak/2007_lista.html letöltés:2013-02-11, <http://hg.hu/blog/5453-dijaztak-a-magyar-grafikusok-kreativitasat> letöltés: 2013-02-11

⁵⁹ Részletesebben ld. itt: <http://www.vasscollection.hu> letöltés : 2013-02-12

Az új vevők meghatározó része jelentkezik az interneten keresztül⁶⁰ – tájékozódik előzően a technológiáról, konkurens cégekről, a cég dolgozóiról – és egyre gyakrabban rendel kész cipőt, személyes látogatás és találkozás nélkül, majd veszi át lábbelijét csomagküldő szolgálat által. Egy ilyen eseményt természetesen hosszabb-rövidebb levélváltás előz meg, valamilyen értelemben személyes kapcsolat kialakulása, még ha mindez arctalanul történik is. Az ilyen kapcsolatfelvétel, kapcsolattartás és az üzlet sikerre vitele alapvetően más kvalitásokat feltételez, mint amelyekkel a hagyományos, szakmájában kiváló, vállalkozását egyébként kitűnően vezető cipésmester rendelkezik. Természetesen az üzlet csak úgy teljesül sikeresen, ha a megfelelő ember a cégnél, aki az internetes rendelésekért felel, ért a cipőkhöz, lábához és a vevők által hordott egyéb lábbelik méretezéséhez, profiljához is.

Az internet, a honlapok és a sikeres megrendelések egyértelmű hozadéka a kézi készítésű egyedi termékek vásárlókörének „megfiatalodása”. Nyilván a jelenség mögött egyéb gazdasági mozgatók is állnak; amely megnyilvánul a gazdasági életben dolgozók életkori átlagában, az ő keresetük mértékében (egyéb magasan kvalifikált szakmákkal szemben) és mindezek összefüggése az öltözködési szokásokkal, a megjelenés és önkifejezés igényével. Az biztos, hogy a „fiatalabb lábak” gyakorisága innovációkra készítette a Vass cipészetet, mind a kaptafa-kialakítás, mind pedig a modellválaszték terén. Érdekes hozadéka a jelenségnek az a tény is, hogy míg régebben a méretes cipőt rendelők alapmotivációja jellemzően a lábukból indult ki, mostanra dominánssá vált az egyedi stílus kialakításának igénye; tehát a cipőn megjelenő részletek saját megtervezése és kizárólagos birtoklása.⁶¹

A világháló teljesen új piacokat is megnyitott: gondolok itt a tőkeerős Távol-Kelet országaira és az Egyesült Államokra, ahonnan nézve elmosódottabbnak tűnnek az európai cipészetek különbségei és beidegződött hierarchiája, viszont meghatározó azonos minőség mellett a rugalmas modell-választék (ez a „kicsik” lehetősége) és az ár. Így nyíltak meg a budapesti cipészet előtt is eddig ismeretlen régiók és váltak megrendelőkké alapvetően más lábalkatú, ízlésű és finansiális gondolkodású ügyfelek.

Mindezek pozitív következményének tartom az elmúlt tíz évben felnövő számos magyar kézimunka cipészet szereplését és térnyerését ezen a szűknek látszó, lehetőségeiben mégis nyitott piacon. Ennek jegyében alakul a budapesti belvárosban az „origó” környezetében,

⁶⁰ Adatokban: míg 2006-ban az össz. forgalom kb. 10%-a jelentkezett a neten, ebből 2% vásárolt „látatlanban” és 8% jött el a bp-i üzletbe, addig 2008-ban ez az arány kb.15%, 5%neten és 10% személyesen, 2010-ben kb. 20%, 8%neten és 12% az üzletben, 2012-re már 30%, amelynek 20%-ával nem találkoztunk, csak küldtük a cipőt és 10%-nak adtunk el a boltban cipőt. Ez csak a készcipők forgalmára vonatkozik, a méretre való bejelentkezés és méretvétel más arányokban jelentkezik

⁶¹ Itt arra utalok, hogy a megrendelő mint kreatív tervező jelenik meg: markáns igényel, hogy egy, a készítő választékában lévő cipőt saját design szerint alkosson meg egyedi anyagtársításokkal, színkombinációkkal, a varrás-talpszél színének, megmunkálásának megválasztásával, majd „művét”, a műhelyünkben kivitelezett cipőt megmutassa a neten széles közönségének.

konkrétan ugyanabban az utcában⁶² és környékén egy kézimunka cipészekből formálódó negyed, idézve a szakma – sokáig egy személyben képviselt, de feltámadt – magyar tradícióit és teremtve egészséges versenyt mesterek és segédek körében. Általuk a remény is él, hogy a nem megfelelően átgondolt szakiskola-bezárások, a képzés megszüntetése, így a szakma teljes elsorvasztásának lehetősége kudarcnak bizonyulnak, és pozitív változások követik őket.⁶³

Ehhez a változáshoz igazodik, – és a „felület“ fontosságához – a Vass Cipő Kft történetének kulcsfontosságú motívuma: egy új cipőüzlet nyitása Budapesten. Az új üzlet a régi, már leírt bolttól kb.50 méterre található, de jellegében, szellemében más; egyértelműen a fentebb vázolt változásokra adott válasznak tekinthető. A tér építészeti terveit és átalakítását, minden részletre kiterjedő belsőépítészeti megoldásait a Turányi Gábor⁶⁴ építész, egyetemi tanár által vezetett T2.a Építész Iroda jegyzi. A megvalósult látvány – minden sallangtól mentesen, részleteiben és anyaghasználatában kortárs erényeket mutató és az alaptárgyra: a kézimunka cipőre összpontosító módon – a tulajdonos kettős orientációját igyekszik szolgálni. Így a műgyűjtemény szelleméhez méltóan világosan átgondolt, tiszta és konkrét; a kézi készítésű cipőkhöz hűen nemesen puritán, a méretvételre érkező vásárlókat tisztelve pedig tágas és komfortos. Ezzel a „felülettel“ a budapesti cég olyan tartást és szellemi-kulturális potenciált mutat, amely példaértékű nagymúltú külföldi konkurenciái előtt is.

A kézimunka cipők és vevőkörük Bécsben

A cipészet hagyományai Ausztria-szerte megmaradtak; éltetik a szakmájukban jártas, értékes képzést kapó ortopéd cipészek⁶⁵, és gondozzák az osztrák népviselet (a „Trachten“) működő műhelyei, ahol a kézi készítésű, általában goyzer-varrott cipők⁶⁶ kivitele mindmáig szokásban van.

Az említett kézimunka cipőkészítők léte ugyan nem feltétele a témánk szempontjából lényeges alapvetően ép „városi“ lábakra dolgozó, mindennapos, vagy elegáns viseletre szánt lábbeliket gyártó tradicionális manufaktúrák sikerének; mégis mutatja egy adott ország kézművességhez és a helyi erőforrásokhoz, saját kulturális hagyatékához való viszonyát, az

⁶² Budapesten az V.kerületben a Haris közben.

⁶³ A dolgozat megírása idején egzisztáló jelentősebb magyar kézimunka cipészeteket ld: „A kaptafaformák típusai” című részben

⁶⁴ Az ő tervei alapján épült meg a „Vass Collection“-t befogadó veszprémi Modern Képtár is, amely példaértékű építészeti rehabilitációja a vár barokk és historizáló épületegyütteseinek és teremt méltó otthon Vass László kortárs gyűjteménye számára (az üzlet képei és az iroda kiemelkedő munkái láthatóak: <http://t2a.hu/hu/aktualis/intezmenyi/vass-shoes-2> letöltés: 2013-02-11)

⁶⁵ Ahogyan az előzőekben kifejtettem, a cipészet ezen ága minden szálával a kézi megmunkáláshoz, az egyedi lábméret vételének tudásához és az ép és sérült lábak alapos anatómiai ismeretéhez kötődnek.

⁶⁶ Leginkább a férfi viselet kiegészítéseként jellemző, a női Drindl-hez általában a kész pumps viselete megfelel.

ehhez kapcsolt szakma egzisztálását. Így elmondható, hogy Bécs belvárosában élő hagyomány a „handgefertigte Schuhe“ és a „Maßfertigung“⁶⁷ megléte és a cégekhez számos neves cipészet kapcsolható. Mivel itt a vevőkör mibenlétét, preferenciáit és az ezeknek megfelelően készítői stratégiákat igyekszem bemutatni, a teljesség igénye nélkül – személyes ismeretségekre és tapasztalatra építve – mutatnék be számomra ismert és a nemzetközi cipészetek körében is elismert bécsi cipőmanufaktúrákat.

A három bécsi „suszteráj“, akik vevőköréről és profiljáról beszámolok ugyanabban a témában nagyon különböző image kiépítésével tudták biztosítani (az egymással köszönőviszonyban lévő) hozzájuk hű vevőköriüket. Ezek a manufaktúrák (ABC sorrendben):

- a Bálint Maßschuhe⁶⁸
- a Ludwig Reiter márka⁶⁹
- és a Rudolf Scheer & Söhne Bottier d'Art⁷⁰

A Bálint Maßschuhe

A Bálint Lajos által alapított méretes cipészet története éppen nem a fent említett tradíciókra alapul. Egy kiválóan képzett erdélyi ortopéd cipészről szól, aki felnőtt – családos – emberként, mesterlevelével zsebében és számos rászoruló láb ismeretével fejében, soktucat elkészített lábra illő gyógycipő praxisával a kezében indult szerencsét próbálni Bécs városába. Az már kapcsolódik a fent vázolt tradíciókhoz, miért éppen ebbe a városba érkezett és nem állt meg és vert gyökeret az anyaországban, a rendszerváltás előtt álló Magyarországon.

Bálint Lajos és felesége, Katalin egy évtizednyi⁷¹ kemény susztermunkával rászolgáltak arra a bizalomra, amely a bécsi cipészek legnagyobbjai közé emelték a Bálint Maßschuhe-t és juttatta impozáns megjelenési felülethez Bécs belvárosában.⁷² A siker mögött a kemény, céltudatos munkán túl az az ortopédiai jártasság és tudatosság áll, aminek érdekében az alapító, Bálint Lajos minden korszerű diagnosztikai eljárást bevetett cipőinek készítési folyamatába. A kezdeti években éppen ezért cipészetük vevőköre azokból a lábakkól és tulajdonosaikból állt, akiknek komoly gondot okozott kényelmes, lábra illő cipőt találniuk az

⁶⁷ Magyarul: kézimunka cipő és méret utáni készítés.

⁶⁸ Honlapjuk jelenleg kevésbé informatív, helye: <http://www.balint.at> letöltés dátuma: 2013-01-25

⁶⁹ Honlapjukat gyakran frissítik, áttekinthető és részletgazdag, helye: <http://www.ludwig-reiter.com> letöltés dátuma: 2013-01-26

⁷⁰ Honlapjuk állandó, de látványos, helye: <http://www.scheer.at> letöltés dátuma: 2013-01-26

⁷¹ Erdélyből Bécsbe való áttelepülésükkor, 1987-ben a Breitenseerstraße-n nyitottak „suszteráj“-t.

⁷² 1997-től üzletük a Singerstraße 30. szám alatt, a Stephansdom-tól öt perc sétára található.

egyébként nagy választékban bővelkedő Bécs városában is. Természetesen – ahogyan ezt a budapesti példán is bemutattam –, Bálint Lajos is eleve a magas árfekvésű termékek közé pozicionálta munkáit: nem is tehetett másként, hiszen kompromisszumoktól mentesen, azonnal a legminőségibb anyagokból, kizárólag kézi munkával, saját maga készítette a cipőket nagyon gondos; időt, és komoly szakmai tudást igénylő eljárással. Ez a tény a lábaikkal bajlódó vevők köréből a tehetős, szűkebb halmazt jelölte ki; azokat, akik a kényelemért látványos minőség megmutatását – a klasszikus vonalak és finom kézimunka egyértelmű megnyilvánulását – igényelték elkészült cipőiken.

A frissen végzett, klasszikus cipőkollekciókat tervező iparművész – jómagam – szemében ezt a kettős igényt: az ortopédiailag korrekt és modellkialakításában letisztultan klasszikus kivitelű, a '90-es évek közepe és a 2000-es évek eleje közötti időkből nem sikerült megvalósítani a Bálint cipésznek. Cipőik alapformája, a kaptafák kialakítása tökéletesen leképezték azt a lábat, amelyre majd a cipő készült. Nagyon tanulságos és tiszteletet ébresztő volt az a mód, amellyel Bálint Lajos a lábakat felmérte, majd kaptafába transzponálta⁷³. Biztosra veszem, hogy megrendelői nem hagyták el úgy a műhelyét, hogy ne a lábukra – formáját tekintve – legmegfelelőbb, legnagyobb hordási komforttal bíró cipőt készítette volna el a mester. Mégsem vált megrendelői széles körében (a kezdeti években) a legszívesebben hordott, környezetükben osztatlan sikert hozó viseleti darabbá „Bálint Maßschuhe“-juk. A megvalósult cipők megjelenése általában kissé túl robusztusnak, vonalaik nem elég harmonikusnak, az adott kaptafára húzott modellek a formával nem mindig összehangoltnak mutatkoztak.

De egy kreatív ember tehetsége éppen abban áll, fel tudja-e ismerni, melyek fejlődésének – általában munkával és szenvedéssel járó – lehetséges irányai, mely jártasságai erősítésével kell meghaladnia korlátait. Így történt ez Bálint Lajossal is. Megőrizve az őt a szakma „krémjében“ is a legnagyobbak közé emelt kivételes képességét; a lábak feltárásának és kaptafába, majd tökéletes komfortot hozó cipőbe alakításának erényét, elmélyült figyelemmel és képzéssel alkalmassá tette magát a XXI. századi öltözködéshez és viseleti szokásokhoz igazított, korszerűen klasszikus modellválaszték és cipőfelsőrész-kialakítások finomhangolására.

Úgy gondolom, sokat elárul egy vállalkozásról és annak szemléletéről az a mód, ahogyan megjeleníti magát, bemutatkozik a „felületen“ (az interneten) – álljon itt ezért a Bálint Maßschuhe mottója: „Der Preis vergeht, die Qualität bleibt“⁷⁴ – ami egyébként a színész Jean Gabin gondolata.

⁷³ Ld. Vass László – Molnár Magda: A klasszikus férficipő (Vince Kiadó, Budapest, 2000) című könyv 16., 17., 27., 29. oldalain.

⁷⁴ Magyarul: „A pénz elszáll, a minőség marad.“

A Bálint Maßschuhe vevőkörében 2005-ben már az osztrák törzsvevőkön túl német és svájci előkelőségek, magas beosztásban lévő tisztviselők és üzletemberek, angol és tengerentúli, ázsiai megrendelők szerepeltek. A vállalkozás hitelét erősítette, hogy a méretvételt mindig személyesen a mester, Bálint Lajos végezte. Bécsi belvárosi boltjukban a vevővel való találkozást személyessé és meghitté tették azok a beszélgetések, amelyek a vevő, a mester és gyakran a szakmabeli család (a feleség, Kati felelt a modellekért, a fiú, Béla kitanulta az ortopéd cipészetet) körében egy csésze kávé mellett lábakról, egészségről, viseletről és társasági életről zajlottak.⁷⁵

Bálint Lajos a stílus csiszolása mellett nagy jártasságot szerzett a legújabb számítógépes képképző programok lábdiagnosztikára fejlesztett megoldásainak alkalmazásában és kaptafáiba transzponálásában. Csak bizakodni lehet, hogy komoly szakmai tudását sikerült fiának, Bálint Bélának átadnia,⁷⁶ mert korai, 2010-ben (55 évesen) bekövetkezett halálával nagy veszteség érte a szakmát és a kézimunka cipőt viselők körét.

Ludwig Reiter

Az 1885-ben Bécsben alapított cipőmárka negyedik generáció óta üzemel családi irányításban és készít „klasszikus bécsi” stílus szerint rámán varrott lábbeliket. Ezek mellett az utóbbi tíz évben választék-bővítésként szabadidő- és sportcipőket, női modelleket és finom apróárakat és kiegészítőket is gyárt.

Húsz évvel ezelőtt, a Budapesten megjelent osztrák vevők, akik a budapesti kézi cipészet tradíciója iránt érdeklődtek leginkább Ludwig Reitertől ismerték a rámán varrott klasszikus cipők kultúráját. Az az osztrák, akinek fontos volt lábbelijének minősége és saját lábegészsége megőrzése; az időtállóság és a helyi készítői kapacitások, öltözködési tradíciók éltetése, mindehhez megfelelő anyagi forrásokkal bírt: annak biztosan volt a gardróbjában legalább egy pár Reiter cipője.

Az, hogy a méretes cipők élvezőinek szűk köréhez képest a Reiter cipők tulajdonosai tömegnek számítanak köszönhető a tudatos márkaépítésnek és a cipők ár-érték arányai átgondolt érvényesítésének.

A Ludwig Reiter brand a cipészet '20-as évekre kialakult hagyományaira épít; amely jelenti a manufakturális, kizárólag kézi készítésre alapozott, kicsi városi javító- és készítő műhelyek meghaladását; ezzel szemben a good-year varrott technológia üzemi kivitelre, komolyabb

⁷⁵ Részletes beszámolókat olvashatunk olyan „cipőközösségi” fórumokon, amit kifejezetten méretes cipészekről és szokásaikról, modelljeikről tapasztaltak meg a tagok (ld: <http://www.styleforum.net/t/39413/shoes-in-vienna> letöltés dátuma: 2013-02-14)

⁷⁶ Ö Zürichben kezdett önálló műhely bevezetésébe.

mennyiségek gépekre alapozott előállítására képes alkalmazását. Így a Reiter cipőket joggal tekinthetjük gyári cipőknek azzal a kitételrel, hogy a második világháború után elterjedt nagyüzemi gyártással szemben ők maradtak – „helyben“, kisebb szortimenteket gyártva és folyamatos minőségi kontrollt gyakorolva – „a kaptafánál”.

Az alapító Ludwig Reiter I. 1885-ben a csehországi Karlsbadból vándorolt Bécsbe és nyitotta meg cipésműhelyét, majd vált 1887-től a császári és királyi csendőrség beszállítójává méret után készült csizmaival és rámán varrott tiszti cipőivel. Ugyanő készített a hadsereg számára száras cipőket és lovaglósizmákat a kimenő-egyenruhákhoz. Fiát, Ludwig Reiter II.-t 1902 és 1908 között Bostonba küldte inaskodni, ahol az lelkesen tanulja a szakma nagy újítását: a good-year varrás technológiáját. 1909-ben apja műhelyébe már úgy tér vissza és veszi át azt, hogy ezzel a gépi megmunkálással készítik a Reiter-cipőket és fejleszti komoly üzemmé a családi vállalkozást. 1919-ben már 70 dolgozójuk van és „Piccadilly” néven Bécsben a Wiedner Hauptstraße-n működik üzletük. (Az angolos elnevezés jól mutatja az ezekben az években vendégcsalगतó, bizalmat keltő attitűdöt a cipők terén.) A II. világháború idején a cég a rámánvarrott „civilcipők” mellett gyárt a rendőrségnek és a hadseregnek is. A világháború után építik ki a „Fox Medana” márkát (még mindig angol hívószó), amelyben a Medana a „medizinisch” és az „anatomisch” mozaikszavaként mutatja a szándékot, mely szerint magas minőségű, rámánvarrott, elegáns, legjobb minőségű bőrből gyógyászatiilag és anatómiaiilag helyes cipők kiépítésén fáradoznak. 1960-ban veszi át Ludwig Reiter III., bőртеchnikusi végzettséggel a családi vállalkozást és teszi Ausztria egyik legelismertebb cipőgyártójává azt. 1966-ban már 130 dolgozójuk van és büszkén vállalják, hogy a tömegtermelés '60-as, '70-es években általánosan elterjedt praxisában ők mindvégig megmaradtak a rámánvarrásnál. Mára a cégvezetést a negyedik generáció: három, a negyvenes éveiben járó Reiter fiú (Lukas, Till és Uz) gyakorolja.

Vevőkörükre az azt nyilatkozzák, miszerint az 1980-as évektől a döntően konzervatív (a „Fox Medana“-t éltető) egészségtudatos közönség eltűnni látszott a márka mögöl, cipőiket korszerűsíteni kellett olyan módon, hogy az ekkorra Ausztriában kiveszőnek látszó rámánvarrást megőrizték. Szemléletüket jól jellemzi mottójuk: „Die Zukunft der Tradition”, ami annyit tesz, hogy a jövő hagyományát éltetik, a megújulás fontosságát tartják szem előtt. Így a klasszikus bécsi cipőmodelleken túl (ilyen a „Budapester”⁷⁷, a „Derby” vagy a „Norweger”) új, korszerű modellválasztékot fejlesztettek, amellyel fiatalabb, de ugyancsak érték tudatos vevőkört kívántak bevonzani. Ebben a szellemben álltak rá 1992-től szabadidő- és hétköznapi viseletre szánt sportcipők gyártására, amellyel meghódították az olasz, az angol és az ázsiai piacokat is. 1995-ben piacra dobott „Bowling”, „Rugby” és

⁷⁷ Jól mutatja a cipészet eltérő tradícióit: az osztrák Reiter szakma-vallásában a „Budapester” modell klasszikus bécsi cipőtípus....

„Trainer“ modelljeik bevezették az új retro-sportcipőhullámot a divatba, modelljeiken az informális sportcipő modern stílusát a kézműves tradíciókra építő rámánvarrással ötvözték. 2006-tól már Ausztrián és Németországon kívül Svájcban is önálló üzlettel rendelkeztek. 2000-ben átvették a világhírű bécsi bőrönd- és táskagyártó Franz Schulz üzletét és választékát magas minőségű kézi készítésű akta- és utazótáskák, női kiegészítők és apróáruk gyártásával bővítették. 2008-tól franchise-üzletet nyitnak Pekingben.

A Ludwig Reiter cipők gyártása az 1885-ös kezdetek óta szigorúan Bécshez kötődik, ennek részletes és látványos reprezentálása a márka fontos arculati eleme. Honlapjukon és minden reklámfelületükön büszkén számolnak be a bécsi Süßenbrunnban működő mesébe illő környezetben és példás öko-szemléletű hozzáépítéssel megvalósított „uradalmi“ gyártókapacitásokról. Az emberi tényezőt, a vevőkhöz való közelséget és az „öreg falak között felnövő új szellem“-et hangsúlyozzák vállalatuk indoklásaként.

Mára a márkát bel-(Ausztriában) és külföldön egyaránt rámánvarrott cipőik mellett minőségi sportcipőikről, női cipőikről és bőrdíszmű áruiról ismerik. 60 dolgozóval évente összesen 30000 pár cipőt gyártanak. Az utóbbi években együttműködnek fiatal divattervezőkkel és nemzetközileg elismert tervezőkkel – mint Helmut Lang vagy Werner Baldessarini – is, közreműködnek a „Wiener Burgtheater“, a „Theater an der Wien“ és más neves bécsi színházak munkájában, amelyek színházi és operaelőadásain gyakran Ludwig Reiter cipőkben lépnek fel a művészek.

Összefoglalva a Ludwig Reiter cipómárka történetének, vevőkörének bemutatása általi tanulságokat: jó stratégia a helyi tradíciók éltetése és következetes gyakorlása, a figyelem fókuszában a hazai vevők igényének való megfelelés tartása. Bár a rámán varrás, a kaptafára foglalás és a készítés minden fázisa a Reiter cipők esetében gépi megmunkálású és kisüzemi keretek között zajlik, amiért ebben a dolgozatban mégis példaként állítom a Ludwig Reiter cipészetet, az a személyesség értékének egy közösségre vetített érvényre jutása és a cipészet tradicionális értékeinek, még létező magas minőségi követelményeinek népszerűsítése.

Rudolf Scheer&Söhne Bottier d’Art

Saját cégtörténetüket a nagy egyéniségek történeteként mutatják be. Ez a história olyan emberekről szól, akik tudatosan nem maradtak a kaptafánál: megalkuvás nélküli esztétákról, egészségtudatos újtókról és szigorú minőségmegszállottokról. Ma mindezen tulajdonságok egysége adja a Scheer cipők különlegességét.

Kezdetben, 1816-ban Johann Scheer egyszerű szőlősgazda fiaként fejébe vette, hogy mives cipóműhelyt nyit. Ez a műhely unokája, Rudolf idején a XIX. század második felében már

Európa legjelentősebb cipőmanufaktúrái közé tartozott, ami Rudolf kézműves virtuozitásának volt köszönhető, valamint két fontos eseménynek: az 1873-as világkiállításon szerzett aranyérmes minősítésnek és 1878-tól a „császári és királyi udvari cipész”⁷⁸ cím megtisztelő birtoklásának. Vevőkörüket ekkor olyan jeles államférfiak gazdagították, mint Ferenc József császár, Vilmos német császár, a görög és a szerb királyok. Ezekről az időről érvényes, hogy a Scheer cipők méretvétele és próbája csakis Bécsben lehetséges. Rudolf halálával nehéz idők következtek, a XX. század fordulója szerintük nem kedvezett a hagyományos kézművességnek. Csak a II. világháború után, Carl Ferdinand Scheer idejében került újra megnyugtató pályára a Scheer Schuhe. Carl Ferdinand tisztában volt azzal, hogy úgy kell változtatni, hogy közben minden régi érték megőrződjön. A cipő egészségügyi aspektusainak figyelembe vételével úttörőnek számított – mondják. A tökéletes cipő – meggyőződése szerint – nem csak szép és tökéletesen kidolgozott kell, hogy legyen, de a lábra is illenie kell. Carl Ferdinand új cipőtervekkel kísérletezett és együttműködött a kor divattervezőivel.

A ház gazdag hagyományának és ma is a fundamentumnak tekintik az új teremtését: így gondolkodik Carl Ferdinand unokája, Markus Scheer is. A '90-es évek közepétől irányítja ő a céget (miután kézműves és orvosi⁷⁹ képzést egyaránt kapott), és elődei örökségének nyomdokán kész az innovációk útján haladni.

Nagyon látványosan képviseli a Scheer-ház azt a szellemet, amely az egész vállalkozást áthatja. A Stephansdomtól néhány utcányira,⁸⁰ autentikus környezetben álló üzletük, amely műhely is egyben 1878 óta változatlan homlokzatával időtlenséget és töretlen folytonosságot áraszt. A diófa borítású előcsarnokban álló mives vitrinekben Ferenc József császártól Jörg Immendorffig⁸¹ sorakoznak a méreletes kaptafák. Recsegő falépcső vezet az emeletre, ahol különálló kis helyiségekben a cipészeti működik, saját megfogalmazásukban: „akár a XIX.század végén... zakatolnak a Singer-varrógépek, mialatt a beáztatott bőrt kalapálják és varrják. Csak a cipők maiak...”

A bécsi cipészeti stratégiáira, célzott és megtalált vevőkörükre azért hoztam három jellegében más példát, hogy utakat mutassak, milyen különböző gyökerekkel, indíttatásokkal és a szakmai útelágazásoknál különböző utak választásával lehet sikerre vinni azonos missziót: a személyes lábbeli készítését.

A Scheer cipő története azért is érdekes, mert valamiféle esszenciáját adja a Bálint Maßschuhe és a Ludwig Reiter cipészeti műhelyeiről leírtakban kifejtett szempontoknak. Markus Scheer Bálint Lajoshoz hasonlóan azt hirdeti, hogy cipőkészítésében az anatómia

⁷⁸ A pontos német cím: „kaiserlicher und königlicher Hofschuhmacher”.

⁷⁹ A „medizinische Studium” Markus Scheer esetében ortopéd cipész képzést jelent.

⁸⁰ Pontosan a Bräunerstraße 4.szám alatt.

⁸¹ Jörg Immendorff (1945-2007) ismert kortárs német képzőművész és művészettanár

ismerete és a lábegészség megőrzésének szándéka elsőrangú szerepet tölt be. Az egyéni láb sajátosságait állítja a középpontba, legfőbb célja ezt kompromisszumoktól mentesen kiszolgálni, így azt vallja: „Jót tenni a lábbal annyit jelent, mint az embernek tenni jót“. A Bálint Maßschuhe méretvételezésének elmélyültségével, minden részletre kiterjedő figyelmével majd alkalmazásával – a méretvétel mechanizmusainak ismerőjeként úgy látom – Markus Scheer nem veszi fel a versenyt.

Ugyanakkor – hasonlóan a Ludwig Reiter cipészet történetéhez – minden cipőjének hitelt ad az a tény, hogy 1816 óta (a Scheer-időszámításban ez hét generációt jelent) megszakítás nélkül Bécs belvárosában egzisztálnak.⁸² Ludwig Reiterrel szemben azonban Rudolf Scheer nem váltott a gyorsabb, komolyabb volumen gyártására alkalmas good-year technológiára és ezzel a gépi megmunkálásra. Önképének és az erről való beszámolóinak meghatározó motívuma a kézi készítésről való részletes beszámoló, miszerint a bécsi üzlet feletti műhelyben évente maximum 300 pár cipő készül el, egyenként 60 munkaóra befektetésével, amelybe beletartozik a megrendelővel való elmélyült konzultáció, a kaptafa kézi megformálása, a kész rámánvarrott cipő 15-szöri átkrémezése.

Azon vevők bizalmát, akik hajlandóak a jelenleg 2000 eurónál⁸³ kezdődő saját méretük után készülő Scheer cipőre 6 hónapot várni, egészen biztosan meggyőzi az a tény, hogy kaptafájukat osztrák és német császárok, európai királyok és más előkelőségek kaptafái mellett őrzik és ha mindezen nagyságokat a múltban és újabbakat a jelenben sikeresen szolgált ki a Scheer cipészfamília, akkor bizonyára az ő lábukra is illeni fog a vagyont érő cipő.

Még egy érdekes motívum, amit a Scheer cipők modell-választéka és elnevezéseik kapcsán fontosnak tartok elmondani: a cégnévben is megjelenő francia elnevezés és általában a műhelyükben kivitelezett klasszikus cipőtípusok döntően francia, néhol angol megjelölései tudatosan különülnek el a szakma osztrák, német és magyar hagyományaitól. Az alapkaptafák vonalvezetése is merészebb (olasz) hatásokat mutat. A modellválasztékban régióinkban Budapest modellnek nevezett szárnyas-kaplis, lyukasztott derby-fűzős cipőtípus nem viseli fővárosunk nevét, de még az angoloknál bevett „full-brogue“ jelölést sem, viszont „schottisch gelocht“, vagyis skót lyukasztásos és minden szabásvonalában merészebb és kihívóbb, mint a mi klasszikusunk harmonikus, biztonságra törekvő vonalai. A szándékoltan egyediségre, a klasszikus bécsi (formákra és modellekre vonatkozó) hagyományoktól való eltérésre törekvés feltehetően az „erős mezőnyre“ való reakció, egy igen szűk és jól

⁸² Bálint Lajos Erdélyből jött, 1987 óta vezeti önálló műhelyét Bécsben (és élvezi osztrák, német és sok más nemzet megrendelőinek bizalmát), de műhelyét: a cipők kivitelezésének helyszínét mindvégig erdélyi bázisán tartotta – itt töltött minden hónapban egy hetet, hogy a bécsi boltban gondosan megépített kaptafára a cipőt realizálja.

⁸³ Aktuálisan érvényes összehasonlításként: a klasszikus good-year varrott cipők Ludwig Reiternél jelenleg 600 Eurónál kezdődnek, a Bálint cipészet méret után 1000 Eurós ártól kezdődően készít cipőt.

strukturált piacon, ahol vonzó lehet egy olyan helyi mester, aki „nyugatibb“, oldottabb és merészebb modelleket kínál. Erősítik az egyediséget olyan effektek is, amikor a kész kortárs cipőn muzeális értékű csat, vagy középkori iniciáléval metszett bőr-applikáció, apró gyémántok jelennek meg, vagy egyenesen egy 1920-ból, a saját bőrraktárból való zebramintás borjúbőrből szabják a cipőt, esetleg a kikészítésnél a cipőkrémbe aranyat kevernek.

Tradicionalis német cipészetek és vevőik

A német kézi cipészetet is alapvetően az ortopéd cipészet Németországban nagyon fejlett, jól képzett és mind orvosi, mind fogyasztói oldalról megfelelően kiművelt tradíciója élteti. A mindennapokra szánt lábbelik kivitelében azonban a tehető, esztétikumra és lábegészségre egyaránt adó német felhasználók tömegéhez képest kevés kézimunka cipészt, tradicionális manufaktúrát találunk. Itt is a teljesség igénye nélkül, különböző szempontokra példát adó cipészeteket és az általuk kiszolgált vevőkört mutatok be, amelyek:

- a Harai-Schuhe⁸⁴
- a Kleemann Shoes⁸⁵
- és a Himer Maßschuhe⁸⁶

Harai-Schuhe

A Harai cipészetet kötelességemnek érzem bemutatni doktori munkám keretében. Megindító az a kép és arculat, amely a nagyhírű cipészet honlapjára lépve elénk tárul. A fő kép a Duna a Lánchíddal és háttérében a Budai Vár látképe, rajta a felirat: „Feines Schuhwerk in großer Budapest Tradition“.⁸⁷ A márkanév: „Harai-Schuhe“ alatt és a Szent Koronával díszített címerben a „műves kézimunka magyar cipők“ felirat olvasható. Mindez kétes hatást kelthet a hazafias érzelmek kezelésében járatlan, sok letapadt (homályosan körvonalazható) gáttal terhelt hazai szemlélőben. Megnyugtatóan biztosítanék mindenkit, – aki először innen hall a Harai cipészetről – hogy felszabadultan örülhet a látottaknak és érezheti magáénak a magyar cipészet hagyományait hitele megerősítéséhez cégére tűző, magyar származását büszkén vállaló cég sikerének.

⁸⁴ Honlapjuk helye: <http://www.harai-schuhe.de>. Letöltés dátuma: 2013-01-29

⁸⁵ Honlapjuk helye: <http://www.kleemann-shoes.com>. Letöltés dátuma: 2013-01-29

⁸⁶ Honlapjuk helye: <http://www.himershoes.de>. Letöltés dátuma: 2013-01-29

⁸⁷ Magyarul: „Műves cipészet nagymúltú budapesti hagyományok szerint“.

A Budapestről 1947-ben kivándorolt Harai Gyula (később Julius Harai) Neumünsterben nyitotta meg cipésműhelyét „A legjobb magyar cipők“ cégér-felirattal. Ma fia Martin műveli a mesterség hagyományos fogásait és szolgálja ki a cipészethez érkező, gyakran évtizedek óta visszajáró prominens közönséget: a gazdasági és politikai életből, a média, a kultúra és a sport világból.

Vállalásuk szerint, ugyan a méret utáni készítés a luxus szinonimája, ők lényegüket tekintve és szó szerint is az eredeti kézműves örökség ápolói, az alapos és gondos méretvétel elkötelezettjei. Műhelyük is ezt a szellemet képviseli; amennyiben távol állnak a csillogó látvány-boltok divatos világától, de autentikus karakterük révén náluk a munkát folyamatában élheti meg a méretvételre, majd a kísérleti cipő próbájára érkező megrendelő. Az első méretvételtől addig a pillanatig, amíg a kész pár Harai a sötétzöld magyar Szent Koronával díszített (ezt többször emelik ki, amikor ajánlják magukat) dobozba kerül, két hónap telik el és legalább 1000 kézbevétel. Olyan fogások sorozata, ami az elmúlt évszázadokban alig változott, és ami a klasszikus cipők modellválasztékára is igaz. Itt a nagy klasszikusok mellett (mint az „Oxford”⁸⁸, a „Derby”, a „Monk”, a „Norveger” és a „Brogue”) kiemelten számolnak be a híres „Budapester”-ről, amely valóban szorosan kötődik nevükhöz. A modell időtlen szépségét, klasszikus, mégis nagyon aktuális megjelenését emelik ki.

A cég olyan komoly szakmai szinten és hitelesen képviselte a magyar cipészeti tradícióit és változatlan minőségben műveli ma is, amellyel felbecsülhetetlen érdemeket szerzett a magyar cipészeti határokon átívelő népszerűsítésében és kitöltötte azt az űrt, amelyet – éppen Julius Harai neumünsteri színrelépésével – kb. az ’50-es évektől kezdődően a magyarországi cipészeti egészen a rendszerváltásig elszervezni kényszerült. A Harai név hosszú évtizedekig egyet jelentett a budapesti kézimunka cipészettel, a többiekétől elkülöníthető megjelenésével és a kézműves hagyomány megalkuvások nélküli gyakorlásával azt a méltán jegyzett angol, bécsi és olasz kézi cipészeti rangjára emelte.

Általa a „Budapester Schuhe“ kifejezés Németország nyugati felében a legmagasabb minőséget képviselő cipők szinonimájává vált, amihez nemcsak a cipők iránt érdeklődő, de a „laikus” fogyasztó is egy nagyon tradicionális, klasszikus, kézi készítésű, mívesen megmunkált rusztikus lábbeli képét társítja. Erre a hatásra épít a Berlinben három, Hamburgban egy önálló üzlettel rendelkező „Budapester”⁸⁹ névre keresztelt cipőmárka, amelynek nincs köze sem a magyar fővároshoz, sem a kézi készítéshez, és legkevésbé a magyar cipészeti tradíciókhoz. Tanulságos kutatás lenne, hogyan alapítható mindezek nélkül

⁸⁸ Értekezésemben nem térek ki a klasszikus cipőmodellek változatos megnevezéseinek ismertetésére, csak a mestermű megalkotásában érintett „Budapest” modell viszonylatában említtem ezeket.

⁸⁹ Választékuk megtekinthető honlapjukon: ld.: <http://www.budapester.eu> letöltés dátuma: 2013-02-14.

egy főváros nevét viselő, annak címerét cégére ráemelő vállalkozás a XXI. századi közös Európában.⁹⁰

Maradva a „Budapest“ modell fogalmi meghatározásánál: a kifejezés „orákulum“-ának, Martin Harainak leírása alapján a „Budapest“ modell elnevezéshez nem elegendő a szárnyas-kaplis, derby-fűzős, orrcirádéval, cakkozott és lyukasztott szédíszítésekkel megmunkált felsőrész-kialakítás, mert ezekkel az ismérvekkel cipőnk pusztán egy „full-brogue“. A „Budapester“ feltétele a speciális kaptafaforma jellegzetesen megmagasított orrával és lehetőleg a talp robusztusabb hatást keltő, szélesebb talpszél-kialakítást igénylő goyzer-varrással való kialakítása. „A kaptafaformák típusai“ című fejezetben a Vass cipézet kaptafáinak ismertetésénél ez a speciális orrforma-kialakítás jól megfigyelhető a cég ún. „bukó“, vagy a fordításokban nem meglepő módon „Budapest“-nek nevezett kaptáin.

Mielőtt továbbállnék Neumünsterből, hogy utamat Hamburg felé, a Kleemann Shoes irányába folytassam nem állom meg, hogy egy igen érdekes és a magyar (leginkább férfi-) mélylélekhez szorosan kapcsolódó történetet el ne meséljek: történt ugyanis, hogy a Harai-Schuhe régi szokásához híven az idei évben (2013-ban) is egy limitált kiadású, új tervezésű modellel kedveskedik vevőinek, amelynek prototípusát honlapján és katalógusában is népszerűsíti. A modell látszólag semmilyen különlegességet – új, eddig ismeretlen felsőrész-szabást, esetleg szokatlan anyagtársítást, vagy színkombinációt – nem hordoz. Első ránézésre egy hosszú, szabásvonalaktól mentes fej-kalakítású; ötfűzős derby-szabású bokacipő; fiatalosan nyújtott fára; könnyed rámánvarrással; natúr talpszéllal, amelyet természetesen több színből válogatva a modellhez illő velúr bőrből rendelhet saját mérete után, igen kedvező (1299 eurós) áron a mögöttes történettől lábba jött vevő. Mert az „átlagosnak“ tűnő modell mögött igen tartalmas történet áll: a korlátozott számú típus az „1954-es kiadás – méret utáni sportlegenda“ elnevezést kapta, utalva az 1954-es futball világbajnokságra és azon is a nyugatnémet válogatott cipőire, amelyeket minden győztes focista lábára egyedi méreteik alapján Julius Harai, az akkor 7 esztendeje új hazájában szerencsét próbáló és találó magyar cipézmester készített el. Az esemény azt hiszem a magyar férfitársadalom (függetlenül a focihoz való viszonyától) kollektív emlékezetében kitörölhetetlen dátum: mint köztudott, az 1954-es futball világbajnokságon az NSZK válogatottja a magyar Aranycsapattól hódította el a kupát, mivel a nyugatnémet válogatott Helmut Rahn vezetésével 3:2-es győzelmet aratott a magyar válogatottal szemben a berni Wankdorf Stadionban. A mi bukásunkat hosszú évtizedekig nem tudta megemészteni a hazai közvélemény, miután olimpiai címvédőként, a legszebb és legtechnikásabb futballt

⁹⁰ Ha egy Budapesten bejegyzett gazdasági társaság, vagy vállalkozás a Budapest szót, vagy annak meghatározott változatait nevében szerepeltetni szándékozik, arra külön eljárásban kell engedélyt kérnie a Főpolgármesteri Hivatal Igazgatási és Hatósági Főosztályától ld.: <http://infoszab.budapest.hu:8080/akl/tva/ViewItem.aspx?id=233> letöltés dátuma: 2013-02-14

játszó gárdaként, abszolút favoritként és győztes-várományosként érkeztünk a tornára, majd veszítettük el a döntőt. A történet különös pikantériájának tartom, hogy az ellenséges csapatot egy magyarságára mindig büszke, tudását és kézműves jártasságát budapesti mesterlegény éveinek köszönő cipész segítette gólokhoz, könnyed és sikeres futáshoz – jól szabott, lábra illő cipőivel.

A limitált „1954“-es kiadás 25 pár elkészítését jelenti, amelynek bélésébe viselőjének nevét, a kiadás évét és a méretes cipésmester aláírását írják. Arról nincs információ, kik és hányan regisztráltak már a 25 helyre (ezen adatokhoz csak jóval doktori munkám lezárása után férek), de remélem, egyszer megtudom és feljegyezhetem cipős legendáriumomba.

Klemann Shoes

Benjamin Klemann, a Klemann Shoes alapítója 1959-ben született, így a hírnevet szerzett kézimunka cipészek fiatal generációjához tartozik. Vállalkozásáról írt kiadványában és honlapján árnyaltan és részletesen számol be életútjáról, legény-éveiről és szakmai jártasságáról, amelyet a kézi cipészeti évszázadok óta lényegében változatlan fogásainak bemutatásával szemléltet. Szorosan kapcsolódik pályája a magyar tradíciókhoz, amennyiben Julius Harainál volt szerencséje kitanulni a mesterséget.

Maga Klemann így ír erről: „Már annak idején is rendhagyó törekvésnek számított, ha valaki a méretes cipőkészítés művészetében kívánta magát képeztetni. Majd mégis Németországban a kiveszőben lévő céh utolsó tagjához, a méretvételezés valódi mesteréhez nyerni bebocsátást, felfoghatatlan szerencsét jelentett – éppen azért, mert a magyar származású Harai a képzésben átlagon felüli elvárásokat támasztott tanoncaival szemben. Ez azt jelentette, hogy a magyar cipőépítés alapjait és fogásait az embernek valóban a legmélyebbről felküzdve magát kellett elsajátítania.”⁹¹

Három tanulóév és egy év mesterlegényként, majd a Haraival kialakult vita (Klemann fontosnak tartja, hogy erről beszámoljon honlapján) számára azt az elhatározást hozták, hogy továbbálljon és Londonban John Lobbnál⁹² próbáljon munkába állni. Az angol nagymester hívására 1986-ban kétgyermekes családos emberként felkerekedett, hogy Londonban műhelyt bérelve vegye fel a munkát Lobbnál. Itt három hónapos kiképzést kapott, amelynek során az ún. „Don“ vállalai mögül figyelve nyert betekintést az angol

⁹¹ Az eredeti német szöveg a <http://www.klemann-shoes.com> honlap „Vita“ fejezetében olvasható, magyarra fordítását én végeztem, így nem hivatalos. Letöltés dátuma: 2013-02-15

⁹² John Lobbról értekezésem „Az angol cipészetek és vásárlói” című fejezetében bővebben beszámolok

cipőkészítés titkaiba. A munkák bősége és változatossága révén rövid idő alatt sikerült elmélyítenie és tökéletesítenie ismereteit.

„Szabadúszóként jogában állt más cipészeteknek is dolgozni, így sikerült a Foster & Son, a New & Lingwood, Alan McAfee és George Cleverly felkéréseit elnyernie. Átaluk kapott megbízásokat a müncheni székhelyű Eduard Meier cipőháztól is. Változatos felkérései és számos bér munkája révén a kézi készítésű cipők minden fajtájában, a modellek széles választékában próbálta ki magát és tett sikeresen eleget jól menő cipészetek elvárásainak.

Leírása alapján jól kirajzolódik a szakma – számunkra ebben a formájában ismeretlen – hagyománya, ami a „semiből” jött törekvők útját vázolja fel: ha egy olyan álmodót kívánnak életükben valóra váltani, amelyben egy kiveszőben lévő, fáradságos szakma legnagyobbjai közé kívánnak emelkedni. Benjamin Klemann útja azért is megismerésre érdemes, mert igen jól példázza azt az alázatot és szorgalmat, ami jó tájékozódó-készséggel és szakmai irányultsággal párosulva képessé tette önálló, világos értékekre alapozott sikeres vállalkozásának felfejlesztésére.

Londonból visszatérve 1989-től újra szülőhazájában dolgozik, és saját cipészet kialakításába kezd. Tiszteletre méltó az a türelem és állhatatosság, amellyel a munkához viszonyul: 17 éven át cipészkedik egy 400 lelkes észak-németországi faluban⁹³ és fejleszti lépésről lépésre a vállalkozást, miközben felesége, Margrit is mestervizsgát tesz cipőfelsőrész-készítésből, és mindkét fia kitanulja a cipészetet. Minden cselekedetükben, ami a mesterséghez kapcsolódik, a legmagasabb minőségi igény mutatkozik: az idősebbik fiú, Lennert tanulmányai során számos tartományi és szövetségi díjat nyer el, majd édesapja nyomdokaiba lépve Londonban szabadúszóként készít méret után neves cipészetek részére lábbeliket a klasszikus angol szakmai hagyományok szerint; a kisebbik fiú, Vincent szintén díjazottja több német kézműves-versenynek azon túl, hogy szakmai tanulmányait kiválóan végezte el. Benjamin Klemannt a szakmai minőség magas szintű művelésétől semmi nem tántorítja el, inkább kevesebb, de csak nemes munkát vállal.

2007-től egyesítik erőiket és Hamburgban egy 1888-ban városházának épült műemlék épületben rendezik be cipésműhelyüket és boltjukat. A hely szellemében nagyon hasonló a bécsi példaként már leírt (ld. az értekezés „A kézimunka cipők és vevőkörük Bécsben” című fejezetében) Rudolf Scheer & Söhne Bottier d’Art környezetéhez és jól példázza; hogy egy, a XX. század végén kezdődő, minden szálával egy több száz éves tradícióra tekintő, kiveszőben lévő mesterséghez kötődő álom is beteljesülhet. Az idegenként érkezett is lehet teljes értékű tagja egy nagyon magasan kvalifikált komoly múltra tekintő szakmai közösségnek.

⁹³ Gut Basthorstban a Lauenburg Herzogstum korábbi „Spritzenhaus” épületét bérlé.

A Klemann Shoes hamburgi műhelyének megnyitása óta kizárólag egyedi lábméret alapján készít méretes lábbeliket. A megrendelők igényének megfelelően előre meghirdetett időpontokban a cipésmester, Benjamin Klemann Berlinben, Düsseldorfban és Münsterben havi rendszerességgel jelenik meg és vesz fel lábméreteket.

A Klemann Shoes döntéseinek tanulságait fontosnak tartom leírni: 2010-től a vállalkozásban a két tanult, szakmájában jártas utód – Lennert és Vincent – mint önálló cipésmesterek vesznek részt és szolgálják saját megrendelőiket. Lennert londoni kapcsolataira építve továbbra is vállal a legnagyobb angol cipészetek részére bedolgozást és vezeti önálló vállalkozását, amelyben saját tervezésű sportcipőit kivitelez. Vincent is önálló méretes vevőkört visz és szolgál ki szabadidőre tervezett fiatalos modelljeivel. Mindkét fiú kap megrendeléseket a Klemann Shoes-tól is.

Tanulságos az az ars poetica is, amit Benjamin Klemann minden személyes megnyilvánulásában képvisel. Szakmai hovatartozásában nem a német szakmai hagyományokat emeli ki, hanem a cipőépítés két stilisztikailag meghatározó iskoláját: az angol és a magyar cipészetet hangsúlyozza; így mindkettőben szerzett jártasságával önmagát, mint egy külön minőséget képviselő mestert mutatja be.

Himer Maßschuhe

Az 1965-ben született Axel Himer, a Himer Maßschuhe alapítója kétségtelenül a szakma legfiatalabbjai közé tartozik. Munkásságát alapvetően határozza meg az a tény, hogy az ortopéd cipészet felől közelítette meg a méret után dolgozó kézi cipészetek jómódú közönségre építő világát.

A szakmában nagyon fiatalon, 1988-ban, 23 évesen nyitotta meg önálló üzletét Baden-Badenben és készített az ortopéd cipészetből tanultak felhasználásával méret után és (párhuzamosan már a kezdetektől) kész kézimunka cipőket. Arculatának és vevőkörének kiépítésére nagy gondot fordított; amiért értekezésemben példának állítom, éppen ezen törekvéseinek, image-építő stratégiáinak bemutatása.

Már a sokat emlegetett⁹⁴ kézimunka cipőkről szóló albumban is önálló oldal számol be a Himer & Himer cipészetéről, méltatva az alapító Axel Himer ortopédiai ismereteit és alaposágát, amellyel vevői lábáról egyedi technológiával vesz méretet, majd kínál próbacipőt; legfőbb törekvése, hogy a legproblémásabb lábakra is elegáns, kifinomult cipőt kreáljon. Az igazság az, hogy Himer valóban nagyon alapos és gondos ortopéd cipésznek

⁹⁴ Ez az eredeti német kiadásban: László Vass-Magda Molnár: Herrenschuhe handgearbeitet (Könemann Verlagsgesellschaft Köln 1999) a 199.oldalon

számított, de nehezen tudta összeegyeztetni a tartalmat a formával és igazán elegáns, harmonikus vonalú cipőket készíteni. Szakmai hitvallásában mindenütt azt hangsúlyozza, hogy jelszavának Louis Sullivan sokat idézett hitvallását, a „form follows function“ elvének érvényre juttatását tartja. Cipőin valóban karakteresebben mutatkozik meg a funkcióból adódó formaadás, amely ortopéd cipőt igénylő lábak esetén adott funkció (kényelmes hordhatóság) mellett ritkán eredményez elegáns (nagyvonalú és könnyed vonalak) formát. Ez a vélemény kizárólag a sajátom, nem támasztotta alá semmilyen szakmai fórum, vagy hiteles forrás, mégis az a személyes meglátásom, hogy ennek okán nem jutott el azokhoz a vevőkhöz a Himer cipészet, ahová pozicionálni szeretne volna magát. Így jól felismerve képességeit és lehetőségeit, Axel Himer látványosan nyitott a közélet szereplői felé, és a kézi cipészek gyakorlatában ismeretlen önérvényesítési praktikákat alkalmazott.

Ennek szemléletes példája a cég honlapján megjelentetett képek sorozata, ahol a cipész német és külföldi hírességekkel, médiaszereplőkkel és sportolókkal szerepel. Ez az attitűd nagyon korszerű, de a vevőiket a legmagasabb társadalmi rangon számon tartott kézi cipészetektől idegen. Igaz, hogy Martin Scheertől Bálint Lajoson át Martin Haraiig, Benjamin Klemannig, vagy akár Vass Lászlóig (hogy a legnagyobb angol, olasz és francia, esetleg amerikai cipészeket még ne is említsem) minden cipész büszke prominens kuncaftjaira, és az is előfordulhat, hogy hitelének erősítése céljából üzletében látható helyre teszi annak névvel ellátott kaptafáját vagy nyilatkozza le nevét, ha rákérdeznak egy interjú kapcsán. De a reklámnak ezt a direkt formáját legfeljebb az alacsonyabb rangúnak minősített vállalkozások profiljához méltónak tekintik. Ezekben a cipész-körökben inkább hagyományozódik az a hozzáállás, hogy a vevő inkognitóját védeni kell, nem tisztességes azokat az intim dolgait, amelyeket a lába képvisel, szélesebb közönség előtt kitárni. Így elmondható, hogy Axel Himer – talán a legfiatalabbak jogán – új protokollt és a „személyre szabottság“ természetének új dimenzióit vezeti be a szakma szokásrendszerébe.

A Himer cipészet profilját az utóbbi években egyre erősebben a speciális sportcipők méret utáni készítése dominálja. Ez egy olyan terület, amelyre jó érzéssel lépett Axel Himer, mert kiválóan jut benne érvényre alapos anatómiai és ortopédiai képzettsége és a számára közel álló, de speciális lábbelit és személyre szabottságot igénylő sportolói réteget vonz be. A speciális sportok, amelyek lábra illő, de kézimunka műhelyi keretek között kivitelezhető cipők felhasználói lehetnek: a golf, a motorkerékpár, az autóverseny vagy a futball. A Himer cipészet kiválóan tesz eleget a sportcipő és benne a speciális mozgás általi kihívásoknak és sikeresen építi a modellekbe az elegáns férficipőkön csiszolódott finomhangolások részleteit.

Mutatva, hogy a Himer Maßschuhe a szakma szellemi fejlődéséért és tradícióinak népszerűsítéséért tesz, 2009-ben Axel Himer megírta a méretes cipészetről szóló könyvét,⁹⁵ és privát „élő” cipőmúzeumot nyitott Baden-Badenben. Axel Himert 2009 óta lánya is követi a szakmában, aki 22 évesen saját cipészetet nyitott Kölnben és ezzel minden idők legfiatalabb önálló cipészének számított Németországban. Kim Himer 2011-ben szerzőként jegyez egy a bőrápolásról szóló albumot,⁹⁶ amelyben laikusoknak és a bőrápolásban jártasoknak egyaránt részletesen és áttekinthetően bemutatja, hogyan ápolják cipőiket, bőrbútoraikat, bőrruháikat, apróruikat vagy nyergüket, lószerszámaikat is.

Az angol cipészetek és vásárlóik

A mives, legmagasabb minőségű anyagokból rámán varrott cipők kultúrája és az angol cipészet szinte összecsengő fogalmak. A legtöbb, akár többszáz éves múltra visszatekintő cipészet és az azokat éltető megrendelő egészen biztosan Angliában van. Ez a múlt és a biztató jelen adja azt a magabiztosságot és nyugalmat, amely a legnagyobb angol kézimunka cipészeteket jellemzi.

Jól példázza ezt egy személyes élmény, amelyet 1998-ban Düsseldorfban a cipővásáron⁹⁷ éltem át. A Vass cipő képviselőjében Vass Évával, a mester velem egyidős, külkereskedelmi diplomával rendelkező lányával érkeztünk a vásárra, hogy általában tájékozódjunk és egyúttal a kézimunka cipőkhöz alkalmas alapanyagokat, kiegészítőket keressünk. Nagy hatással volt ránk a különféle cipőgyártók ilyen bősége, ezek közül is a legmagasabb igényekre dolgozó márkák változatos és látványos megjelenése. Több standon beszédbe elegyedtünk, sok helyen meséltük el a Vass cég történetét, (mutattunk félbevágott kézzel készített cipőt, vagy a lábunkon elkészült „Budapest” modelleket) és kaptunk érdeklődést, pozitív visszajelzéseket a szakma eredeti gyökereinek ilyen példás képviselőjéért. Az anyagok (felső-, bélés- és talpbőrök) és kiegészítők (cipőcsatok, cipőkanalak stb.) keresgélésében egy neves klasszikus angol – gépi – cipész standjára tévedtünk, ahol az illatos és különleges színű cédrusfából készült sámfákat csodáltuk. A bejáratott koreográfia szerint indult meg a párbeszéd a cég képviselője és közöttünk; így szóba került, hogy a cédrusból készült sámfák milyen méltó lenne a kizárólag kézzel készülő Vass cipőkhöz. Az elegáns angolt nem nyugtázta le a félbevágott cipőről sugárzó technológia, viszont többszörre is rákérdezett, hogy megértse honnan is jöttünk, majd nagy empátiával, lassan és tagoltan fejtette ki, hogy kb.100 esztendeje náluk angoloknál már szokásba jött a gépi

⁹⁵ Axel Himer: Maßschuhe Gentleman's Library Die Bibliothek des gehobenen Lebensstils Fackelträger Verlag GmbH Köln 2009

⁹⁶ Kim & Axel Himer: Das große Buch der Lederpflege. Heel Verlag, Bonn, 2011.

⁹⁷ A düsseldorfi cipővásárt (GDS Schuhmesse) minden évben megrendezik és a szakmai fórumok egyik legrangosabb eseményének számít, honlapja: <http://www.gds-online.com> letöltés: 2013-02-15

rámán varrás művelete⁹⁸ és javasolja esetünkben is alkalmazását, mert elsajátítása biztosan nagy segítséget jelent. Első hallásra nem hittük el, hogy komolyan mondja amit, de később sokat derültünk mindezen és csak azt bántuk, miért nem kérdeztük meg tőle, hogy tud-e valami megoldást arra az esetre, ha mi magyarok bizony még a nyereg alatt puhítjuk a húst. Persze ez egyedi eset, de mégis elmondható, hogy a szigetország lakói általában jól megvannak „magukban“ és nem érzik égető szükségét, hogy a többi náció divatjával, életmódjával, vagy akár cipésként más cipőkészítők tapasztalataival szemben definiálják magukat. Így lehetséges, hogy következetesen hand-made-nek hívják a géppel fára foglalt, majd rámázott, végül talpalt lábbelik készítését, pusztán azon az alapon, hogy egy kis műhely keretei között, gondos anyagválasztással, a mester által többször kézbe véve, majd kikészítve kerül termékük a vevőhöz.

Ezért az angol cipészetekről szóló beszámolót most még kevésbé teszem a teljesség igényével, hiszen ez egy egész könyv anyagát is adhatná. Először inkább megpróbálom bemutatni, hányféle angol kifejezés létezik az egyedi cipőkészítésre, és ezek a kifejezések mit is takarnak pontosan, mert ez visz közelebb a vevők rétegeihez, a személyre szabottság angol variánsainak megismeréséhez.

Arra már utaltam, hogy az európai szóhasználatban elfogadott kézi cipőkészítést – amely valóban kézzel történő fára húzást, a foglalótalpbélésre árral és bőrvarrótűvel való rámán varrást és átvarrt talp esetén kézbe vett késsel kivájt varratárkot, majd abba megint árral és bőrvarrótűvel, viaszolt lenfonallal való kézi varrását jelenti – már nagyítóval is bajosan találunk Nagy-Britannia-szerte.⁹⁹

A hand-made cipészetek között a legtöbb szigetországi szereplő készcipőket gyárt, jellemzően nagy mennyiségben, esetükben a *ready-made*, vagy *ready to wear* angol kifejezés a helytálló, amennyiben bár különböző bőségméretekben és akár fél számok szerinti differenciálásban, de az egyedi lábaktól független széria cipőket gyártanak. Ilyen ismert, nagymúltú angol cipőmárkák a cipőmúzeummal is büszkélkedő és a cipőgyártók országának tartott Northamptonból való: Crockett & Jones (1879-től és honlapjukon az üzemükbe látogató walesi herceggel), a Cheaney (1886-tól), a Church's (1873-tól), a Grenson (1866-tól) vagy a Barker (1880-tól).

A következő számos tagot számláló angol cipész-csoport azok a készítőik, akik a *ready-made*, *ready to wear* cipők gyártása mellett vállalnak *made to order* is cipőt. A kifejezés olyan rendelési lehetőséget jelent, amelynél a vevő megválaszthatja az adott kaptafa-, modell-,

⁹⁸ A good-year találmányáról bővebben írok dolgozatomban „A kaptafaformák típusai” című fejezetemben

⁹⁹ Újabb érdekesség és angol nyelvlecke, hogy most (2013 február 15-én este) amikor a google -n a „handmade shoes england” kifejezésre keresek első sorban a legnagyobb angol patkó-gyártó vállalkozás honlapja kínálja magát egy szikrák és lángok között dolgozó kovács és egy akadályt gyönyörűen átívelő díjugrató képével.

bőr-, és színválasztékból, hogyan kívánja mindezekből összekombinálni széria méretű lábbelijét. Ez a lehetőség a kisebb szériákhoz szokott, rugalmas műhelyeknél jöhet szóba, amire jó példa az angol cipőkészítés egyik ikonjának tartott Edward Green cipészet. Edward Green is Northamptonból való, 1890-ből és készíti különösen finom kivitelű, mívesen megmunkált lábbelijeit mindmáig ugyanitt. A finom borjúbőröket kézzel szabják, a fejvarrást igénylő modelleken a tűzést kézzel varrják, a good-year gépi varrás után a talpalás előtt a részműveleteket, majd a kikészítést aprólékos kézi megmunkálással végzik. Náluk a *made to order* lehetőségei közt a megrendelő a fenti részleteken túl a ráma szélességét és a talp vastagságát is megválaszthatja.

A következő kategóriában találjuk azokat az angol cipészeteket, amelyek egyedi lábméret alapján, a megrendelőnek saját kaptafa megépítésével kínálnak *bespoke*, magyarul méret utáni cipőt. Itt három londonit szeretnék bemutatni: a Foster & Son cipészetét, a G.J.Cleverley műhelyt és a minden cipészetről, vagy elegáns férfidivatról számot adó forrásban szereplő John Lobb Bootmaker vállalkozást.

Foster & Son

A Foster & Son a londoni Jermyn Streeten található kis bolt, felette cipésműhellyel. Az értekezésemben bemutatott német cipész, Benjamin Klemann szakmai útjának fontos állomása e londoni cipészetnek való bedolgozó tevékenysége. (ld. Az értekezés 90.oldán) Az angol cég története eltér az eddig megszokott család-regényektől. Eredetüket 1840-től származtatják, de leírásuk szerint Mr.Fostert, – aki cipész volt és az eredeti üzletet birtokolta – Waterloo-nál 1941-ben halálos bombatalálat érte, így üzletét egy másik londoni cipész, bizonyos Charles Chester vette át, akinek viszont az üzletét érte bombatalálat. A lényeg, hogy többszöri londoni költözködést követően, a vállalkozás eredeti nevét megtartva 1966-tól működik a cipészet a mai helyén és Foster és Chester nélkül, nem megnevezett mesterekkel készít nagyon míves, lábra illő cipőket. Náluk tanultam meg, hogy a *made to order* szinonímái a *custom made* (azt mondják, az Egyesült Királyságon kívül használják így) és a *semi-bespoke* kifejezések is; de ők saját kollekciójukban a vevő ízlése szerint összeválogatott cipőrészleteket tartalmazó, de széria kaptafára készülő cipőket *special order*nek hívják.

G.J. Cleverley

A G.J. Cleverley cipészet története szorosan kötődik George Cleverley-hez, aki 1898-ban született cipőkészítő család sarjaként. Gyermekkorát cipőfűzők és cipőkrémek eladásával

töltötte, majd kitanulta a mesterséget, hogy azt az I. világháborúban katonai szolgálatakor a franciaországi Calais bázisán honvédségi bakancsok gyártásában hasznosítsa. A háború után Tuczekhez, az akkor egyik legnevesebb londoni cipészhez került, majd szolgálta 38 éven át. 1958-ban indította el önálló vállalkozását és készített a kezdetektől kézműves keretek között méret utáni cipőket, szerzett illusztris vevőkört. 1991-es halálával nem szakadt meg vállalkozása, mert ugyan 93 évesen is tetterős volt és a kaptafánál maradt, de 1978-tól megosztotta, majd átadta üzletét John Carnerának és George Glasgownak, akik ma is viszik a cipészetet. A G.J. Cleverley honlapja a cipőkészítés hagyományainak töretlen gyakorlását mutatják, a méretes cipők, mint fő profil mellett készítenek *semi-bespoke* és *ready to wear* cipőket is. Honlapjukon a *bespoke* cipők készítési fázisainak taglalása mellé tudatosan tesznek képeket olyan hírességek megírt kaptafáiról, mint Tom Hanks vagy Kenneth Brannagh. Méretes cipők előkelőségekből és hírességekből álló (nyilván nem teljes) megrendelői névlistáját szokatlan módon honlapjuk kezdőlapján is feltüntetik.

John Lobb

A John Lobb Bootmaker 1866-ra vezeti vissza londoni és 1902-re párizsi megjelenését. Ez a két helyszín alapvetően határozza meg cipészetük profilját. Mivel a Lobb cipészet történetét már sok helyen,¹⁰⁰ részletesen leírták,¹⁰¹ nem látom szükségét doktori értekezésemben mindezeket ismételni. Inkább számolok be néhány olyan adatról és döntésről, amelyek témám szempontjából szolgálnak tanulsággal.

„A királyok cipésze és a cipészek királya“ magasztos és igaz kifejezésével illetik a cipészetet mindmáig, hiszen a Lobb közismerten a királyok és királynők udvari beszállítói címe mellett számos híresség lábának és lábbeli-viseleti szokásainak ismerője és szolgálója. Történetüknek fontos dátumai az alapítás, a londoni és párizsi üzlet-nyitás és jelentősebb modelljeik megalkotásának évszámai mellett az 1976-os év, amikor a John Lobb belépett a luxuscikkek moguljának számító Hermès csoportba. A belépés valójában a párizsi méretes műterem, a javítóműhely és a *ready to wear* kollekciónak, és minden John Lobb butik eladását jelentette a Hermès számára. Egyedül a londoni, a St James's Street 9. szám alatti, a világ egyik legszebb boltjának tartott méretvételes üzletet őrizték meg családi tulajdonban és működtetik mindmáig, jelenleg William Lobb irányításával.

A John Lobb cég a *ready to wear* cipők igen széles, alapvetően természetesen a klasszikus stílust képviselő választékán túl kínálja *by request* is cipőit, ami esetében azonos a *made to*

¹⁰⁰ Vass László – Molnár Magda: A klasszikus férficipő. Vince Kiadó, Budapest, 2000. 196. oldal.

¹⁰¹ Bernhard Roetzel: Der Gentleman (Könemann Verlagsgesellschaft, Köln, 1999.)150-151.oldalán

order, vagy *custom made*, máshol *semi-bespoke* fogalmaival és a Lobbnál a modell, a bőrszín, a bőrtípus, a talp és a kaptafa-bőrség viszonyrendszerében ez 150 féle variációt jelent.

A cég külön kollekciót kínál a Paul Smith designer tervei alapján készített fiatalosabb, merészen áthangolt, de továbbra is klasszikus vonalú cipőiből és készít az Aston Martin részére minőségi sportcipőket, amelyek az autózás lezser és kötetlen modorát mutatják.

A márka presztízsét erősíti komoly szakmai tradíciókra tekintő és a szakmai fogásokat magas szinten gyakorló javítóüzemük. Ehhez külön gyárépületet vásároltak és alakítottak ki a cipészetben nagymúltú Northamptonban 1994-ben, ahol azóta már a kész cipők gyártását is helyezték.

Önálló John Lobb üzletek az eredeti helyszínek mellett Genfben, Madridban, Moszkvában, Dubaiban, New Yorkban, Tokyóban, Osakában, Nagoyában, Fukuokában, Hong Kongban, Shanghaiban, Pekingben és Szöulban vannak.

„Nem a tárgy, hanem az ember a cél”

(Moholy-Nagy László)

A doktori értekezésben bemutatott kutatások eredményei és az azok nyomán levont következtetések a lábbelikultúra divaton kívül álló, mélyebb rétegeiről adnak számot – ezt illusztrálja a DLA-mestermű is.

Mesterművem nem egy adott megrendelésre készült tervezési folyamat kivitelezése. Ahogyan nem az évek során kivitelezett cipőkollekcióim sikeres darabjait reprezentáló kiállítás. De nem is olyan cipők sorozata, amelyeket régóta szeretnék megcsinálni, mert bemutatásukat érdemesnek tartom értő közönség elé tárni. Mindezek lehetősége vonzó számomra és egy doktori értekezés megírása jó alkalom lehetne megalkotásukra.

Mindezekhez képest egy jóval kevésbé látványos, bemutatásában nem a biztos sikerre számító művet hoztam létre; mert megalkotásának minden fázisánál első sorban az a szellemi kihívásnak való megfelelés vezérelt, amelyet doktori disszertációm aspektusai jelentenek. Ezek az aspektusok a láb anatómiájának, ortopédiájának és működésének alapos ismerete, emellett a láb és a cipő optimális viszonyának, a láb méreteinek és típusainak ismeretében a cipőkészítés hagyományainak érvényességét példákkal szemléltetni.

Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy az utóbbi másfél évtizedben módom nyílt a témában – lábra illő cipők – az igények (majd azokra tervezés és kivitelezés) legmagasabb szintjein csiszolódni és kiművelődni a látványban, a cipők megjelenésének tökéletesítésében. Bízom benne, hogy ez a tudás megjelenik mesterművem darabjain is.

Céлом azonban ennél sokkal mélyebb rétegekbe jutni és szemléltetni a civilizált emberi lábnak - külön tanulmányozva a férfi és női lábakat - a teljes élet során bekövetkezett változását, erre a tapasztalatra alapozva olyan kaptafákat felépíteni, amelyekre komoly elméleti és gyakorlati szakismeretet igénylő hagyományos kézműves eljárással, tradicionális „helyi értékű” cipőmodellek készülnek. Ezt a sűrített tartalmakkal terhelt bővített mondatot szeretném részleteiben felbontani és a mű leírásával – az értekezés kutatásaira és megállapításaira támaszkodva – elemezni. Az elemzés eredményeként pedig minden fázisában szemléltetni, mi miért lett éppen úgy építve a kaptafán, tervezve a modellen, alakítva a felsőrészen, betétezve a fárahúzásnál, kitalálva a rámán, megépítve a talpon, megfaragva a sarkon és eldöntve a kikészítésnél.

Nem célom a mesterművem sorozatára, mint piacképes cipőkollekciónak tekinteni. Nem tekintem feladatnak a modelleket a divat szempontrendszerébe helyezni, érvényüknek az ezeknek való megfelelés bizonyításával hitelt szerezni. Holott tervezőként a termékdesign elsődleges feladatának tekintem a tárgy piaci megfeleltetését – a célzott vevőkör igényeinek kutatását, a termék piaci helyét és lehetőségeit, ár-érték arányát – a doktori műben létrehozott sorozat nem ilyen célból jött létre, így megmérettetése sem ebben a közegben dől el. A „Budapest“ modell, mint – az értekezésben sokat taglalt – klasszikus jelen van a kortárs divat felületein, de éppen a fent leírt „nem piacra-szántság“ okán –bár a márkanév kiválasztása és üzenete tanulságos – divattörténeti magyarázatok nélkül kerül bemutatásra.

A mestermű általános bemutatása tehát egy bővített mondat elemzésének kísérlete, ami így hangzik: „Célom azonban ennél sokkal mélyebb rétegekbe jutni és szemléltetni 1. a civilizált emberi lábnak - külön tanulmányozva a férfi és női lábakat - a teljes élet során bekövetkezett változását, erre a tapasztalatra alapozva 2. olyan kaptafákat felépíteni, amelyekre 3. komoly elméleti és gyakorlati szakismeretet igénylő hagyományos kézműves eljárással, 4. tradicionális „helyi értékű“ cipőmodellek készülnek.” Az egyes mondatrészeket sorra véve, kezdem az elején:

1. A civilizált emberi láb változásai az életút során, férfi és nő esetében

Mint azt már a doktori értekezés a láb anatómiájáról és ortopédiájáról szóló fejezetében taglaltam, az emberi láb szerkezete működésével együtt vizsgálandó. A szerkezet és a működés alapos tanulmányozásával megmutatkozik, mennyire komplex építmény az emberi láb, hogyan kapcsolódnak a mozgáshoz szükséges inak, izmok és ízületek az alsó végtag más részeihez és hogy a láb torzítatlan működésében az egész testnek jut szerep.

Amikor a láb cipőhöz való viszonyát igyekeztem áttekinteni, nyilvánvalóvá tettem, hogy bár a cipő nélkülözhetetlen ruhadarabunk; mégis a legfőbb akadálya annak, hogy a láb szabad mozgása, izmainak aktivitása, ízületeinek tág mozgáspályája megőrződjének. Mindezen hátrányokat csak erősíti az a tény, hogy a civilizált ember általában már csecsemőkorától, két lábra emelkedésének első fázisától cipőt visel.

Ehhez a megállapításhoz köthető az a beszélgetés, amelyet dr.Bender György¹⁰² ortopéd professzorral folytattam, amikor doktori értekezésem anatómiai és ortopédiai részének megírásához kértem szakmai segítségét. Arról faggattam a több, mint hatvan éve praktizáló professzort, hogy mennyiben változott az elmúlt évtizedekben a nem megfelelő cipőviselésből származó lábdeformitások aránya. Ő első mondatával úgy válaszolt

¹⁰² Róla bővebben a dolgozat „A láb anatómiája és ortopédiája” című fejezetben

kérdésekre (a későbbiekben részletesen feltártuk a témát), hogy a valódi változást nem a cipő milyensége, hanem egyáltalán a cipő viseletének széles körű elterjedése jelentette. Pályája kezdetén, ha egy lábat vizsgált, azonnal nyilvánvaló volt számára, hogy az illető láb tulajdonosa vidéken, vagy városban nőtt-e fel. Akkoriban még vidéken a gyermekek, iskolába járásukat megelőzően (tehát kb.6 éves korukig) szinte egyáltalán nem viseltek cipőt. Életük azon időszakát, amelyben a lábboltozat fejlődése a legdinamikusabb változáson megy át jellemzően mezítláb töltötték – így alapozva meg lábizomzatuk egészséges kifejlését, későbbi funkciójának teljes betöltését.

Erre a tapasztalatra rímel az a tanulmány is, amelyet az indiai mezítláb járók és cipőt viselők populációján mért lábegészségügyi felmérésekre alapoztak és bővebben „A láb és a cipő viszonya” című fejezet bevezetéseként számoltam be eredményeiről.

A lábak változásának tehát van egy történelmi idősíkja is; így elmondható, hogy nem azonosak a feltételeink ma – ha lábra illő cipő készítésébe fogunk – és lettek volna fél- vagy akár egy egész századdal ezelőtt. Erre kell gondolnunk, amikor kézbe vesszünk és vizsgálat tárgyává teszünk egy megközelítően száz évvel ezelőtt készült lábbelit.

Kép 24: Múlt századi cipők

A képen látható cipőket méret után készítették eredeti tulajdonosaik és hordták a múlt század '20-as '30-as éveiben. A három pár női és egy pár férfi cipő különböző helyekről származik – Vass László kapta a '80-as években ajándékba – olyan megrendelőktől, akik örökségükként őrizték, majd adták a mesternek, hogy az egyes párokról példát vehessen. A képen idézett darabok valóban sok részletükben példaadóak, de amiért itt most bemutatásra kerülnek: az a méretük. Mindhárom női cipő tulajdonosa valaha Budapesten élt – ezt biztosan tudjuk az ajándékozó örökösöktől – és felnőttként készítette akkor működő pesti cipésznél saját mérete után lábbelijét. A három pár egyikéről (a képen balról a harmadik, fekete színű) biztosan tudjuk, hogy tulajdonosa 83 éves koráig – haláláig viselte. A cipők tulajdonosai tehát felnőtt, városi asszonyok voltak, feltehetően jómódúak, ha – ez akkoriban sem volt sokak számára elérhető – megengedhették maguknak, hogy készítettettnél mégis megmunkált lábbelit viseljenek. Mindhárom cipőnél látszik, hogy bár nyilvánvalóan nem egyetlen pár lábbelije volt viselőjének, – mert újralapálás nyoma csak a férficipőn látszik – de sarkaltatva több ízben is voltak.

Új cipő tervezéskor – különösen, ha a kaptafa is új – az első elkészült párat próbacipőnek tekintik, amelynek viseleti értékét a lábpróba mutatja meg. Bár ebben az esetben nem új tervezésű első páras modellről van szó, mégis érdekes a fenti képen látott cipők „lábpróbája“, amelyet egy véletlennek köszönhetek. Gyermekeim iskolájába hívtak „előadni“ olyan szülők egyikeként, akiknek foglalkozása általános iskolások számára érdekes lehet. Így meséltem én a cipőkészítésről harmadik és negyedik osztályosoknak (az agykutató és fizikus apukákat a felső tagozatosokhoz irányították). Sok szemléltető eszközzel készültem, így vittem magammal a fenti képen látott női cipőkből a bordó és a világos konyak színűeket. Elsősorban a rámánvarrást, faszegelést, apró felsőrész-tűzéseket kívántam megmutatni a régi darabokon és összevetni a maiakkal. Nem számítottam arra, hogy a nők – legyenek bármilyen életkorúak – egy csillogó magassarkú cipőbe – legyen az bármilyen idős modell - azonnal bele akarnak bújni és ha már lábra húzták, próbaképpen járkálnak-billegnek-lejtenek benne. De amíg megszokott kép, hogy a kislányok édesanyjuk magassarkújában klaffognak és sarkuk a cipőnek legfeljebb a glengjéig¹⁰³ ér, addig itt a kilenc éves „lábpróbázók“ közül egy kislányon mind hosszban, mind bőségben tökéletesen jó volt egy száz évvel ezelőtt élt asszony sokat hordott cipője. A negyedik osztályosok (kb.10-11 évesek) között már a bütyökbőségében szűkebb világos konyak színű felülfejes cipőhöz nem találtunk „Hamupipőké“, a meséhez hasonlatosan a cipő apró és törékeny méretei okán.

Itt szeretném leírni a női lábához kapcsolódó - elsősorban méreteikhez köthető és a női vonzerővel összefüggő – azon viselettörténeti példákat, amelyek e testrészünk különleges szerepét bizonyítják. A női láb méreteinek kulturális jelentőségére közismert és nagyon markáns példa a lábelkötés kínai hagyománya. Ezt a problémát tárgyalja Stefan Messmann¹⁰⁴ könyve, aki az évszázadokon átívelő kegyetlen hagyomány mögötti, máig nehezen felfogható okokat igyekszik feltárni. A kínai női lábak mesterséges deformálásának orvosi aspektusait és következményét – a csonkított lábak révén a kínai nők járásképtelenségét és később állandósult ízületi gyulladásait – tudományos cikkben dolgozta fel dr. Józsa László.¹⁰⁵

Bár az emberkínzó kínai szokás túlzása nehezen felfogható európai kulturánkban; azt a jelentését, miszerint a női vonzerő a kis lábmérettel összefüggő jelenség, jól tudjuk értelmezni. Mi sem hallottunk olyan meséről, miszerint a hősnő nagy lábain hódított volna,

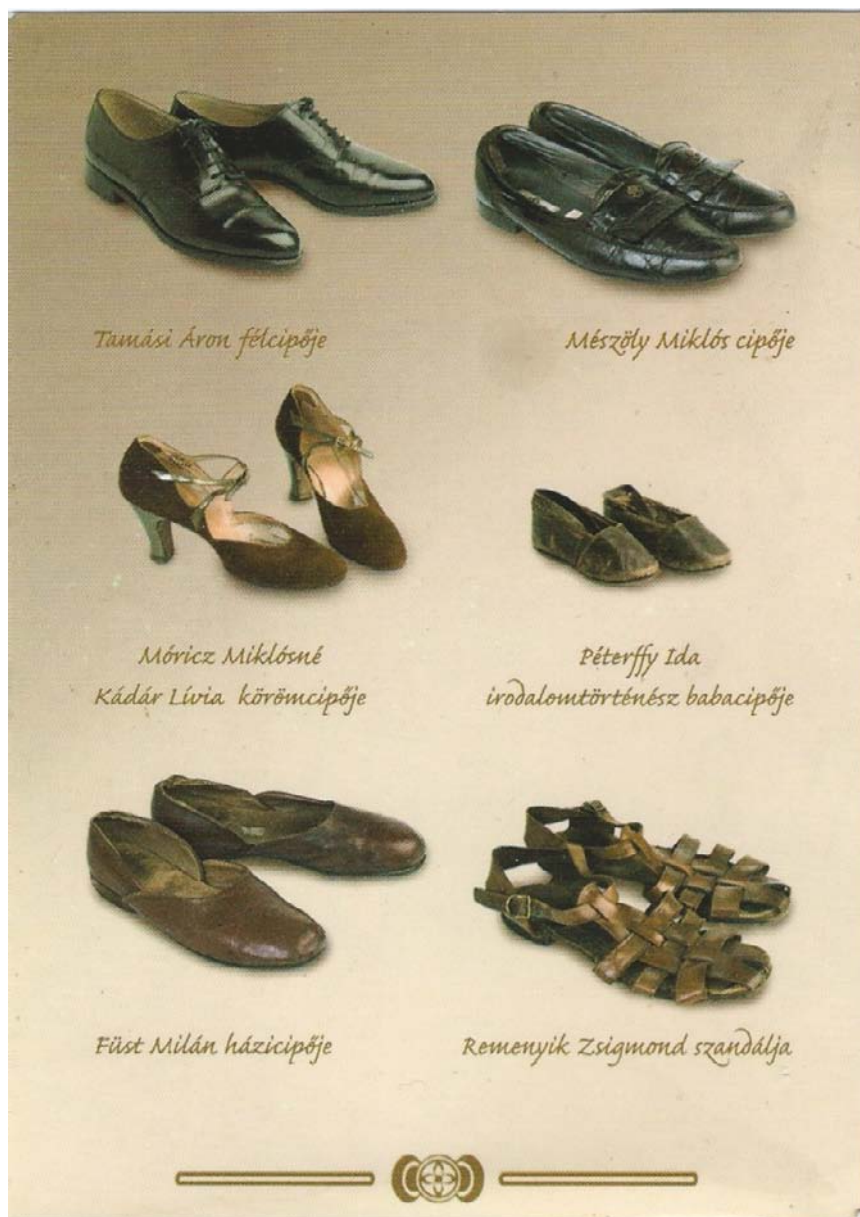
¹⁰³ A gleng a cipő lágyékrésze, a „lányékrész: a láb talpi részén a sarokcsont és a bütyökrész közötti, a kaptafán és a lábbeli talpi részén pedig a sarokülés és a lábizompont közötti rész.“ (ld: Vermes Lászlóné dr.: Bőr- és cipőipari minilexikon, Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1975)

¹⁰⁴ Stefan Messmann: Tipegő lábak, törékeny testek-A kínai nők lábelkötéséről, tabuk nélkül (Dóm Kiadó, Budapest, 2007)

¹⁰⁵ Dr.Józsa László: Az emberi test mesterséges módosítása II. A kínaiak lábelkötése. (Orvosi Hetilap, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2011 olvasható itt: <http://www.akademiai.com/content/f008t112p4747536/> letöltés dátuma: 2013-01-11)

vagy olyan női cipőviselő divatjáról, amely a női lábakat nagyobbak, szélesebbnek, jelentősegteljesebbnek láttatta volna.

A lábak méretének történelmi változására például szolgálnak a múzeumok gazdag cipőgyűjteményeinek egyes darabjai. Gyakori jelenség, hogy egy kor hírességeinek relikviáit – köztük cipőiket – múzeumokban őrzik. Az ő lábbelijeik vizsgálata azért különösen tanulságos, mert a lábbeli méretéhez társítani tudjuk az egykori híresség egyéb testi méreteit, alkati sajátosságait, így nyerve pontosabb képet a lábméretnek történelmi változásáról. Az idézett képek csak példák a számos meghatározó cipős gyűjtemény gazdag anyagából; ilyen „neves” lábbeliről tájékoztat többek között Marie-Joséphé Bossan könyve is.¹⁰⁶

Kép 25: A „Relikviák” című képeslap, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest

¹⁰⁶ Marie-Joséphé Bossan: „The Art of the Shoe”, Sirocco-Parkstone Internation, 2008

Kép 26: Tamási Áron félcipője

A képen látható cipők közül – elemzés szempontjából – Tamási Áron¹⁰⁷ sima derby-s cipőjére esett a választásom. Az író életét megismerve – a láb örökletes tulajdonságai szempontjából – fontos adat, hogy székely földműves család gyermekeként született, de miután kilencéves korában pisztollyal ellőtte hüvelykujját, szülei taníttatni kezdték, mivel a gazdasági munka végzésére alkalmatlannak találták. Így végezte Farkaslakán (szülőfalujában) elemi iskoláit, majd gimnáziumot Székelyudvarhelyen és szerzett jogi, majd kereskedelmi diplomát Kolozsvárott. A gyermekéveket azért ismertetem ilyen aránytalannak tűnő részletességgel, mert a disszertációmban kifejtett anatómiai és ortopédiai számadásban, majd a láb és a cipő viszonyában, valamint a lábtípusok és láb változásainak meghatározásában az egyes láb „múltjának” perdöntő szerepe van. Nyilvánvaló tehát, hogy Tamási paraszti gyökerei ellenére korán viselt a mindennapokban cipőt és az a tény, hogy diplomaszerezése után banktisztviselőként dolgozott Kolozsvárott, majd Brassóban azt bizonyítja, hogy városi polgárként feltételezhetően jó minőségű, a kor divatjának megfelelő lábbelit hordhatott. Az első világháborút követő Egyesült Államok-beli (1923-25-ig New Yorkban) tartózkodása, csak erősítik a világpolgár attitűdhez illő cipő viseletének lehetőségét.

Az egyedi példa tanulságai után visszatérve az általánosságokra, összefoglalóan megállapítható, hogy a lábközépméreték az évtizedek során – egyéb testméretek

¹⁰⁷ Tamási életrajzáról, ahogyan cipőjének méreteiről a Petőfi Irodalmi Múzeumban tájékoztam. Hozzáférés: <http://www.pim.hu/object.63236477-E454-42CC-9E43-6A4DE1CC7D37.ivy> letöltés dátuma: 2013-02-15

változásával arányosan – növekedni látszanak, tehát nagyobb lábon élünk ma, mint elődeink régen.

Ezt a fenti képekkel bemutatott vizuális sejtést támasztja alá több tanulmány is, amelyek közül különösen érdekes egy átfogó felmérés¹⁰⁸, amelyet 10 és 16 éves kor közötti gyermekeken végeztek. A kutatás célja a pubertáskorú gyermekek testalkatának, testösszetételének és érettségének vizsgálata a család életminőségének tükrében. Ami mindezek tanulságaként számomra leszűrhető, hogy a túlsúlyosság problémája inkább a lábegészség, mint a láb méretei szempontjából érdekesek. Az viszont tény és Karkus Zoltán doktori értekezésének¹⁰⁹ felmérései is bizonyítják, hogy húsz év távlatában (1983-85/2003-05) a serdülőkor és fiatal felnőttkor közötti időszakban a magyar fiúk és lányok testi fejlődésének üteme és konkrét méretei szignifikánsan megváltoztak. A változás testmagasságban 4-5 centiméter növekedést is mutat, amely lábmérethez igazított arányban legalább fél szám növekedést eredményez a középmeret, mint átlag esetében.

Ha a történelmi síkról a jelenbe váltunk és egy mai férfi és női láb születéstől halálig bejárt útját nézzük, a változás izgalmas dinamikáját tapasztaljuk meg. A mesterművem általános ismertetéséhez választott mondat első vállalásaként igyekszem bemutatni ennek a dinamikus változásnak a fázisait.

A mesterművemben megjelenő cipők sorozatában nem egyedi lábméreték alapján készült cipőket mutatok be. Olyan női és férfi lábbeli-sorozatot szerettem volna létrehozni, amely mindazon tapasztalatok esszenciáját adják, amelyet az elmúlt tizenöt év gyakorlatával és a doktori értekezés megírásához szükséges kutatással szereztem. Ehhez kiegészítésként tartozik, hogy a tizenöt év szakmai tapasztalata kizárólag felnőtt, ezen belül is jellemzően férfi lábakhoz köthető, mivel a Vass cipészetben végzett munkám során leginkább férfiak lábméretének levétele és kaptafájának méret utáni elkészítése volt a dolgom. Női lábbeli-modelljeimet – amelynek számos klasszikus változatát tervezhettem meg – jellemzően kész kaptafákra készítettem, igaz az egyes új kaptafa-típusok kialakításába beleszólásom volt.

Így a járt utat részben járatlanra cserélve a kihívás mellett döntöttem, – hogy a láb életkori sajátosságainak és a láb fejlődésének tanulmányozásával olyan kaptafák kialakításába fogjak, amelyek ezek igényeit szolgálják – így a tervezés olyan területein szeretnék megfelelni, amelyekről csak részben van szakmai tapasztalatom. Döntésemben az segített, hogy ugyan a csecsemő-, a kisgyermek-, a gyermek- és a serdülő lábak méreteiről, a lábegészségük megőrzéséhez szükséges feltételek megteremtéséről szakmai tapasztalattal

¹⁰⁸ Bodzsár É., Eiben O., Szmodis M., Zsákai A.: Tápláltsági állapot – Életmód. Budapest: Project Report, 2009

¹⁰⁹ Karkus Z.: A testi fejlődés mintázata és a szocializálódás összefüggés-elemzése. Doktori értekezés, ELTE Biológiai Intézet Embertani Tanszék, 2010

nem rendelkezem, személyes életem lehetőséget ad, hogy testközelből nyerjek információkat.

Öt gyermekem, akik a doktori mű befejezésének idején 2, 4, 9, 12 és 14 évesek; bár genetikai adottságaikban egyező, mégis jellegükben és minden méretükben nagyon különböző lábtípusokkal rendelkeznek.

Kép 27: Gyermeklábak 2-14 éves korig

A minőségi, lábegészséget szolgáló, komoly esztétikai igénynek megfelelő cipők elkötelezettjeként természetes, hogy gyermekeimnek az első lépéstől törekedtem a lehető legjobb cipőket adni. Azt mondhatom, hogy a kereskedelmi forgalomban időről időre és az alkalomhoz illően sikerült megtalálnom az elvárásaimnak megfelelő gyermek-lábbeliket. Így mesterművemben nem ezek hiányára szeretnék terveimmel megfelelő választ adni, vagy alternatívákat mutatni, pusztán szemléltetni szeretném azt a gondolatmenetet, amelyet a láb különböző életkorokban való alakulásáról, egészséges fejlődésének megőrzéséről bejártam.

A mesterműben létrehozott cipősorozatok gyermeklábakra vonatkozó döntéseit Erne Maier és Maren Killmann komoly szakmai igénnyel megírt könyvére¹¹⁰ és az ehhez végzett kutatásaikra és felméréseik statisztikáira alapoztam.

Mivel a mű célja a láb változása a férfi és a női élet során, igyekeztem ennek útján olyan csomópontoknál jelentkezni, amik a láb fejlődésének szempontjából meghatározóak.

¹¹⁰ Erne Maier – Maren Killmann: Kinderfuß und Kinderschuh/ Entwicklung der kindlichen Beine und Füße und ihre Anforderungen an fußgerechte Schuhe (Verlag neuer Merkur, München, 2003)

Így természetesen az első méret, amelyre kaptafát alakítottam, majd cipőt készítettem, az a **18**-as francia számozású, első lépés megtételének átlagméretét mutató cipőnagyság. A mozgásfejlődés életkori átlagait tekintve a hozzáértők az első lépést a 11 és 15 hónapos kor közöttre¹¹¹ datálják, ekkortól hord lábbelit a civilizált városi ember. Az első lépéseket rendszerint terpeszállásban, befelé forduló lábakkal tesszük meg. A testfelépítés ebben az életkorban nem támogatja a felegyenesedést. A fej és a törzs nehezek, így a test súlypontja nagyon magasan van. A csipők és a térdek hajlítottak és a gerincoszlop még nem érte el az s-vonalú íveltséget.

A következő csomópontot a négy éves kor – fiúknál és lányoknál azonos – középátlagára, a **26**-os francia számozásra méreteztem. A motorikus fejlődés általában ekkor éri el azt a szintet, hogy a járásnál a lépések jól-koordináltakká válnak és a lábboltozat megjelenésével a láb izomzata képessé válik addig nem képes mozgásformák (pl. bicikli pedáljának hajtása) kitartó gyakorlására.

Ezután a még mindig mindkét nem esetében azonos méretezést, az iskoláskor kezdetére (kb.6 és fél, 7 éves korra) jellemző átlag cipőnagyságot, a **32**-es közép méretet vettem alapul az életkori sajátosságokra alakított

Kép 28: 13 hónapos tipegő lába

Kép 29: 4 éves gyermekláb

¹¹¹ A fejlődés eltéréseit Maren Killmann így nyugtázza: „Jedes Kind richtet sich zu seiner Zeit auf – an der inneren Uhr ist nicht zu drehen.” (szabad fordításban: Minden gyermek a megfelelő időben áll fel – a benső órát nem lehet átállítani.) (26.oldalon)

kaptafa megépítéséhez. Itt szeretném rögzíteni, hogy a méretek és kaptafa-formák meghatározásánál minden méretezést és formaalakítást az „átlagos” életkori alkathoz igazítottam. Így megismerve a túlsúlyos gyermekek lábdeformitásának lehetséges változatait (Maier-Killmann 2003)¹¹² és a gyermekek testméreteinek változási együttthait az életmód tükrében (Bodzsár-Eiben 2009)¹¹³, cipőim mintaadóinak igyekeztem normál testalkatú, átlagos fejlettségű és kiegyensúlyozott életkörülmények között élő kisgyermekek, gyermekek és serdülők közép méreteit választani.

Így amikor a következő csomóponthoz, a serdülőkorhoz értem; tágabb életkori intervallumot jelöltem ki, mert a fejlődés ezen stádiumában meglehetősen nagy szórást mutat. A 12-14 éves életkor közötti időszakra, a **lányok** esetében a **36-os** lábközép méretet, míg a **fiúknál** a **38-as** méretet határoztam meg. A csont- és izomfejlődés, a lábboltozat rögzülésének és ép megőrzésének szempontjaiból a hormonális változásokat hozó serdülőkorban különösen fontos a láb és a cipő értő figyelme.

Kép 30: 6 és fél éves gyermek lábának mérése

Kép 31: 12 éves gyermek lába

Itt „elengedtem” a gyereket és a fiatal felnőtt korhoz érkezvén a már a felnőtt férfi és női láb közép méreteire dolgoztam, így a **férfi** méretet a **42,5-es**, a **női** méretet pedig a **37,5-es**

¹¹² Bővebben a könyv 31. oldalán: Erne Maier – Maren Killmann: Kinderfuß und Kinderschuh/ Entwicklung der kindlichen Beine und Füße und ihre Anforderungen an fußgerechte Schuhe (Verlag neuer Merkur, München, 2003)

¹¹³ A mű 24. oldalán: Bodzsár É., Eiben O., Szmodis M., Zsákai A.: Tápláltsági állapot – Életmód. Budapest: Project Report, 2009

méretekben határoztam meg. Itt nem tudtam ellenállni annak a szakmai kihívásnak, hogy a fiatal női lábra magasabb sarkú modellt, így kaptafát tervezek. Kialakításának szempontjairól bővebben a mondatelemzés második helyen álló részében, a kaptafakialakítás fejezetében számolok be.

A középkorú felnőttek (fiatal felnőttekéhez képest) láb-középméretének változtatása nélkül építettem ki kaptafáikat. Itt meg kell jegyezni, hogy a női élet ezen szakaszára tehető a gyermekvállalás időszaka. Így az „átlagos” nő, ha magyar legalább egy gyermeket hord ki 25 és 30 éves kora között. Ahogyan túlsúlyos gyermekek ízületi- és szalagrendszerének változására, a láb bőségméreteinek alakulására hatással van az átlag magassághoz tartozó növelt testsúly; úgy a női várandósság hormonális változásai – az ízületek lazulása, a szalagok megnyúlása, a vénás keringés zavarai – és a fokozatos, de hónapokon át fennálló testsúlygyarapodás is befolyásolják a láb méreteinek változását. A témáról nagyon részletes és érdekes kutatást végzett 2010-ben Münchenben Anita Klement, felméréseiről és következtetéseiről doktori disszertációban adott számot.¹¹⁴ Ez a változás a várandósság idejére természetesen növekedést jelent a kismamák lábának hossz-, bőség-, és térfogtméretei tekintetében, de nem minden nőnél jelent a szülés után is fennálló irreverzibilis hatást. Jól példázza ezt egy tanulmány erre vonatkozó statisztikája, amely egy német ortopédiai szaklapban jelent meg és 41 kismama lábméretváltozásait vizsgálva, mindössze 20 nőnél diagnosztizált szignifikáns méretnövekedést a terhesség előtti és utáni méretek változásában.¹¹⁵ A kutatás eredményei arra is rávilágítanak, hogy a maradandó méretnövekedések túlnyomó részében (75%-ánál) a lábnak alapvetően a bősége nő, magassága csökken, tehát ellapul. Így a terhességet követő nagyobb cipőméret igénye ritkán következik a lábméret hosszának növekedéséből. Hogy ezt a tanulságot a kaptafába hogyan transzponáltam, a következő fejezetben igyekszem megvilágítani. A méretek tartására (a női középkorú lábra is 37,5 hossz méretű kaptafát építettem ki) minden esetre választ ad a fenti német kutatás eredménye.

Ugyanígy érvényes, hogy a férfiak lába is változik az életkor előrehaladtával. Különböző hatások érvényesülnek a sportolási szokások, az ülés dominanciáját segítő tevékenységek, a növekedő testsúly függvényeiben. Erre vonatkozó adatok széles választékát tapasztaltam meg a Vass cipészet (jellemzően) férfitársárlóinak lábméret-levételei kapcsán. Köszönhetően a kézi készítésből adódó időtálló kivitelnek, lehetőségem volt számos vevő lábának változásait akár évtizedeken át, három-öt éves időközönként megfigyelni és változó lábméreteiknek megfelelő cipőt készíteni. Ezekből a megfigyelésekből alakult ki az a

¹¹⁴ Anita Klement: Plantare Druckverteilung während und nach der Schwangerschaft (München, 2010) Hozzáférhető: <http://d-nb.info/1004389337/34> (letöltés dátuma: 2013-02-05)

¹¹⁵ H.H Wetz (Münster), J. Hentschel, B. Drerup, L. Kiesel, N. Osada, U. Veltmann: Form- und Größenveränderungen des Fußes während der Schwangerschaft (Orthopäde 2006, 35:1124-1130)

gyakorlat, hogy az utolsó rendeléshez képest három éven át őrzi a Vass cipészet egy adott vevő méretes kaptafáját. Mesterművemben megfigyeléseim általánosítására törekszem és a férfi kaptafák sorozatán (fiatal-középkorú-idős láb) ezek esszenciáját próbálom szemléltetni.

Így jutok el a férfi és a női életúton az időskorig és alakítok az időskori lábak igényének megfelelő cipőt. Tudományos kutatások ¹¹⁶ bizonyítják, hogy a járás egészséges emberek esetében is 60-70 éves korra jelentősen megváltozik.

A lépések rövidülnek, a járás a doktori értekezésem külön fejezetében ismertett minden fázisa változik, sebessége nyilvánvalóan csökken. A változás okát a járás biztonságának, a stabilitásnak érdekében tett erőfeszítésnek tulajdonítják. A járás biztonságos egyensúlyának megőrzéséhez a cipő megfelelő kialakítása egyértelmű kritérium; elsősorban a talp csúszásmentes kialakítása és a kaptafa formájánál az előláb kényelmes, mégis határozottan tartó funkciója, a sarokágy íves kiképzése és a sarok (női cipőnél) billenésmentes felülete. Az idős láb bőségméreteinél mindkét nem esetében növekedést feltételezek és fenntartom a lehetőségét, hogy az elkészült cipőbe az időskori boltozati süllyedés jellemző tünetét (lúdtalp), panaszainak csökkentését segítő lábraformált kivehető betétnek legyen elegendő hely a cipő talpbélése felett.

Kép 32: 75 éves férfi lába

Kép 33: 70 éves nő lába

¹¹⁶ Kirsten Götz-Neumann: Ganganalyse in der Physiotherapie (Georg Thieme Verlag, Stuttgart, 2006)

2. A lábra illő kaptafa

Kép 34: A lábra illő kaptafák sorozata

Az imént vázolt szempontok szerint és ismertetett méretekben összesen 11 pár kaptafa kialakítását végeztem el, amelyekre 14 pár cipő (7 pár női és 7 pár férfi) készült. A járás kezdetére kialakított 18-as, a 4 évesekre épített 26-os és az iskoláskor kezdetére tervezett 32-es kaptafák lány- és fiú változatai egyformák, arra a feltételezésre alapozva, hogy a gyermeki láb fejlődésében nincsenek nemi különbségek, ezért a láb egészséges fejlődését azonos formaadás szolgálja. A nemi különbségek szerepe a megjelenésben, a modellek kialakításában nyer jelentőséget, így erről a fejezet negyedik tételében, a tradicionális „Budapest” modell finomhangolásainak kifejtésekor adok számot.

Fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy a kaptafák kialakítása nem egyszemélyes feladat; azon túl, hogy sikeres kivitele igen nagy szakértelmet és megfelelő tapasztalatot igényel. A doktori értekezésemben kifejtett szempontjaim és terveim szerinti kaptafákat Pápán ifjabb Berta Kálmán szakértő segítségével alakítottuk ki. A „Bertafa kaptafa” cég szakmai múltjáról és a kaptafakészítés technológiájáról, anyagairól részletesen és mélységben tájékoztat „A klasszikus férficipő” című könyv, így mindezek kifejtését itt nem érzem szükségesnek.

A 18-as babacipő elkészítéséhez szükséges kaptafát szárás cipő kivitelezéséhez alakítottam. Az első lépések megtételekor, a járás kezdetén a mezítlás ideális állapothoz képest a cipő viselete mindenképpen kompromisszum. A babakaptafa minden pontja fontos szerephez jut a porcos, zsírpárnákkal ágyazott, boltozat nélküli babaláb egészséges fejlődésének szolgálatában. A kaptafa elő-, közép-, és sarokrészének arányai természetesen a babaláb arányait követik, a talp felől a sarokágy íveltsége alapvető, dőlésszögében enyhén a láb kifelé döntését, a sarokrész varus-állását segíti. A kaptafa belső tengelye szinte egyenes, orr-felhajlása kb.5mm-es sarokmagasságot feltételez. Az orr-rész kialakítása sok kísérlet, kezdeti kudarc, majd a javítások végeredményeként egy enyhén íves, megfelelően magas kerekített formává csiszolódott. A kaptafára próbacipő készítését követően, lábpróbák és járáspróbák sorozatát kell elvégezni, hogy döntéseink igazolódjanak.

A 26-os kaptafa - ahogyan már említettem - a kisgyermek lábfejlődésének meghatározó szakaszát, a négyéves kor átlagméretét példázza. Ugyan a lábboltozat alakulóban van és a gyermekláb porcos szerkezetében a csontmagok kifejlődésének dinamikus szakasza zárul, a szárás cipő viselete továbbra is szükséges. A szár magasságának tartására a kéregmagasság miatt van szükség és általa a sarokrész megfelelő

Kép 35: 18-as tipegő-kaptafa

Kép 36: A 18-as láb, a kaptafa és a cipő

Kép 37: 26-os kaptafa

támasztására és kiegyensúlyozására, kifelé-, vagy akár befelé dőlési hajlamának korlátozására. A kaptafa belső tengelyét továbbra is egyenesen tartottam és az orr-rész kialakításánál sem engedtem azt a kapta középvonalához igazítani. A lábujjaknak elég helyet és mozgásteret biztosítandó, de a túlzott lábujj-terpesztést elkerülendő egy enyhe ívű, viszonylag magas kiképzésű orrformát hoztam létre. A kaptafa talpfelőli középső része ívelt, hogy a boltozat támasztását segítse, ez a kézi fárahúzás és megmunkálás, a bőrtalp kézi formáralakítása révén nagyon finom, de annál hatékonyabb módon érvényesül. A kaptafa orrfelhajlása kb.7mm-es sarokmagasság építését feltételezi.

A 32-es kaptafa az iskoláskor kezdetére jellemző láb sajátos igényeinek kíván megfelelni. A gyermekek sarkának dőlése hét éves koruk körül éri el a maximumot, majd csökken és kb. tizenöt éves kortól már nem változik. Ez a test arányaival és a súlyponttal, a medence állásával összefüggő helyzet, de a kaptafa kialakításánál figyelembe vétele döntő jelentőségű. Így élve a lehetőséggel, hogy nem sorozatkaptafák kialakítása a cél adott méretcsoportok szerint, a 32-es méret privilégizált szerepet élvez a sarokrész dőlésszögének átgondolt, gondos kialakításával. A kaptafa belső tengelye alapvetően továbbra is egyenes és az orr-rész is kerek, és bár a lábujjak korra jellemző volumene miatt már kevésbé magas, mégis a szabad mozgást, de

Kép 38: 26-os kaptafa a fiúcipőhöz

Kép 39: 32-es kaptafa

természetes tartást segíti, a lábujjak területét és terpesztését korlátozza. A kaptafa középrésze már a gyermekláb arányait követve nyújtottabb és plantáris kidolgozottsága a 26-os méretnél vázolt megmunkálás okán méltán differenciált. Az orr-felhajlás a 8mm és a 15mm közötti sarokmagasság építését teszi lehetővé, ezen határértékeknek a fiú és a lány modellek különbségeinek kiemeléséhez érvényt is szerzek.

A **36-os lány** és a **38-as fiú**, hasonló életkori időintervallumot tükröző lábméreték különbözőségéről az előző részben beszámoltam. Kaptafáik; alapformájukat és arányaikat tekintve a nagyságkülönbségen túl egyező paraméterek szerint kerültek kialakításra. Itt – a divat hatásainak engedve, de a lábegészség megőrzésének szándékával – a kaptafa belső tengelyét a belső bűtyökvonal feletti résztől enyhe szögben a kaptafa középtengelye felé engedtem eltolni. Az orr-rész így centrálisabb kialakítású lett, és egyúttal a kisgyermek cipőkhöz képest a felnőtt cipők orr-kialakításához hasonlóbb formát mutat. Ugyanakkor a 12-14 éves korosztályt még gyermeknek, lábszerkezet tekintetében is fejlődésben lévőknek ítélve; a lábujjak szabad állását és cipőben is torzítatlan működésének elősegítését a centrálisabb orr-kiképzés mellett viszonylag széles íveltséggel oldom meg. A lábboltozat szinte kialakult állapotát a keskenyebb kaptafa-középrésszel, a marrész magasságának növelésével és a talp felől a

Kép 40: 32-es kaptafa boltozati nézete

Kép 41: 36-os lányka-kaptafa

Kép 42: 38-as fiúkaptafa

lányékvonal plasztikus megformáltságával igyekszem támogatni. A kaptafa orrfelhajlása jelöli ki a sarok építésének magasságát. Ez a magasság nem függ a számozás nagyságától, még ha karakterében azonos, de két nagyságszám különbségű kaptafáról is van szó. Mindkét kaptafa orrfelhajlása 20 és 28 mm közötti sarokmagasság építésének lehetőségét jelöli ki és a kész cipőkön én a sarkak egyformán 24 mm-es magasságú rétegezése mellett döntöttem. Fontos rögzíteni, hogy a kijelölt méretek már jelen vannak a felnőtt széria-kaptafák választékában is. A divat szemponjain túl azonban fontos rögzíteni a serdülő lány és a felnőtt női láb közötti alapvető különbségeket, amelyeknek a láb egészség-megőrzése és korlátok nélkül való fejlődése okán tükröződnie kell a kaptafán. Így az azonos méretű (itt 36-os) serdülő lány kaptafája az azonos hosszúságú és számozású női kaptafához képest, mind volumenében, mind tarajmagasságában és minden bőségmértékben alulmúlja azt. Kizárólag az orr-részénél bővebb; kereken ívelt, hogy széles kiképzése a női kaptafájénál nagyobb szabadságot adjon az életkori sajátosságoknak megfelelő terülőbb lábujjaknak. A fiúkaptafa esetében az azonos hosszúságú, így megegyező számozású 38-as női(!) kaptafához képest a különbség volumenben és a bőségmértékek tekintetében kevésbé markáns különbséget mutat, mint a lányok esetében. Ugyanakkor a lányékrész alatti talpkiképzés, a sarok bősége és a láb alap-arányai jelentősen különböznek egy azonos hosszúságú női láb ilyen paramétereitől. Az orr-kiképzésében a fentebb bőven vázolt, azonos szempontok jutnak érvényre.

A felnőttkorhoz érkező fiatal felnőtt férfi és női kaptafákat külön tárgyalom. Mindkét esetben azonos szempont, hogy a kaptafákat a láb torzítatlan működésének segítésén túl az előre eltervezett modell kritériumainak is meg kellett feleltetnem. Fiatal felnőttek esetén a kézi készítés alkalmazása és a legmagasabb minőségi igényekhez igazított anyaghasználat olyan lábbeli megjelenését eredményezi, amely az adott korosztály esetében kifejezetten alkalmi, ünnepi használatot feltételez. Így terveimben ilyen karakterű cipők szerepeltek, majd határozták meg az ehhez igazodó formaadást a kaptafák megépítésében. A divat klasszikus eleganciához kötődő megnyilvánulásai pályám kezdetétől határozzák meg tervezői döntéseimet. Az a tény, hogy 15 éve dolgozom kézi készítésű cipőkkel; azt a habitust erősítik, mely szerint az időtálló technológiák alkalmazása hosszútávon érvényben lévő modellek tervezésére kötelez. Ezzel a szemlélettel közelíték mesterművem egyes darabjainak kialakításához is, ugyanakkor engedve a kihívásnak a fiatal női láb alkalmi esetére magassarkú kaptafa kialakítását tűztem ki. Magassarkú cipőnek a 45mm-t meghaladó sarokmagasságú lábbelit nevezik. Így az általam tervezett cipő, 57 mm-es sarokmagasságával ebbe a kategóriába tartozik. Kihívásnak azért neveztem magam számára a tervezést, mert a kézi megmunkáláshoz - az alapvetően férficipőkhöz, azok robotosabb rámánvarrásához - szokott műhelyi háttér, amelyben kezdettől dolgozom tapasztalatlan

magassarkú női cipők kézi elkészítésében. A mesterművemben bemutatott 37,5-es méretű - fiatal női lábra szánt magassarkú - lábbeli tökéletlenségei jóllehet tükrözik ezt a járatlanságot; mégis a kaptafa lábra-igazítottságáról és egyúttal a klasszikus divatnak megfelelően sikeres formaadásról reményeim szerint híven ad számot. A magas sarok miatt a kaptafa lágyékhajlása jóval magasabb, mint félcipő kaptájának alakítása esetén, ugyanakkor az orrfelhajlás igen kismértékű és így a bütyökrésztől kezdve a talprész teljesen lapos. A sarokgörbe nagyon jellegzetes. A legmagasabb pontja az alsó harmadban van. A magas sarok következtében a láb előretolódik, szétterül, így a bütyökrész felső részén, a felső mérőpont körül a bőselosztást igyekeztem nagyon gondosan tervezni. Az előmarnál mért kerületnél biztosítottam megfelelő helyet a magas sarok következtében megnövekedett lábméretnek. Segítségül ehhez a lábakat eleve lábbujjhegy állásban, a test súlyával terhelten mértem és a kaptafaépítés során a méréseredményeket pontról pontra összevetve és korrigálva alakítottam. A talprész formázására, így a lágyékrész differenciált görbületeinek kialakítására különösen alkalmas a kézi megmunkálás és a rámán varrás technológiája. Élve ennek lehetőségével, a kaptafa talpi felszíne ezek szerint lett alakítva. A magassarkú női kaptafa orr-részénél a nyújtottabb, a lábujjknak megfelelő térhez igazodóan magas, mégis hegyesebb kiképzése mellett döntöttem. Ebben befolyásolt a mesterművet, mint sorozatot felfogó szándékom. A fiatal felnőtt klasszikus alkalmi lábbelijeit férfi és nő esetében is a nyújtottabb, hegyesebb orrú, könnyed karakter jegyében terveztem. Mindkét nemnél, ahogyan a mestermű minden egyes darabján a láb életkorhoz kapcsolódó egészségének megőrzése és támogatása az elsődleges szempont a kaptafa kialakításakor. A férficipő esetében könnyebb dolgom volt és nem jelentett különösebb kihívást egy megkímélt - de izmos - normál bőségű egészséges fiatal lábra kaptafát alakítanom. Ahogyan említettem, az adott méret és életkor férfi és női darabjait egységes szellemben kívánom kezelni és ezt a formaadás is tükrözi. Szándékom szerint stílusában a fiatal lábakra alkalmas lendületes, merészebb vonalakat vállaló, de a klasszikus eleganciát fiatalos felfogásban tükröző kaptafákat építettem.

Kép 43: 37és feles magassarkú női kaptafa és 42és feles átcsiszolt férfi kaptafa

Bár a fiatal láb - ha megfelelő cipőt hord, kiegyensúlyozott életmódot folytat étkezés és testmozgás terén - méreteit és igényeit tekintve markánsan nem különbözik a középkorú lábtól, itt mégis az előzőekhez képest karakterében más kaptafákat terveztem. Döntésemet a modellekről írt részletes beszámolóban indoklom, mert a 37,5-es női és a 42,5-es férfi méretekre bokacipőket terveztem. A női cipőnél az alacsony, félcipőre alkalmas sarokmagasság eleve teljesen más formaadást feltételez a kaptafa kialakításakor, mint amelyekről a magassarkú cipőnél beszámoltam. Ahogyan a sarokmagasság emelkedésével arányosan a kaptafa méreteit úgy kell alakítani, hogy a sarok és lágyékrész talprésze keskenyedjen, a sarokgörbe a láb sarkának befelé dőlését kövesse; az orr-rész és bütyökrész kissé keskenyedjen a láb előre csúszásának megakadályozásáért; úgy mindezek visszafelé is igazak. Az orrfelhajlás a sarokmagasság és az aljarész szerkezeti felépítésének függvénye. Az orrfelhajlás célja a járás megkönnyítése, tehát minél magasabb a sarok, annál legördültebb helyzetben van a láb, és így a sarokmagasság emelkedésének az orrfelhajlást csökkentenie kell. A szerkezetre ez fordítva is érvényes, mert minél merevebb a szerkezeti felépítés, annál nagyobb mértékű orrfelhajlást kell alkalmazni, hogy a járást megkönnyítsük. Ezt a gondolatot és tapasztalatot érvényesítettem a bokacipők kaptafáinak megépítésénél. Építkezni valójában a női fa esetében építkeztem. A férfi bokacipőt a Vass cipészet választékában jelen lévő ún. „P2” kaptafának kicsit módosított változatára húztam. Mentségemre szóljon, hogy ennek a cég választékában viszonylag új (2005-ben készült) kaptafának a tervezésénél, tesztelésénél és végső formaadásánál a cipészet aktív tagja voltam, mindezek kialakítását a vevők méreteinek tanulságaival segítettem. A „P2” azóta is az egyik legsikeresebb széria kaptafája a Vass cégnek. Minden modell jól mutat rajta, nyújtottabb formája és klasszikusan formázott, de inkább hegyes orr-képzése fiatal vásárlóknál is tetszést arat. Ugyanakkor megfelelő bőségméretei mind a bütyök, mind pedig a marméreteknél szinte minden korosztály egészséges lábára alkalmassá teszik. A változtatás, amit a mesterművem kapcsán a „P2” kaptafán elvégeztem, a bokacipőre való alkalmassá tételhez kapcsolódik. A könnyebb bebújás végett a kaptafa taraj-részét jelentősen, kb.1cm-rel növeltem meg, a méretes konfekcióban bevett bővítési módszerrel. A fent említett merev talpszerkezet és kényelmes legördülés összehangolására az orrfelhajlás mértékének növelésére a sarokmagasságot 25 mm-re vettem. A női kaptafa kialakítása a már fent kifejtett „egységes szemlélet” okán a férfihez hasonlatos paraméterek szerint alakult. A választott modell – hétköznapi bokacipő – hosszabb időn keresztül való hordást feltételez. A kaptafa talpi kialakítását, lágyékrészének megformálását ebben a szellemben igyekeztem kialakítani.

Kép 44: 37és feles női kaptafa és 42és feles férfi kaptafa

Az idős lábra való kaptafák kialakításához meghatározó előképekkel rendelkezem. Elsődleges szempontként a kényelmi funkciók érvényét tekintettem. A doktori műegészt és egyes darbjainak egységét, a nemi jelleg megmutatásának összehangoltságát mindvégig szem előtt tartva, az időskori lábra és cipőviseletre gondolva, kifejezetten könnyű, nyári lábbeli tervezését határoztam el. Bár a technológia és a modell-alkotás részleteinek bemutatásakor alaposan kitérek a mértekre, ez a tény – idős lábra nyári cipő készítése – meghatározza a kaptafa építésének módjait. Mind a női, mind a férfi kaptafák esetében valójában a méretes konfekció alapelvei mentén dolgoztam. Ez azt jelenti, hogy egy adott kész kaptafát formáltam „méretre”, jelen esetben egy „általános” idős női és idős férfi láb igényeire.

Kép 45: 37 és feles bővítéses idős nőilábra való trottór-kaptafa és 43-as bővítéses idős férfilábra való kaptafa

A kész alapok természetesen a Vass cipészetnél kiművelt és sokszorosán lábpróbázott darabok, lényegüket mégis a tudatos kiegészítésekkel, bővítéses kaptafa-építéssel nyerték el. A női fa esetében egy klasszikus „trottór” kaptafát alakítottam át. A női trottór kapták sajátossága, hogy kényelmes kirándulásra, hosszabb sétákra alkalmas építésűek, de a hagyományos félcipő sarokmagasságaihoz képest az időskori tartás stabilizálásához ideális magasabb, 3,5 cm-es sarokkal épülnek. Az adott trottór fát orr-résznél és sarokvolumenében bővítettem és a lágyékrész megformálásánál a talpi oldalról igyekeztem

megteremteni annak lehetőségét, hogy a kész cipőbe tulajdonosa opcionálisan vékony lúdtalp-emelő betétet helyezhessen. A férfi fa esetében természetesen a sarok magasságát nem emeltem, de az orr-felhajlás növelésével a biztonságosabb járást, a gördülés segítségét, az orrabukás esélyének csökkentését igyekeztem szolgálni. Az idős férfi kaptafájának orrrésze és sarokbősege is növelésre került, a lábujjak szabad mozgásáért és összenyomódásának elkerüléséért az orr formáját magasra és kocka-formájúra alakítottam.

Kép 46: Mestermű kaptafái

3. A hagyományos cipőkészítés

Kép 47: A kézimunka cipészet szerszámai

A mesterművemben létrehozott cipősorozatról a továbbiakban is az egyes méretek sorrendjében adok részletes számadást.

Néhány műveletet különös alaposággal tárgyalok és fotók sorozatával is szemléltetek; azzal a szándékkal, hogy egy kiveszőben lévő szakma eddig nem dokumentált fogásait rögzítsem, tudásának megőrzését támogassam.

A **18-as** babacipők elkészítése - a kisfiú és a kislány párok kaptafái, modelljei (csak színeikben különböznek) és kivitelezésének minden fázisa azonos - a kézi cipőkészítésben jártas szakemberek számára komoly kihívást jelent. Az a tény, hogy a kézi készítésű cipőt a kivitelezés során legalább százszor kézbe kell venni, érthetővé teszi a fenti állítást - különösen, ha számításba vesszük, hogy azok a bizonyos kezek alapvetően férficipő készítéséhez szoktak. A felsőrész anyagainak megválasztásakor - a már fent említett szempont, a cipősorozat egységének jegyében - minden pár esetén, így a babacipőnél is egy natúr színű juhnappát választottam. A nappabőr a legpuhább barkás bőr, amelyet növényi cserzőanyagokkal utáncsereznek és használnak finom, az emberi bőrrel való érintkezésnél fontos „bőrbarát” termékek előállításakor. A natúr színű bőr minden cipő fej-részét adja, a sorozat összes párján megjelenő „Budapest” modell jellegzetes szabásvonalai látványosan jutnak érvényre a kapli és a kéreg egyes modelleken változó színeinek a natúr „alappal” való kontrasztjával.

Így a babacipők esetében a puha natúr színű juhnappát a lánycipőnél rózsaszín kecskeseverő bőrrrel, a fiúcipőnél világoskék vékony borjúboxszal kombináltam. A „tipegők” bélései vékony, növényi cserzésű borjubőrből készültek, amelyek egy speciális - (a MOME Kinizsi utcai bőrműhelyében lévő) - egalizáló géppel a bőr húsoldaláról egy réteg (itt 1mm) eltávolításával, papír vékonyságúra lettek vékonyítva. A babacipő felsőrészének minden alkatrészénél tehát növényi cserzésű és a lehető legpuhább, legvékonyabb és legfinomabb barkázatú bőrök kerültek felhasználásra.

A felsőrész elkészítésénél a hagyományos kézműves eljárásokat, díszítési technikákat és összeállítási módokat használtam, – természetesen a méretből és a felhasználó adottságaiból adódóan – ezek minden fázisában vékonyabb cérnát, kisebb fogazatú cikk-cakkozót, kisebb átmérőjű lyukasztót, vékonyabb buggolást (szélbehajtást), finomabb öltéseket alkalmazva. A babacipő esetében vékony, bőrből vékonyított kaplit és vastagabb, csak a szélein vékonyított kérget dolgoztam a felsőbőr és a bélésbőr közé. Ez a cipő tartása szempontjából lényeges, a baba sarokállásának kéreggel való feltétlen támogatása miatt.

A cipő konstrukcióját egy speciális összeállítási móddal határoztam meg, amelyet „Slip-Lasted” eljárásnak neveznek a cipőgyártásban és különösen alkalmas babacipők kivitelezésére; ahol a talp gördülékenysége és puhasága elsődleges

Kép 48: Babacipő bélelése

Kép 49: Szárnyaskapli cakkozása

Kép 50: Szárnyaskapli lyukasztása

követelmények. A technológia („kaliforniai gyártási eljárás”-ként is ismerik) lényege, hogy a készen összeállított felsőrészt a pontosra szerkesztett és szabott, közbéléssel (esetemben egy vékony rétegű puha, természetes alapanyagú szivaccsal is) merevített talpbéléssel összevarrják. Ezzel egy zoknihoz hasonló kész cipőcskét kapunk, amelyre ezután kerül a talp és a sarok. A technológiát - amellyel a cipőgyártásban a babacipőkön kívül leginkább női szandálok és tornacipők megmunkálásakor találkozunk - kiegészítettem egy, az esztétikum szolgálatába állított elemmel: a felsőrész és talpbélés összeállítására, a tűzés mentén a felsőrész bőrből keskeny ráját varrtam, majd a „francia szegéshez” hasonlatosan a talpalás alkalmával azt a talpbélésre (a járótalp és a talpbélés közé) visszahajtottam. A babacipők talpa és sarka gondosan előkészített puhított és vékonyított borjúnyak talpbőrből készült. A fent részletezett talpbéléssel összeállított rámozott felsőrészbe került bele a kaptafa, majd csirizes ragasztással a talp és az 5mm-es sarok. A sarok felületét ívesre szabtam, a baba talpának lágyékrészi, belső oldalán hosszabbra eresztve azt.

A kaptafa ez esetben ún.”belső formázással” adja meg a babacipő formáját, mivel a kikészítésnél egy speciális vasalóval melegítik, alakítják a felsőbőrt a kaptafa alakjára

Kép 51: Babacipő felsőrész-tűzése

Kép 52: Babacipő összeállítása „Slip-Lasted” eljárással

Kép 53: Babacipő bőrtalpa ívelt sarokkal

Kép 54: Felső rész-vasaló „üzembe helyezve”

A **26-os** méretekben a lány- és a fiúlábra azonos kaptafára, de különböző modelleket terveztem. Ezek szempontjairól a következő fejezetben számolok be, itt a technológia speciális, ezeknél a modelleknél megjelenő fogásait mutatom be. Mindkét párnál a kézimunka cipészetben bevett kézi fárafoglalást (cvikkolás) alkalmaztam, de a cipő merevítését szolgáló varrott ráámát a még mindig nagyon fontos puhaság és gördülékenység érdekében elhagytam és a talpat ragasztással rögzítettem. Ennek a döntésnek már a modellek tervezését követő szabásminta-szerkesztésnél meghatározó szerepe van. A felsőrész anyagait a babacipőnél bemutatott szempontok szerint választottam, de a bélést már csak 0,6 mm-rel egalizáltam, hogy a modellek szárain nagyobb tartást adjon. Ezt a döntésemet felülírták a kész cipőn tapasztaltak, így a „korrekciós lista” első pontjában a 26-os mérethez tartozó bélés vastagabbra hagyásának bejegyzése került.

A felsőrész megmunkálásánál a babacipőnél ismerttetett részletekben a mérethez hangolt tűzések és lyukasztások jelennek meg.

A fárafoglalás fogásai megegyeznek a hagyományos kézi készítésű cipők fárafoglalásának műveleti sorával.

A fárafoglalt cipőkre ragasztással kerültek a talpak, a sarok két elvékonyított rétegben épült a talpra. A négyévesek alakuló boltozatának támogatására a babacipőhöz hasonlóan ívesen szerkesztett, majd szabott, a lágyékrész belső oldalán hosszabban

Kép 55: 26-os fiúcipő felsőrészének tűzése

Kép 56: 26-os lánycipő fárahúzva

Kép 57: 26-os fiúcipő ragasztott, préselt íves saroka

beeresztett sarkat terveztem.

A cipőből a talpalás és sarkalás után kikerül a kaptafa és a foglalo talpbélés kireszelését követően szerkesztjük ki és szabjuk a belső talpbélést. Itt a munka „premier”-je okán a négyéves lábon közvetlenül is lepróbáztam a talpbélés méreteit, az eredmény biztatónak mutatkozott.

A **32-es** méretű „iskolaérett” lány- és fiúlabákra szintén megegyező kaptafákra készítettem különböző modelleket. A felsőrész fej-résznél - az egész sorozaton egységesen megjelenő - natúr színű nappabórt az ebben a méretben már elvárt merevebb tartás érdekében közbéléssel betéteztem. A felsőrész összeállításai hagyományos kézimunkával készültek.

A fárafoglalás is a 26-os méretű gyerekcipőkkel egyező módon történt, míg a talpalás mindkét 32-es méretű cipőnél - a nagyobb merevség érdekében - egy előre kivarrt bőr ráma körülvezetésével és a felsőrész és a talp közé ragasztásával lett kiképezve. Itt azért döntöttem a ragasztott ráma alkalmazása mellett, mert enélkül a cipőt túl puhának ítéltm, míg hagyományosan varrott rámaival túlságosan merevnek a 32-es méretszámhoz és viselőinek igényeihez képest. A talp tehát a ragasztott ráma szintén ragasztással lett rögzítve, a sarkak a fentebb taglalt életkori sajátosságokhoz igazítva a láb kifelé döntésének segítéséhez bőrrétegenként a dőlés gondos tartásával lettek megépítve. A

Kép 58: 26-os lánycipő talpbélésének próbája

Kép 59: 32-es lánycipő fejrésznél tűzése

Kép 60: A kész 32-es fiúcipő felsőrésznél lángolása

Kép 61: 32-es lánycipő kész talppal a saroképítés előtt

kaptafa kihúzást (lásztolás) követően a kivarrt ragasztott ráma és a talp széleinek színre- és finomra hangolását krémezéssel és vasalással értem el.

Kép 62: 32-es fiúcipő talpszélének vasalása

A **serdülő** korosztály részére, ahogyan a fentiekben kifejtettem és indokoltam különböző méretű, de megformáltságában egyező kaptafákat alakítottam ki a lány és a fiú különböző modelljeihez. Az anyagválasztásnál a fej-részen visszaköszönő natúr színű juhnappa mellé sötétkék borjúbox bőr kaplit és kérget rendeltem, a natúr cserzésű bélésbőrt vékonyítás nélkül használtam. A cipők megmunkálásuk minden mozzanatában a bevett, hagyományos kézimunka cipészeti fogásai szerint készültek. A felsőrész elkészítésénél a felnőtt méretű cipőkhöz képest vékonyabb és finomabb erősítékek kerültek, míg anyagaikban megegyezőek. Az „aljamunka”; tehát a kész felsőrész fárafoglalása, rámánvarrása, majd rámánvarrott (átvarrt talp) talprögzítése, sarkalása és kikészítésének minden fázisa a „Klasszikus férficipő” című könyv képekkel bőven illusztrált módjain készült. Ami az ott bemutatottakhoz képest változtatásra került, az egyrészt a korosztály igényeihez igazított könnyítések (minden rétegnél vékonyabb és puhább bőrök választása) és a talp lágyékrész alatti keskenyebb kiképzése.

Kép 63: 36-os lány-, és 38-as fiúcipők kaplijai és 36-os lánycipő gömbölyített glengje

A **fiatal felnőtt** férfira és nőre szánt cipők tervezésében és kivitelezésének minden fázisában az elegancia érvényre jutása volt a fő szempont. Ennek jegyében a natúr színű, finom barkázatú juhnappa mellé, - amelyet a 26-os mérettől már minden esetben közbéléssel merevíték - fekete színű lakkbőrt választottam a felsőrész orr- és

sarokrészeinek kiemelésére. A mives kézimunkát szépen láttató lyukasztások, cakkozás és finom kivitelű buggolás hangsúlyozására mindenhol alkalmaztam a fekete csillogó lakkbőr és a puha natúr nappa kontrasztját.

Kép 64: 42és feles férficipő fárafoglalva és 37és feles nőcipő felsőrésze fárafoglalás előtt

A férficipőnél minden hagyományosan, a kézimunka cipészet gyakorlatában megszokott módon készült, a lábbeli alkalmi jellegét hangsúlyozandó könnyű rá mával és egyrétegű szimpla talppal, finom öltésekkel átvarrva a talpat. A cipő glengje (lágýékrésze) a belső és a külső oldalon is legömbölyített – így kölcsönözve még könnyedebb és lendületesebb jelleget a cipőnek. A lakkbőr nagyon érzékeny anyag; a munkafolyamatok minden fázisánál - e technológia esetében legalább száz kézbe vétel alkalmával - igényel különös gondosságot és odafigyelést, hogy mire elkészül a cipő, a felsőrész leglátványosabb, legcsillogóbb része ne sérüljön. Ráadásul merevebb, rugalmatlanabb anyagszerkezete okán a hagyományos fárafoglaláskor ráncmentes bedolgozása igen aprólékos munkát kíván.

A női magassarkú alkalmi cipő, ahogyan már a kaptafaépítés kapcsán is kifejtettem, igazi kihívást jelent a kézikészítésű cipőkhöz szokott tervezőnek és mestereknek egyaránt. Kivitelének minden fázisánál át kellett gondolni, mit hogyan érdemes végezni ahhoz, hogy összhatásában elegáns, minden részletében mives, mégis a láb kényelme, egészségének megőrzése - mint főszempont - az előbbiekkal egyenértékűen érvényesüljön. A női cipő esetében már a fárafoglalás is máshogyan történik, mint hagyományosan. A foglalótalpbélés fára formázásakor meg kell építeni ugyanis a lágýékrészt, hogy a magassarkú a láb boltozata alatt tartós támaszt és megfelelően stabil alátámasztást adjon. A glengbe vasat is kell építeni, hogy a cipő hosszútávon is őrizze formáját. A kapli és a kéreg kierősítésén túl oldalerősítéket is kell a felsőrész és a bélés közé kasíroni bőrből. Aprólékosan, vékonyabb szegekkel – amelyek a hegyesebb orrnál is elférnek – fárafoglalják a cipőt, majd egy olyan rövid rá má t varrnak és állítják vele össze a felsőrészt és talpbélést, amekkora kerületű a cipő fej-része a belső és a külső bütyökpon t ok között. Innentől már ugyanúgy készül a cipő, mint hagyományosan; kivéve, hogy a talpalásnál a lágýékrészt és sarokrészt faszegekkel rögzítik a talpbéléshez a rá má tól hátrafelé.

Kép 65: 42és feles férficipő fárafoglalva és 37és feles nőicipő fárafoglalva

A következő kihívást a sarok optimális építése jelenti. A kereskedelemben kapható magassarkú női lábbelik sarka jellemzően műanyagból készül; ritkábban bőrrel (vagy a felsőrész anyagával) vonnak be könnyített fasarkat és olyan is előfordul, hogy rakott bőrsarok imitációját adják műanyag, bevont sarokkal, ahol a bevonó egy „rakott-mintás” vékony bőr. Minden esetre valóban bőrből rétegenként megrakott sarok, ráadásul 6 cm-es magasságban – manapság olyan ritka, hogy pl. én még sosem láttam ilyet. Az igazság az, hogy miután megépítettük ezt a sarkot, beláttam tévedésemet. Nem véletlenül hagyták el a cipésműhelyek a bőrsarkak rétegenként való megépítésének szokását. Azon túl, hogy jóval gyorsabb eljárás könnyű fával, vagy bőrrel bevont műanyaggal helyettesíteni a bőrt, sokkal könnyebb súlyú a végeredmény – és ez a szempont nagyon fontos női cipő esetén. Ettől függetlenül, fáradozásaink nem voltak hiábavalók és ugyan öt teljes órába beletelt, amíg a magassarkú valóban a magasba emelkedett, sikerült olyanra faragni és csiszolni az építményt, amelyet a tervemen rajzoltam.

Kép 66: 37és feles magassarkú nőicipő sarkalása

A **középkorú** lábakra szinte azonos modelleket készítettem és a női és férfi kaptafák is ugyanolyan szempontok szerint épültek. Két hétköznapra szánt bokacipő készült el; világos színű, különböző bőrök kombinációjával. A már leírt natúrszínű juhnappa mellé egy finomságban és barkázatban azonos, színében mogyoróbarna juhnappát választottam, a kapli és a kéreg, valamint a fűzőrésznél a fűzőlyukak mentén megjelenő kis alkatrész (az ún. bandázs) erősebb, rücskös barkázatú, színben harmonizáló borjúbőrből lett szabva. Minden vékony bőr közbélelve lett, a felsőrész összeállításainál nem tért el semmi a hagyományos kézműves eljárásoktól. A fárahúzásnál erősebb kapli és kéreg került a felső- és a bélésbőr közé, a kaptafa marrészére a fárahúzás előtt egy-egy réteg jellegzetesen szabott bőr került (az ún. csutak alszni), hogy a kész cipő bebújását növelje, ami bokacipőnél nagyon fontos szempont. A fárafoglalás és rámánvarrás bevett műveletei hagyományosan történtek,

viszont az átvarrt egyrétegű, de vastag talpra gumiréteget préseltetem. Nagy örömmre szolgált, hogy sikerült valódi nyersgumit beszereznem – manapság nagyon ritka az ilyen természetes és minőségi kellék. Így a talp teljes járórészén és a sarok egész felületén koptatóként, a nedves időjárási viszonyoknak való megfelelésért és a csúszásmentes stabil járásért nyersgumit alkalmaztam.

Kép 67:Férfi és női bokacipők készítése

Az **idős** lábra illő cipőket nyári, könnyű modelleknek terveztem, azzal a gondolattal, hogy az idős úr, ha melegben a városban jár, ritkán van mezítláb és hord papucsot, vagy szandált és hozzá hasonlóan az idős hölgy is harisnyát és zárt cipőt hord nyáron. Így nekik, élve a világos natúr színű bőr adta üde hatással, a modellt is igyekeztem könnyűre, puhára és kényelmesre alakítani aképpen, hogy az a bizonytalanabb járású idős lábat is tartsa, finoman támogassa. Ebben az esetben tehát technológiai beszámolómat a felsőrész kialakításának részleteire terjesztem ki.

A szabásmintán a lyukak elrendezésének, raszterhálójának alapos megtervezése után, a felsőrészbőr szabását követően, az összeállításnál eltértem a hagyományos megmunkálási eljárásoktól. Itt nem közbéleltem a felsőbőrt, de inkább színben hasonló, merevebb tartású borjúbőrt választottam. A bélelést követően a bélést és az összeállított felsőbőrt teljes felületében összeragasztottam (kasíroztam), hogy mindkét réteget együtt tudjam átlukasztani. Így itt a lyukasztás nem pusztán díszítés, de valódi funkcióval bír: a szellőzést szolgálja. A fárafoglalás és rámánvarrás hagyományosan történtek, a női cipőnél a

magasított trottőr sarok építéséhez illő, a lágyékrész és a sarok körvonalában faszegelt összeállítási módot választottam. A férficipőnél egy látványos megoldást, a „hamis-gojzer”-varrást szerettem volna kipróbálni. A kifejezés valójában egy sima rámánvarrás, amelynél a varrás nem egyszerű öltésekből, hanem a gojzer duplán varrott öltésképehez hasonló fonatszerű öltéssorból áll. Így a gojzer rusztikus és mives látványát nyerjük, annak nehéz és robusztus rétegezettsége nélkül, hiszen a hagyományos gojzer kizárólag dupla talppal működik. A női cipő sarka a magassarkúhoz hasonlóan rétegenként lett felépítve, törekedve a sarokbőrök íveltségére az idős láb igényei mentén, a sarokágy védelméért. A kikészítésnél és a talp „bepucolásánál” minden natúran maradt, színtelen krémmel lett ápolva és fényesítve.

Kép 68: 37és feles női lyukasztott cipő készítése

4. A tradicionális „helyi értékű” modell

Mesterművem leírásának végére hagytam az igazi „szívügyem”-ről való beszámolót.

Tervezői pályám kezdetétől a cipészetben a tradicionális, kiveszni látszó szakmai és esztétikai értékeket képviselők szűk köréhez tartozom. Biztonságot adott, hogy egy nagyon keskeny, de annál világosabb ösvényen kellett haladnom, bármilyen szakmai munkát végeztem. Ez a bizonyosság abból a felismerésből származik, miszerint a mesterségben elraktározott értékek feltárása és tudásuk alkalmazása különösen fejlesztő a gyakorló iparművész számára. Tervezői tevékenységem valódi kibontakozásaként élem meg, hogy közel másfél évtizednyi gyakorlat után biztonsággal el tudok készíteni egyedi lábméret alapján a megrendelő igényeinek és ízlésének megfelelő, számára kényelmet és örömet szerző lábbelit.

Az ösvény, amelyen haladtam azért tűnhet szűknek, mert az olyan lábbeli tervezése, amely akár húsz éven át hű viseleti darabja tulajdonosának nem látszik kihívásnak az innovációra és egyediségre törekvő designer számára. Ha az a szándékunk, hogy hitelesen képviseljünk egy többszáz éves szakmai tradíciót; és minden egyes darabon - amely ráadásul akár évtizedeken át jelzi rátermettségünket - számot adunk felkészültségünkről, akkor kirajzolódik tervezői felelősségünk. Hálás vagyok, hogy volt kiktől tanulnom és tudom a kötelességemet; miszerint fel kell tárnai, meg kell tanulni és át kell tudni adni azokat az

értékeket, amelyre alapozható egy, a 21.század kihívásaira választ adó sikeres és innovatív cipőkészítés.

A szívügyem tehát egy tradicionális modell „helyi értékének” megfelelő elhelyezése, máig érvényes vonalainak bemutatása. Doktori értekezésemben mindazon kutatásokat, ismereteket és tapasztalatokat, amelyet a kézzel készült cipőkről és a hozzájuk kapcsolódó mesterekről, viselőikről és képviselőikről leírtam a mestermű 14 páras sorozatában egyetlen modell: a „Budapest” vonalaiba sűríttem. Természetesen a tervezői fantázia minden korlát között utat tör, így - a sajátmagam számára állított korlátokon belül, de azok határait jelentősen kitágítva - szeretném megmutatni a „Budapest” modell variációs lehetőségeinek széles és nagyon vonzó tárházát.

A doktori értekezésben igyekszem részletesen beszámolni a „Budapest” modell etimológiájáról; arról, hogy Közép-Európában való ismertségét és népszerűségét a németországi kézimunka cipészeteket erősítő Julius Harai, magyar származású cipésmester alapozta meg. Az ő nyomdokán soroltam fel azokat a cipészeket, akik a magyar fővárosról elnevezett lábbelifajta jóhírét vitték tovább és tették a tradíció és minőség szinonimájává a cipőkészítés és -kereskedelem fogalomtárában azt.

Számunkra, az elnevezés révén érintettek (még a divat, vagy a design területén alkotók) számára sem világos, hogy a cipőtípusok és stílusok tömegében mit is takar a „Budapest” modell. A „Budapest” angol megjelenésében egy „full brogue”, ami derby-fűzőrész (tehát alulfejes), szárnyas-kaplis (vagy szív-kaplis), lyukasztással díszített modellt jelent. Ezen tulajdonságaiból én (a saját meghatározásomban inkább) szív-kaplis, lyukasztással díszített karaktereknek szerzek feltétlen érvényt és mutatom be torzítatlanul művem sorozatának minden egyes darabján. Döntésemet leginkább ezen karakterek romantikus, szívélyes díszítettsége határozzák meg.

Mivel a „Budapest” modellek specifikuma az íves orr- és sarokrész, valamint a nyitott fűzőrész; úgy gondoltam, hogy ezeket az íveket és vonalakat - amelyek jellegükben egyformák, megnyilvánulásukban azonban különböznek - határozottan és egyértelműen mutatom be. Meggyőződésem, hogy a kontraszt révén pontosabb képet nyer a néző az alapformákról, a lábrailló kaptafák sorozatáról. Így egységesen, mind a 14 pár esetében a natúr szín adja az alapot - a maga neutrális, visszahúzó jellegével - és ad teret a színeknek, amelyek érvényre juttatják az orrformák, a marmagasságok és a sarokívek plasztikáját, közösen kidomborítják az egész kaptafa valóságos volumenét.

A mestermű részletes leírásán végighúzódo logikát követve; az egyes párokon méretük szerint mutatom be a „Budapest” modell specifikumait és magyarázom vonalainak optimalizálását: méretre, modellre és funkcióra igazítását.

A **18**-as babacipőn (természetesen) az azonos száras modell azonos szabásmódjának nemekre hangolt különbségét a rózsaszín kislány és a világoskék kisfiú axiómájára építem. A derby fűzőrészt egészen a felsőrész fejrészének közepéig leeresztem, hogy a babalábaknak (és mamakezeknek) könnyebb bebújást adjak. A babaláb és az ahhoz formált kaptafa arányai rövid és kerek előrészt képeznek, amelyen csak jelzés-értékű, inkább az „összefoglalás” jelére emlékeztető nyitott szárnyú kapli fér el. Ehhez képest a kéreg, amelynek funkciója is meghatározó (a babaláb megfelelő tartása) nagyobb felületet kap, így élve a lehetőséggel külön formát adtam neki: a sarok alsó részénél szárai kijelölik a talpon a cipősarok felfekvéseinek határait, csúcán pedig kerekdeden ívelt, így a kéreg is szárnyakra emlékeztető formát ölt. Ráadásul teret enged maga felett a szártetőnek, amely így szabásvonalaktól mentesen és szivacsbetéttel puhítva biztosítja a baba „gyűrődésmentes” és kényelmes mozgását.

Kép 69:18-as baba tipegők

A **26**-os **lányka** „Budapest”, a modell tágabb értelmezését mutatja. Mindenképpen szerettem volna kinyitni a zárt fűzőrészt és a szandál „Budapest”-re átirított változatát megmutatni. Vállalásomat nehezíti az a szándékom, amely egyúttal száras cipő viselését tartja hasznosnak a példának hozott négyéves korosztály esetére. Így terveztem és szerkesztettem száras, fűzős szandált „Budapest” romantikára hangolva. Az eredmény egy határozottan szívet formázó fejszabás, ahol a jellegzetes kaplifforma önálló életre kel, hiszen nem pusztán rátét, de konkrét kivágás. A hatást erősíti a tudatos piros-natúr színválasztás, ahol a piros paszpól keretezi, szándékom szerint kirajzolja a szív kontúrját. A „Budapest” modell szelleméhez igazodva a cipő orrának és sarkának közös a „sorsa”; tehát esetemben a piros paszpóllal kontúrozottság a kéregrészen visszaköszön. A fűzőrész itt ugyan sem nem derby, sem nem igazán fűzőrész, mivel csak két lyukon vezetem át a cipő kötőjét, mégis „Budapest”-hez méltó megjelenését kívánom hangsúlyozni piros színével, amelyet most a drappal keretezek. Természetesen a kicsiny méret ellenére sem mondok le a romantikát fokozó lyukasításokról és a külön erre a modellre és méretre kirajzolt és szerkesztett orrcirádéről. Az ugyanebben a méretben elkészült **fiú**cipőt kevésbé halmoztam el romantikus

részletekkel. A két nem közötti határozott különbségtételt szolgálja a színválasztás is; a kislány esetében a kapli és a kéreg, valamint a bandázs (a fűzőrész mentén ívesen megjelenő alkatrész) sötétkékek, a fejrész az egész cipősorozaton egységesen megjelenő natúr. A kontrasztot és az ívek kiemelését segíti a sötétkékek bőrön a világos tűzés. A kapli íve a babacipőhöz képest – ugyan enyhén – meredekebben tart a bűtyökpontra felé. A kéregrész keskenyebb és egészen a szártetőig fut, ezáltal hatásában „nagyobb”; a felnőtt cipőkhöz jobban hasonlító modell jött létre.

Kép 70: 26-os lánykacipő

A 32-es fiú és lányka modelleknek nagyon örülök. Úgy érzem, hogy önmagukban is sok mindent megmutatnak mindabból, amit értekezésemmel és a mestermű bőséges sorozatával közölni kívántam. Bízom benne, hogy a szemlélő számára is megmutatkozik mindez. A fiúcipő esetében hagyományos félcipő készült, három fűzőlyukas klasszikus „Budapest” modell. Színeiben a piros-natúr-zöld kombinációja mellett döntöttem. A lyukasítások már a felnőtt lyukasított cipők lyuksorának ritmusát követik, csupán kisebb lyuk-méretekkel. A lyukak alatt megjelenő színekkel igyekeztem a kontrasztokat kiemelni, az ívek lendületét érvényre juttatni. A lányka cipő nagyobb kihívást jelentett számomra a tervezésben. A klasszikus cipődivatban mindig jelen lévő csatos „babacipőt” terveztem (ez esetben valóban kisgyermek részére). A kihívást a felsőrész „Budapest” modellre hangolása jelentette, tehát a szárnyas kaplirész és íves kéreg szerpeltetése, ezáltal egy

csatpánt és csatos záródás társaságában. A fiúcipőhöz hasonló lyukasztással és kontrasztos színű alálapolásokkal, világos tűzéssel igyekeztem a modell szép, harmonikus íveinek érvényt szerezni. A csatpánton a díszítő-lyukasztást úgy osztottam ki, hogy közülük három átütve, egyúttal a csat nyelvének adjon helyet.

Kép 71: 32-es gyermekcipők

A serdülő lány és fiú cipői is nemenként látványosan különböző kialakítást nyertek. Ezúttal azonban azonos színkombinációval: a sötétkék-natúr kontrasztjára építve. A választást dominálta, hogy elképzelve az egyes cipőket e korosztály viseletében, első sorban az iskolai ünneplő, vagy uniformis funkciói tűntek életszerűnek. Az elkészült lábbelik – úgy érzem – megjelenésükkel éppen ezt a feltevést erősítik. A fiúcipő esetében nem történt különösebben nagy „újítás”. Bár minden íve és vonala máshogyan fut, mint amit pl. egy azonos méretű felnőtt női „Budapest” modell harmóniája megkívánna, de különbözik egy hagyományos „Budapest” férficipő szabásvonalainak, alkatrészeinek arányaitól is. A változtatás valójában miliméterekben fejezhető ki, még inkább rádiuszokban és vonalakban. Szándékom szerint egy „fiús Budapest” modellt sikerült terveznem, amennyiben fűzőrésze bandázssal hangsúlyozott és férfiasan hosszú (öt fűzőlyukas), kaplija hosszan ível hátra és kéreg-része merész ívben érkezik le a sarokhoz. A tűzések szándékoltan „kerülik a feltűnést”, inkább a sötéthez igazodnak, ami elegáns hatást kelt. A lány cipője a hagyományos klasszikus, a „slipper” modellt követi. Bebújós, magas fejrészű elegáns modell,

de esetemben elmarad a hagyományosan a fejen, rüsztmagasságban átívelő pánt. A pánt elhagyásának szándéka egyértelmű: így a natúr színű fejrész szinte láthatatlan marad - csak finoman rajzolja ki körvonalait a sötétkék színű francia szegés – és teret enged a fiúnál tompább ívű, visszahúzódóbb, de itt mégis kizárólagos érvényt szerző szív-kaplinak. Az idézet annak rendje és módja szerint megismétlődik hátul, a kéreg szintén enyhe, lágy ívű kontrasztján.

Kép 72: 36-os lány-, és 38-as fiúcipő

A fiatal felnőtt párnál fent taglaltam az alkalmi, ünnepi felhasználásra tervezés szándékát. Ez a férfi-, és a női cipők esetében azonos anyagválasztást: a fekete lakk és a jól ismert natúr feltűnő ellentétét jelentik. A férfi „Budapest” kifejezetten dinamikus íveivel és nagyon részletgazdag, míves lyukasztásaival hódít. A tűzés mindenhol a lakkbőr íves szabásait kiemelő világos, kétszer két soros angoltűzés. A kéreg nyújtott íve szinte összeér a kapli nyújtott száraival, így keltve lendületes, merész hatást. Erre a nyújtottságra rímelnék a bandázs fűzőlyukakat elhagyó és a kapli lakkjához tartó szárai, az íveltséget és eleganciát erősíti a magasan záródó, a rüszttetejéig érő hat fűzőlyukas fűzőrész is. A női magassarkú modell hangulatában idézi a „Budapest” szellemét. A „szárnyas” ívek hol negatív, hol pozitív sziluettjét adják az eredeti szárnyas kapli jellegzetes vonalának. A fejrész pántként ható natúr foltja, mint két összeérő szív rímeli a „Budapest” üzenetére, a kivillanó fekete lakk orr és a behatároltságot jelképező fekete sarokkéreg optikailag kicsinyítik a cipőt, így téve vonzóbbá viselője lábait. A kontrasztokat igyekeztem mindenhol hangsúlyozni: a natúr bőr

gazdagon lyukasztott cirádéi alatt a fekete lakk csillan meg, míg a fekete lakk csillogásában a natúr alátét tereli a figyelmet a mives lyuksorra és általa a finom felsőrész-ívekre. Majd a talpszél is gondosan festett: a tűzés varratainál natúran hagyott és színtelen krémmel pasztázott, míg a talp szélein és a sarok teljes felületén feketére festett és fényesre politúrozott.

Kép 73: Fiatall felnőtt-modellek

A középkorú női és férfi lábakra, szinte azonos modelleket – friss és fiatalos, mégis kényelmes – bokacipőket terveztem. Különbséget a színek variációjának finom sorolásával tettem. Három megközelítően azonos árnyalatú, felületükben más bőrt választottam, ezekben szándékosan kerülve a feltűnő hatást. Élve a bokacipő szármagassága által adott eséllyel; a hagyományosnál jóval hosszabbra szabtam a cipők fejrészét és a fűzőrészre csak három fűzőlyukat tettem. A „Budapest” modell lényegétől idegen ez az egészen egyenes szárszabás. Mégis az anyagok kombinálásával és a speciálisan lefuttatott bandázssal ez a szokatlan szabásmód külön hangsúlyt kapott, mintegy bekeretezi a szár alsó és középső – fűző – részeit. A kaplik és kéreg a klasszikus „Budapest”-ből vett idézetek, a kéreg hosszan és keskenyen ível fel a szártetőig, emelve a szár magasságának optikai méretein. A női modell ismétli a férfi jellegzetességeit, különös tekintettel a lendületes „V” betűt formázó fűzőrész kialakítására. Amiben feltűnően és tudatosan más, az a kéreg rész külső bőrfelületének megformálása. A hosszított fejrész és a három fűzőlyukas záródás a valós

méreteihez képest nagyobbak mutatják a lábat. Ezt hangsúlyozzák továbbá a világos színek is. Ezért a női cipőnél egy határozottabb keretet kívántam adni a szélesebb, nagyobb felületű sarok fedésének szabásmintájával. Mindkét modell esetében a tűzések is inkább az összeolvadást (a feltűnés kerülését) szolgálják, így harmonizálnak az egyes bőrok különböző natúr árnyalataival.

Kép 74: Férfi bokacipő

Az idős lábra készülő cipő női és férfi darabjai a mestermű megelőző leírásaiban ismertetett szempontok miatt nyári átlukasztott modellként jelennek meg. Amitől a „Budapest” témájához kapcsolódnak, az a jellegzetes – itt nagyon finoman megjelenő – szárnyas kapli és a lyukasztás ritmusának ehhez és a képzeletbeli kéregvonalhoz való igazítása. A tervezés fő csapását ennek a lyukasztási ritmusnak az optimalizálása jelentette, hogy a felsőrész beépített erősítékeivel és a láb járás közbeni gördületével összhangba kerüljön.

A könnyed, vékony jellegű modellt olyan formához kellett társítani, ami az időskori láb esetében ritkán könnyed és filigrán. Így a bővítéses technikával növelt kényelmes kaptafára igyekeztem feledtetni a kaptafa komolyabb volumenét a modell vonalainak visszafogottságával. Inkább a figyelmet a mindkét cipőnél karakteres orr-ra és a kézimunka mives megnyilvánulásaira irányítom: a vékony tűzésekre és a feltűnő lyuksorra a felsőrészen, a natúr varrások faktúrájára és a talp- és a sarok rétegeinek hangsúlyozására.

Tanulmányok

- 1998-2002 Magyar Iparművészeti Egyetem DLA képzés
1992-1997 Magyar Iparművészeti Egyetem Textil Tanszék bőr szak
1995 Offenbach Hochschule für Gestaltung bőr szak Ludwig ösztöndíjjal
1992 Simon Ferenc Cipő- és Bőripari Szakközépiskola és Szakmunkásképző
Intézet bőrdíszműves szakmunkásvizsga
1987-1991 József Attila Gimnázium Budapest

Díjak, ösztöndíjak

- 1993-1997 Köztársasági Ösztöndíj a Magyar Iparművészeti Egyetemen
1997 „Az év pályakezdő divattervezője”
1998-2000 Moholy-Nagy László művészeti ösztöndíj
1997 Miniszteri Dicséret az Ipari Formatervezési Nívódíj Pályázaton
1998 Ipari Formatervezési Nívódíj „Klasszikus női kiegészítő kollekció”

Kiállítások

- 1993 Műhelysarok, rekonstrukciós munkák Iparművészeti Múzeum
1996 Szecesszió, Iparművészeti Múzeum (rekonstrukciós tárgygal)
1996 Deutsches Ledermuseum, Offenbach egyéni kiállítás a gyűjteményről
készített rajzokból
1997-1999 Fiala Iparművészek Stúdiója Egyesület csoportos kiállításai
1999-2001 Moholy-Nagy ösztöndíjasok beszámoló kiállításai Iparművészeti Múzeum
2003 Nagytétényi Kastélymúzeum „Karácsony” díszek készítése a barokk terembe

Munkák

Vass Kézimunka Cipőkészítő Kft – méret utáni, egyedi és kiegészítő cipőtervezés,
management

Bárka Műhely Alapítvány - kézműves tárgytervezés sérülteket foglalkoztató
intézményeknek, termékmanagement

Four Seasons Hotel Budapest (Gresham Palota) bőrlámpák kivitelezése (169db-os
szériában) a szálloda lakosztályaiba

PEMÜ Kft -kaptafa és talptervezés

Budagant Kesztyűs Szövetkezet -kesztyűtervezés

Könemann Kiadó, Vince Kiadó -„A klasszikus férficipő” című könyv szerkesztési munkáiban való részvétel, szakmai tanácsadás

Magyar Iparművészeti Egyetem Alapképző Intézete -konzulensi tevékenység 1999-2001

Moholy-Nagy Művészeti Egyetem Textiltervező Tanszék -tanársegéd 2013

- Schewe, Heidi Dr. *Starke Füße da steh' ich darauf*. Stuttgart: Trias Verlag in MVS Medizinverlage, 2007.
- Schwartz, R.P., A.L. Heath, and W. Misiek. "The influence of shoe on gait." *Journale bone & joint surgery*, 1935: április.
- Sandra, Sándor dr. „A láb alkalmassági kérdése a foglalkozás-egészségügyben.” *Hippocrates családorvosi és foglalkozás-egészségügyi folyóirat* VI. évfolyam 3. szám, 3.. szám (május-július 2004): 182.
- Campers, Petrus. *Abhandlung über die beste Form der Schuhe*. Leipzig: Medizinische Buchverlag, 1949.
- D'Aout, K.-T.C. Pataky, D. De Clerq, P. Aerts. „The effects of habitual footwear use: foot shape and function in native barefoot walkers.” *Footwear Science*, 2009: Volume 1, Issue 2.
- Simmel, George. *Válogatott társadalomelméleti tanulmányok, A divat*. Budapest: Gondolat, 1973.
- „columbia méretek.” 2013. 2. 8.
http://www.dockyard.hu/pictures/size/columbia_meretek.pdf (hozzáférés dátuma: 2013. február 8.).
- Cortese, Amy. „Wiggling Their Toes at the Shoe Giants.” *The New York Times*, 2009. 08 29.
- Götz-Neumann, Kirsten. *Ganganalyse in der Physiotherapie*. Stuttgart: Georg Thieme Verlag, 2006.
- Sullivan, Louis H. „The Tall Office Building Artistically Considered.” *Lippincott's Magazine* #57, 1896. March: 403-409.
- Tóth, Gábor. „18 éves fiúk testforma változása a 20. században.” *Magyar Sporttudományi Szemle* 9. évf. 33. szám (2008): 9-11.
- Barta, Otto dr. *Az ortopédia tankönyve*. Budapest: Medicina Könyvkiadó, 1986.
- Baumgartner, Rene- Stinus, Hartmut. *Die orthopädische Versorgung des Fußes*. Stuttgart: Georg Thieme Verlag, 2001.
- Bender, György Dr. *Anatómia és ortopédia*. Budapest: Műszaki Könyvkiadó, 1964.
- Birkenstock, Konrad. *Fussorthopaedie System Birkenstock*. 1947.
- Bossan, Marie-Josophe *The Art of the Shoe* Sirrocco-Parkstone Internation, 2008.
- Bodzsár, Éva, Ottó Eiben, Márta Szmodis, és Annamária Zsákai. *Tápláltsági állapot-Életmód. Auxológiai referencia-értékek = Nutritional status-Life conditions. Auxological standards*. Project Report. OTKA., Budapest: Project Report. OTKA., 2009, 22.
- Bramble, Dennis M. & Lieberman, Daniel. „Endurance running and evolution of Human.” *Nature*, 2004. 11 18.
- Báthori, Anna Zsuzsanna, és Nagy Katalin Pesáné. *Lábterápia*. Budapest: Flaccus Kiadó, 2010.
- Eckhardt, Hellmut. *Aerztliche Probleme des gesunden und kranken Fußes*. Leipzig: Leipzig Fachbuchverlag GmbH 1952.
- Fleischner, Dr. med. Gerhard. *Podologische Orthopädie*. München: Verlag Neuer Merkur GmbH, 2003.
- „<http://t2a.hu>.” <http://t2a.hu/hu/aktualis/intezmenyi/vass-shoes-2> (hozzáférés dátuma: 2013. 02 11).
- „<http://neta.itthon.hu>.”
http://neta.itthon.hu/site/upload/mtrt/Turizmus_Bulletin/01_12/Te1.htm (hozzáférés dátuma: 2013. 02 10).
- „<http://elib.kkf.hu/>.” http://elib.kkf.hu/okt_publ/szf_16_17.pdf (hozzáférés dátuma: 2013. 02 10).
- „<http://hg.hu/blog/>.” <http://hg.hu/blog/5453-dijaztak-a-magyar-grafikusok-kreativitasat> (hozzáférés dátuma: 2013. 02 12).

„<http://infoszab.budapest.hu>.”
<http://infoszab.budapest.hu:8080/akl/tva/ViewItem.aspx?id=233> (hozzáférés dátuma: 2013. 02 14).
 „<http://www.styleforum.net/>.” <http://www.styleforum.net/t/39413/shoes-in-vienna> (hozzáférés dátuma: 2013. 02 12).
 „<http://www.sztnh.gov.hu>.”
http://www.sztnh.gov.hu/testuletek/mft/formatervezesi_dij/dijazottak/2007_lista.html (hozzáférés dátuma: 2013. 02 12).
 „<http://www.heinrich-dinkelacker.de>.” http://www.heinrich-dinkelacker.de/ueber_uns.html (hozzáférés dátuma: 2013. 02 09).
<http://www.kleemann-shoes.com>. <http://www.kleemann-shoes.com> (hozzáférés dátuma: 2013. 02 15).
 „<http://www.mult-kor.hu/>.” 2009. 08 19. http://www.mult-kor.hu/20090819_paneuropai_piknik_es_hatarnyitas_1989ben (hozzáférés dátuma: 2013. 02 10).
 „<http://www.vasscollection.hu>.” (hozzáférés dátuma: 2013. 02 12).
 H.H Wetz (Münster), J. Hentschel, B. Drerup, L. Kiesel, N. Osada, U. Veltmann. „Form- und Größenveränderungen des Fußes während der Schwangerschaft.” *Orthopäde*, 2006: 1124-1130.
 Himer, Axel. *Maßschuhe Gentleman's Library Die Bibliothek des gehobenen Lebensstils*. Köln: Fackeltraeger Verlag Gmbh, 2009.
 Himer, Kim&Axel. *Das grobe Buch der Lederpflege*. Bonn: Heel Verlag, 2011.
 Hohmann, Dr. Georg. *Fuß und Bein, Ihre Erkrankung und deren Behandlung*. München: J:F:Bergmann, 1923.
 Ipari Szakkönyvtár Szerkeztő Bizottsága. *Cipészipari Ismeretek*. Budapest: Ipari Szakkönyvtár, 1939.
 Jacobbi, Paola. *Akarom azt a cipőt!* Budapest: Ulpius-Ház Könyvkiadó Kft, 2008.
 János, Kiss Ferenc-Szentágothai. *Az ember anatómiájának atlasza*. Budapest: Medicina Kiadó, 2011.
 Józsa, László dr. „Az emberi test mesterséges módosítása (deformálása) II. A kínaiak lábelkötése.” *Orvosi Hetilap* 152. Number 32 (2011): 1294-1296.
 Klement, Anita. *Plantare Druckverteilung während und nach der Schwangerschaft*. München, 2010.
 Karkus, Zsolt. „A testi fejlődés mintázata és a szocializálódás összefüggés-elemzése .” *Doktori Értekezés*. ELTE Biológia Intézet Embertani Tanszék, 2010.
 Kiss, László. „A hagyományos kínai orvoslás megismerésének kezdetei Magyarországon a XVIII–XIX. században.” *Orvosi Hetilap* július 153. 23. (2012): 1118-1120.
 Maier, Erne – Killmann, Maren. *Kinderfuß und Kinderschuh/ Entwicklung der kindlichen Beine und Füße und ihre Anforderungen an fußgerechte Schuhe*. München: Erne Maier – Maren Killmann: Kinderfuß und Kinderschuh/ Entwicklung der kindlVerlag neuer Merkur, 2003.
 Meier, Eduard. *Von Schuhen Eine Fibel*. München: www.edmeier.com, 1994,2002.
 Molnár Szabolcs Lajos, Szabó Ferenc János, Skapinyecz János, Skapinyecz Róbert. „GERINCDEFORMITÁS ÉS BIOMECHANIKA – TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS LEONARDÓTÓL A „DA VINCI SZOFTVERIG”.” *Biomechanica Hungarica* IV. évfolyam, 2. szám (2011): 47-56.
 Molnár-Vass. *Herrenschuhe handgearbeitet*. Köln: Könemann Verlagsgesellschaft, 1999.
 O’Keeffe, Linda. *Cipők*. Budapest: Vince Kiadó, 2001.
 Péterfi János, Szemenyei Zoltán, Várnai Imre. *A cipő szerkesztése I. A cipőipari technikum I. osztálya számára*. Budapest: Műszaki Könyvkiadó, 1972.
 Riskó, Tibor Dr. „Gondolatok a magyar ortopédia helyzetéről, az ortopédszakorvos-képzésről.” *Orvosképzés*, 1986: 382-387.
 Roetzel, Bernhard. *Der Gentleman*. Köln: Konemann Verlagsgesellschaft, 1999.
 Uvacsek, Martina. „A testméretek szekuláris változása és a testösszetétel 10-18 éves leányoknál. PhD értekezés.” Budapest: Semmelweis Egyetem, 2005.

Vass, László- Molnár, Magda. *A Klasszikus férficipő*. Budapest: Vince, 2000.
Vermes, Lászlóné dr. *Bőr és cipőipari minilexikon*. Budapest: Műszaki Könyvkiadó, 1975.
Weber, Wilhelm- Weber, Edward. *Mechanics of the human walking apparatus*. Berlin,
New York: Springer Verlag, 1991.
www.laufsport-linder.de. 2013. <http://www.laufsport-linder.de/unsere-laden/10tipps/index.html> (hozzáférés dátuma: 2013. 02. 08.).

Képjegyzék

KÉP 1: AZ ALSÓ VÉGTAG CSONTJAI	24
KÉP 2: AZ ALSÓ VÉGTAG IZMAI.....	25
KÉP 3: A LÁB IZMAI.....	32
KÉP 4: AZ ÍZÜLETEK MOZGÁSAI	33
KÉP 5: AZ ÍZÜLETEK TENGELYEI	38
KÉP 6: A CSONT SZERKEZETE ÉS AZ ÍZÜLETI MOZGÁSOK, TENGELYEK.....	39
KÉP 7: A GORETEX ANYAG SZERKEZETE KÉP 8: A TECHNOLÓGIA MŰKÖDÉSE RÉTEGEKBE.....	48
KÉP 9: 1937 CARRAMATO: AZ ELSŐ VIBRAM TALP KÉP 10: A MAI VIBRAM TALP, A JELLEGZETES SÁRGA LOGOVAL .	49
KÉP 11: A CIPÓSAROKBA ÉPÍTETT „ÜTŐDÉS-CSILLAPÍTÓ“ KÉP 12: A CIPÓSAROKHOZ ÉPÍTETT EMELŐ, A SAROK KIFELÉ DÖNTÉSE.....	50
KÉP 13 A JÁRÁS-ÁLLÁS-EGYENSÚLYOZÁS FUNKCIÓI MBT CIPŐBEN	52
KÉP 14: A GÖRDÜLŐ CIPÓTALP INNOVATÍV RÉTEGEI	53
KÉP 15: AZ IKONIKUS SCHOLL FAPAPUCS	54
KÉP 16: A BIRKENSTOCK TALPBÉLÉSEINEK KIKÉPZÉSE	55
KÉP 17: A GEOX TECHNOLÓGIÁJA	58
KÉP 18: A HOSSZMÉRETEK ÖSSZEHAJONLÍTÓ TÁBLÁZATA	61
KÉP 19: A BÉCSI „BANÁN” KAPTAFÁ	65
KÉP 20: A „NÉMET” TÍPUSÚ KAPTAFÁ	66
KÉP 21: AZ „ANGOL” TÍPUSÚ KAPTAFÁ.....	66
KÉP 22: A „MAGYAR” TÍPUSÚ „BUDAPEST” KAPTAFÁ	67
KÉP 23: AZ „OLASZ” TÍPUSÚ KAPTAFÁ.....	68
KÉP 24: MÚLTSZÁZADI CIPŐK.....	101
KÉP 25: A „RELIKVIÁK” CÍMŰ KÉPESLAP, PETŐFI IRODALMI MÚZEUM, BUDAPEST.....	103
KÉP 26:TAMÁSI ÁRON FÉLCIPŐJE	104
KÉP 27: GYERMEKLÁBAK 2-14 ÉVES KORIG	106
KÉP 28: 13 HÓNAPOS TIPEGŐ LÁBA.....	107
KÉP 29: 4 ÉVES GYERMEKLÁB.....	107
KÉP 30: 6ÉS FÉL ÉVES GYERMEK LÁBÁNAK MÉRÉSE	108
KÉP 31: 12 ÉVES GYERMEK LÁBA.....	108
KÉP 32: 75 ÉVES FÉRFI LÁBA.....	110
KÉP 33: 70 ÉVES NŐ LÁBA.....	110
KÉP 34: A LÁBRA ILLŐ KAPTAFÁK SOROZATA	111
KÉP 35: 18-AS TIPEGŐ-KAPTAFÁ.....	112
KÉP 36: A 18-AS LÁB, A KAPTAFÁ ÉS A CIPŐ	112
KÉP 37: 26-OS KAPTAFÁ	112
KÉP 38: 26-OS KAPTAFÁ A FIÚCIPŐHÖZ.....	113
KÉP 39: 32-ES KAPTAFÁ.....	113
KÉP 40: 32-ES KAPTAFÁ BOLTOZATI NÉZETE	114
KÉP 41: 36-OS LÁNYKA-KAPTAFÁ	114
KÉP 42: 38-AS FIÚKAPTAFÁ.....	114
KÉP 43: 37ÉS FELES MAGASSARKÚ NŐI KAPTAFÁ ÉS 42ÉS FELES ÁTCSISZOLT FÉRFI KAPTAFÁ	116
KÉP 44: 37ÉS FELES NŐI KAPTAFÁ ÉS 42ÉS FELES FÉRFI KAPTAFÁ	118
KÉP 45: 37 ÉS FELES BŐVÍTÉSES IDŐS NŐILÁBRA VALÓ TROTTÓR-KAPTAFÁ ÉS 43-AS BŐVÍTÉSES IDŐS FÉRFILÁBRA VALÓ KAPTAFÁ.....	118
KÉP 46: MESTERMŰ KAPTAFÁI.....	119
KÉP 47: A KÉZIMUNKA CIPÉSZET SZERSZÁMAI.....	120
KÉP 48: BABACIPŐ BÉLELÉSE	121
KÉP 49: SZÁRNYASKAPLI CAKKOZÁSA	121
KÉP 50: SZÁRNYASKAPLI LYUKASZTÁSA	121
KÉP 51: BABACIPŐ FELSORÉSZ-TŰZÉSE	122
KÉP 52: BABACIPŐ ÖSSZEÁLLÍTÁSA „SLIP-LASTED” ELJÁRÁSSAL.....	122
KÉP 53: BABACIPŐ BŐRTALPA ÍVELT SAROKKAL	122
KÉP 54: FELSORÉSZ-VASALÓ „ÜZEMBE HELYEZVE”	122
KÉP 55: 26-OS FIÚCIPŐ FELSORÉSZÉNEK TŰZÉSE	123
KÉP 56: 26-OS LÁNYKACIPŐ FÁRAHÚZVA.....	123

KÉP 57: 26-OS FIÚCIPŐ RAGASZTOTT, PRÉSELT ÍVES SARKA	123
KÉP 58: 26-OS LÁNYKACIPŐ TALPBÉLÉSÉNEK PRÓBÁJA	124
KÉP 59: 32-ES LÁNYCIPŐ FEJRÉSZE NEK TÚZÉSE	124
KÉP 60: A KÉSZ 32-ES FIÚCIPŐ FELSORÉSZE NEK LÁNGOLÁSA	124
KÉP 61: 32-ES LÁNYCIPŐ KÉSZ TALPPAL A SAROKÉPÍTÉS ELŐTT	124
KÉP 62: 32-ES FIÚCIPŐ TALPSZÉLÉNEK VASALÁSA	125
KÉP 63: 36-OS LÁNY-, ÉS 38-AS FIÚCIPŐK KAPLIJAI ÉS 36-OS LÁNYCIPŐ GÖMBÖLYITETT GLENGJE	125
KÉP 64: 42ÉS FELES FÉRFICIPŐ FÁRAFOGLALVA ÉS 37ÉS FELES NŐICIPŐ FELSORÉSZE FÁRAFOGLALÁS ELŐTT	126
KÉP 65: 42ÉS FELES FÉRFICIPŐ FÁRAFOGLALVA ÉS 37ÉS FELES NŐICIPŐ FÁRAFOGLALVA.....	127
KÉP 66: 37ÉS FELES MAGASSARKÚ NŐICIPŐ SARKALÁSA	128
KÉP 67:FÉRFI ÉS NŐI BOKACIPŐK KÉSZÍTÉSE	129
KÉP 68: 37ÉS FELES NŐI LYUKASZTOTT CIPŐ KÉSZÍTÉSE.....	130
KÉP 69:18-AS BABA TIPEGŐK.....	133
KÉP 70: 26-OS LÁNYKACIPŐ.....	134
KÉP 71: 32-ES GYERMEKCIPŐK	135
KÉP 72: 36-OS LÁNY-, ÉS 38-AS FIÚCIPŐ	136
KÉP 73: FIATAL FELNÓTT-MODELLEK.....	137
KÉP 74: FÉRFI BOKACIPŐ	138